

चाम्लिङ ला

चैखाम सुका गैफ्फे. ल

किरात राई चाम्लिङ भाषा

कक्षा ७

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

गैपर्स. ँ
चाम्लिङ ला
चैखाम सुका

किरात राई चाम्लिङ भाषा

कक्षा ७

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

प्रकाशक : नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

© पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

यस पाठ्यपुस्तकसम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी, भक्तपुरमा निहित छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको लिखित स्वीकृतिविना व्यापारिक प्रयोजनका लागि यसको पूरै वा आंशिक भाग हुबहु प्रकाशन गर्न, परिवर्तन गरेर प्रकाशन गर्न, कुनै विद्युतीय साधन वा अन्य प्रविधिबाट रेकर्ड गर्न र प्रतिलिपि निकाल्न पाइने छैन ।

पहिलो संस्करण : वि.स. २०८२

हाम्रो भनाइ

विद्यालय तहको शिक्षालाई उद्देश्यमूलक, व्यावहारिक, समसामयिक र रोजगारमूलक बनाउन विभिन्न समयमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक विकास तथा परिमार्जन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइदै आएको छ। विद्यार्थीमा राष्ट्र राष्ट्रियताप्रति एकताको भावना पैदा गराई नैतिकता, अनुशासन र स्वावलम्बन जस्ता सामाजिक एवम् चारित्रिक गुणका साथ आधारभूत भाषिक तथा गणितीय सिपको विकास गरी विज्ञान, सूचना प्रविधि, वातावरण र स्वास्थ्यसम्बन्धी आधारभूत ज्ञान र जीवनपयोगी सिपका माध्यमले कलासौन्दर्यप्रति अभिरुचि जगाउन, सिर्जनशील सिपको विकास गराउनु र विभिन्न जातजाति, लिङ्ग, धर्म, भाषा, संस्कृतिप्रति समभाव जगाई सामाजिक मूल्य र मान्यताप्रतिको सहयोगात्मक र जिम्मेवारीपूर्ण आचरण विकास गराउनु आजको आवश्यकता बनेको छ। यही आवश्यकता पूर्तिका लागि विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को सैद्धान्तिक मार्गदर्शनअनुसार किरात राई चाम्लिङ कक्षा ७ को यो नमुना पाठ्यपुस्तक विकास गरिएको हो।

यस पाठ्यपुस्तकको लेखन श्री तिलक चाम्लिङ र श्री जीतमान राईबाट भएको हो। पाठ्यपुस्तकको लेखन तथा सम्पादन कार्यमा श्री विश्वराम राई, श्री रकम राई र श्री छिला राईले महत्वपूर्ण योगदान दिनुभएको छ। पाठ्यपुस्तकलाई यस रूपमा ल्याउने कार्यमा महानिर्देशक श्री युवराज पौडेल, डा. बज्रमुनि बज्राचार्य, श्री बरुण वैद्य, श्री डम्बर आङ्दम्बे, श्री राजु श्रेष्ठ र श्री कुमार घिमिरेको विशेष योगदान रहेको छ। यस पुस्तकको लेआउट डिजाइन श्री भक्तबहादुर कार्की र चित्राङ्कन श्री कुलदीप जङ्गबहादुर गुरुङबाट भएको हो। उहाँहरूलगायत यसको विकासमा संलग्न सम्पूर्णप्रति केन्द्र हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्छ।

पाठ्यपुस्तकलाई शिक्षण सिकाइको महत्वपूर्ण साधनका रूपमा लिइन्छ। अनुभवी शिक्षक र जिज्ञासु विद्यार्थीले पाठ्यक्रमद्वारा लक्षित सिकाइ उपलब्धिलाई विविध स्रोत र साधनको प्रयोग गरी अध्ययन अध्यापन गर्न सक्छन्। यस पाठ्यपुस्तकलाई सकेसम्म क्रियाकलापमुखी र रुचिकर बनाउने प्रयत्न गरिएको छ तथापि यसमा अझै भाषा प्रयोग, भाषाशैली, विषयवस्तु तथा प्रस्तुति र चित्राङ्कनका दृष्टिले कमीकमजोरी रहेको हुन सक्छन्। तिनको सुधारका लागि शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, बुद्धिजीवी एवम् सम्पूर्ण पाठकको समेत महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुँदा सम्बद्ध सबैको रचनात्मक सुझावका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्र हार्दिक अनुरोध गर्छ।

ओपाकुर्याँ

खाम	टोकिनुड	साछामची	लाबोखिम
१.	कै डोस्को नेपाली	रिसिया/छाम्छ	२
२.	वाहिताम वातेम्बा	त्यात्ती	९
३.	इलामो उम्धिखारू	प्लिमास्या	१७
४.	नारदमुनि थुलुङ	कुड्बुलिम	२८
५.	होमापोमाली बुडा	धिनुङ्ला	३६
६.	वडाटोकिनै रूङ्छाम	रूङ्छाम	४४
७.	बब्लतिडो यँहसी ख्यामापा	त्यात्ती	५१
८.	कैका पालिसुचुङ्नाको छाची	धिनुङ्ला	६२
९.	आटुङ्मा	रिसिया/छाम्छ	७२
१०.	इन्द्रबहादुर राई	कुड्बुलिम	८१
११.	तुवाचुङ निदुङ	प्लिमाखाम	८९
१२.	खुवालुङ खातिकापा	कुङ्मुइदिम	१०१
१३.	सिकुरिमा	त्यात्ती	११२
१४.	किरात सिरिजङ्गा छाब	छाब	१२१
१५.	हिडालाटाको		१२७

खामः इक

बुसी खाम

हुइलोको फैं खाडानी । खुचीमो नुड दे डोस्को हिडे दे-दे पामाको खामतिम मानी । दे
डोसोको रूड्मा चापियेलो चैंखामडा खाम्बामानो लेमामुमा टुरे ।

कै डोस्को नेपाली

- विजय बलमाली

इखिम्डाको दिम्ची खैपालै खुइदिचिमे,
कै-कै डो खाम्मिबा खैपालै बुइदिचिमे ।

खैपामोडो दिम् येनिमेनो, आल्से कै,
इमोडो इबोखा लॉमा लामिये,
इमोडो टाख्लोडा कौमा लामिये ।
टयाँ हिडेको नेपाली बो पाइनाको नेपाली,
रिडानी ठोलो, कै डोस्को नेपाली ?

दे नाखै क्रोसिये खैपावा पालुदियेको,
मिछैडासिमे खुचिवा खोडा पाछुदियेको ।
खैपालैडो दिम् सेनिमेनो आल्से कै,
इमोडो बोखाडा खैपामो टुर्मा लामिये,
इमोडो बुवा मिछोलै डुर्मा लामिये ।

नुड मट्टैमो नेपाली बो कुड्मो नेपाली,
रिडानी ठोलो, कै डोस्को नेपाली ?
छिवा धिवाची खुचिलैडो इदिचिमे,
छैकुमाची पुनी खुचिलैडो खुइदिचिमे ।

खुचिमोडो किफिलुडा लाम्ठियेनो आल्से कै,
 कै सौं पाप्लिसिमे प्लिसिये खुचिसौं ।
 कै सौं पाडालिमे डालिये खुचिसौं,
 म्छौं को नेपाली बो राप्पाको नेपाली,
 रिडानी ठोलो, कै डोस्को नेपाली ?

त्याल्ला-नुड्ला

खाम्मिबा	=	खाम्तिम मुमा
इबोखा	=	इमो बोखामा
डुर्मा	=	चाम्मा
पाप्लिसिमे	=	मिप्लिमा
रिडानी	=	रूड्मादिम
खुची	=	खैपा
छिवा	=	पिछ्वा वा
धिवा	=	महैपा वा
पाडालिमे	=	पामुमे
डालिये	=	मुम्मे

त्याल्लाखा

१. हुइलो इडाको त्याल्लाचिमो बिफिउँ त्याल्ला छाब्डानी :

राप्पा छिवा इमो ऐटा किछुडा

२. मिनुड ठसुडडा हुइलो इडाको कामेको त्याल्लाची पाकानिनो छाब्डानी :

- क) कैवा भारा खुचिलैडो इदिचिमे । (योडा, छिवा, धिवा)
- (ख) खैपामोडो दिम कै प्लिसिये । (सेनिमेनो, येनीमेनो, रिडेनो)
- (ग) नुड मट्टैमो बो नेपाली पुनी कै नेपाली । (बुड्मो, सुड्मो, कुड्मो)
- (घ) इमो बोखाडा टुर्मा लामिये । (इमो, सौमो, खैपामो)
- (ङ) इमोडो काँमा लामिये । (फिलुडा, इछुडा, टाख्लोडा)

३. हुइलोको त्याल्लाची राडानी नो रूड्मादिम छाब्डानी :

इबोखा, धिवा, येनिमेनो, खुचिलै, खैपा

कुड्छैमा हेमा पुमारी

१. हुइलो इडाको सैमादिम लिब्डानी :

- (क) कै डोस्को नेपाली रिसियाडाको दिम छाब्डानी ?
- (ख) कै सौँची सौँ प्लिसिये ?
- (ग) कै नेपालीवा दे दे खैपाचिलै इदिचिमे ?
- (घ) कैवा दे देची लौमा काँमा लामिये ?
- (ङ) ओको रिसियाडा दे दे निखारू दिम मुमा टुरे रूड्माको दिम छैदिमे ?

२. हुइलो इडाको रिसिया खुइन्त्योलो खिब्डानी नो लिम्मा दिम छाब्डानी :

इमोडो बोखाडा खैपामो टुर्मा लामिये,
इमोडो बुवा मिछोलै डुर्मा लामिये नुड
मट्टैमो नेपाली बो कुड्मो नेपाली,
रिडानी ठोलो, कै डोस्को नेपाली ?

- (क) इमो बोखाडा दे तुर्मा लामिये ?
- (ख) सोलई दुर्मा लामिये ?
- (ग) कै नेपाली डोस्को हिडिये ?

३. हुइलोको रिसियावा रिडेको दिम छाब्डानी :

इखिम्डाको दिम्ची खैपालै खुइदिचिमे,
कै-कै डो खाम्मिबा खैपालै बुइदिचिमे ।

४. "कै डोस्को नेपाली"खाम भारापा इटो स्वलाडा खिब्डानी ।

५. "कै डोस्को नेपाली" खाममो सार छाब्डानी ।

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. नुड हेमा सर्वनुड :

नुड: नुड रुड्माको भारा मिनामो, वस्तुभाउमो, चामासे डुड्मासेमो, छिवा धि्वामो,
छैछलुड्मो, बोखामा, हैकामामो म्नुडलै लुदिमे ।

सर्वनुड: नुड्मो सट्टाडा टायेको रौंमामुमा दिमलै सर्वनुड लुदिमे । काडा/काँ, खु, खुची,
खैची, कैका, आम्का, खुचिमौं, खाना, खामौं ।

२. हुइलोको फैटुडडा पाकाको फुइडारी भाराडा नुड हेमा सर्वनुड छैटानिनो छाब्डानी :

कै नेपाली भारा आसो प्लिमा, पर्बालामा हेमा भारा दिमची लेपा टुर्मा टुरे । इमो
भारा छिवा धिवाची कैवाडो डैमा टुरे खैपासुडचिलै इमाची इसे । इमो छैचलुड,
इमो तिप्सैमा मालैमा, धि लुड्टो वाबारौं कैवा डो डैमा टुरे । इमो इला इसाम्डुड
कैवा डो डैमा टुरे कैवा डो पाडासिमेनाखौं ना भारा इला इसाम्डुड माखाटे पेटेखाटे

ढाइखाटे । इमो इला, इसाम्हुड डैमालै कै भारा इटो टुर्मा टुरे इखाम्बामा लौमा टुरे । ओस्को इखाम्बामा खैपाचिलै लुमाची इसे लुदिचीमे नाखोना भारा इमो दिम भारा पाछैडे नो कैलै हुइलो पाढासिये । आसो नाका इमो बुडा, इमो खारू, इमो इला, इमो इसाम्हुड, इमो खाम्मा टुइ, रौखा क्रोसुडची भारा छैमा डैमा टौमा टुरे । आसो नाका इमो इनुड पुनी इला नाकाडो डैसा खैमा टुरे आसोनाका ओस्को इनुड डैमा टुरे, मारीमौ नाखौ बुडालुड, योलुड, सुइमि, रिमा, सेम्निमा सौरौमो नाखौ कुडहाड, साम्हुड, मुइहुड ।

(क) नुड रूड्माको दे छै डारा नुड लामानिनो छाब्डानी ।

(ग) सर्वनुड रूड्माको दे छै दे डोस्को टुरे छाब्डानी ।

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अइमाखाम-इक येनानिनो मिनुडुठसुडडा साब्दयोको त्याल्लाची पाकानी :

(क) धितिमेलो कै मिनाचिवा पाछ्युस्यो खारू मुमा टुरे ।

(ख) प्लिसा चासा मुमा बानी मिटुराकोचिलै खारू मुमा डो छ्यो लुमाचीनो ।

(ग) कैवा इबुलिमवा चाप्योको खारूची खारूची चेमा चेमा मुमे नाखो पाहौंसिमे ।

(घ) आल्सेको मिनाची इकिनी खारू मुमा केभा मट्टै मिह्युड्से

(ङ) खारू पुनी अइन्योको खुन्योको मुमा टुरे ।

(च) केभालो मिनाची पामेपा किनासिमाल्यो ।

२. अइमाखाम इक येनानिनो हुइलोको सैमादिम लिब्डानी :

(क) कै देनो बुल्मा इसे ?

(ख) मिनाचिवा डोस्को खारू मुमा टुरे ?

- (ग) डोसोम्सा खारू मुमेपा पाहोंसिमे ?
- (घ) आल्सेको मिनाची दे डोस्को मिहिडे ?
- (ङ) डोस्को खारू मुमेपा कै लेसामी छैडामी टुरिये ?

साछाम/मुङ्छेमारी खारू

- (क) “इमो टुङ्मा”टोकिनुड डासानिनो रिसिया छाब्डानी चैखामडा खोमैन्डान्ची ऐमान्डान्ची ।
- (ख) खुइमो टुङ्मायानी केभासों छाम हेमा रिसिया दे डोस्को पाछाब्डे छाममिमे सेनान्ची/लामानी टाटानिनो चैखामडा ऐमान्डान्ची ।

बुसी खाम

हुइलोको फैंची खाडानी :

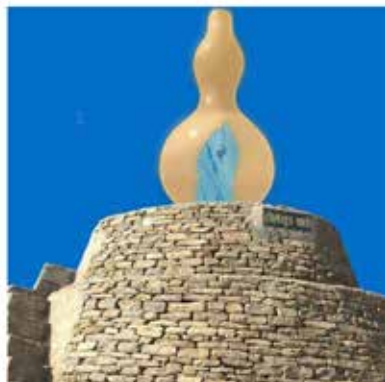
(१)

(२)

(४)

(३)

धालोको फैं खाडानी हेमा दोको खिमडा हिडे हुइलो छाब्दानी :

बुक्टो

वा

लुङ्टो

बाबू

वाहिताम वातेम्खा

वाहिताम वातेम्खा थसुङ्मो नुड रोदुड त्यात्तिडा बाने । ओको थसुङ्मो नुड रोदुड होसुङ्मो वाहिकू वाडाको रिसियाडा ताये । ओको वातेम्खा खोटाड जिल्लामो हलेसी तुवाचुङ तेम्माखारूतिम ३, च्यास्मिटार कुली बालुङ्बारिडा हिडे । ऐटाना ओको वातेम्खा केभा म्हैपा हिडाको नि । आल्से ओको वातेम्खा होटा नो म्हैपा पाइना ।

वाहिताम वातेम्खाक्याँ नाकिहोंमो होंखिम हिडाको नि । होंमो खिमक्या भललल ढिब्री लेटाडासाको नि । त्योकोपामो ह्याप्पाढै म्हैपाको चुड हिडे । ओप्पाढै म्हैपाको चुड हिडे । केभा खुइन्योको थसुङ हिडे ओको वाहिताम वातेम्खा ।

त्योसोम्साडो धालो-धालो धाक्को चुड साल्पा सिलिचुडडा पुनी म्हैपाको साल्पाहों साल्पाहोंमा नामाहोंची मिहिडाको नि । खुचीमो इपो किछा "नायुङ हिडाको नि । नायुङलई नाकेड पुनी

मिरिडे । नायुड्मो चारिकू लिप्तिकू साल्पा सिलिचुड्डानी हिडाको नि । नायुड पोर्सा साडापाना वालाली तिरा । खुलई इहोंमा नो मोक्खा-मोक्खा छुमा उम्स्काला । साल्पा सिलिचुड थसुड्नाका बुयाँ पुड्मा उम्स्काला । त्यानाका पापा साल्पाहों हेमाका मामा साल्पाहोंमालै नायुड्वा सेन्युच्यू, “पापा मामा काँ आसो वालाली तुर्सा बानुडा । इहोंसी पुड्मा आस्कालेडासेको हिडे । बुयाँडानी इहोमा पुसुई ना ?”

साल्पाहों हेमा साल्पाहोंमाची किच्छा नायुड्मो ओस्को दिम पायेनाचीपाना थाथालोलो मितिरा । साल्पाहोंमा, “हना नायुड खाना दे तारिडेडासेको ? खाना ना छाचामा डो ताहिडे थोलो । मामामो दिम एन्यू । त्यानाका नायुड्वा उम्मालै लुद्यु, “मामा काँ आसो म्हैपाको तिरुडा । काँ इहोंमा चापुई थोलो । खैनी कुर्मा पातिरो मामा ।”

साल्पाहोंमावा उम्छा नायुडलै लुद्यु, “खाना आसो वालाली पुनी तातिरा । इहोंसी तास्काल्यो नाखो पुसा ना थोलो । ताख्लापो चै पुड्मा इसे । वैनिची लामुनो पुसा । मामामो दिम नायुडलै उम्स्काला, “लौ लौ मामा काँ आख्लापो ना पापुड्नो । वैनिची राडुइनो पुसुई ।

नायुड हेमा खुमो वैनिची खास्तिम पामा हेमाका नियामाडानी मिलाम्था । धालो चुड सिलिचुड्नाका हुइनी मिधास्चा । वामो लाम लाम्सा, न्हैसा दुधकोशी नाका सुनकोशी मिबानाछुडा । त्यानाका बालम्बारी वाहिकू वातेम्खाडा मिबानाछुडा । त्योपाकुर्याँ नाकिहोंमो होंखिम हिडाको नि । वाहिताम वातेम्खाकुर्याँ नाकिहोंमो होंखिम पात्योकापाना खोंमा पालेसा ।

नायुड हेमा खुमो वैनीची ओडा मिबानाछुडा पाना खुची त्योपाला ह्यानी लाम्थिमा पात्योकिचिना । लाम डोडापाका । लाम पाडोडाको पात्योकाहमा नायुड्वा सेन्युच्यू, “ओको लाम सोपा डोड्यूको ?”

त्योडा लाम हुड्पावा लुद्यु, “ओडा नाकिहोंमो हों खिम हिडे । नाकिहोंवा ओपाला ह्यानी पुड्मा पाइदिमेना । पुड्मा इसे ।”

नाम्दुड तिराखाता नो पुनी लाम पाछितिना पा वैनिची हेमा नायुड थाथालोलो मितिरा । नायुड उम्भुल्माला, “नाकिहों रूड्मा सो ?”

लाम हुड्पा, “इमो नामाहों । खु ओको चारिकुलिप्तिकुमो हों ।” नायुड, “काँ पुनी होंपामो उम्छा । आडा लाम डोपालै काँ त्योसो डो पाछुइनो ।

नायुङ्मो ओको दिम लाम हुङ्पावा नाकिहॉलई दुम्मैचू । नाकिहॉ ओकोस्को दिमवा देपा कुर्से नो । नाकिहॉवा नायुङ्मो दिम पाक्रोसिना । नाधर मुसा हिडाको नि । त्यानाका ना नायुङ्लै केभाडो उम्भुल्मालासा वैनिचीलै लुघुच्यू, “आसो ओको नाकिहॉमो हॉखिम काँ होटुई । वाक्याँ म्हुमा वाडुई । आडा लाम डोपालै काँ त्योसो डो पाछुइनो, “आसो कै ओडा मुम्हेपा काँ दुडबानुइनाखो ओको वाताम्खानाका अम्पायू (दूध) बाने, नाकिहॉ दुडबानेनाखो ओको वाताम्खानाका हि बाने । काँ दुडबानुई बो खु दुडबाने ओसोमुसा छैमा तिरे कुन्यो नायुङ्वा रिडा नि । त्यानाका तालिलुम्भ्या राडुनो नायुङ छुप्लुडै वाक्याँ फुइडावाडापाना वाताम्खामो वा भुवरी तिरानो छचल्किबाला । नायुङ हेमा नाकिहॉ केभा दुड मिम्हा । केभासो मिम्हा हेमाका दोसीडा त्योको वानाका हि पाबानीना अम्पायू ता । अम्पायू ता पाना नायुङ्मो वैनीची मिखपा । खाम्सा मिरिडा, “इमो नायुङलई नाकिहॉवा सेत्यू । आसो कै दे मुमा ? खुनी पुङ्मा ?

नायुङ रोभोसुडडा स्याखाटाको साल्पाहॉ साल्पाहॉमाच्या पाछैडा । त्यानाका साल्पाहॉ साल्पाहॉमा नाकिहोपिडा केभा मिबुला । नाकिहॉपिडा रोभोसुड मुमा वाहिताम वातेम्खाडा मिबाना ।

साल्पाहॉ हिउ, लुङ्टो, बारालुङ्टो मिखुरा नो वाहिताम वाताम्खाडा मिबानाडासाको नि । नाकिहॉ हेमा सालापाहॉ मिम्हा । म्हैपा रोभोसुड तिरा । त्योपाबेला हलेसी चारिकू भारा सापाको नि । लिब्लिमा पुनी ताको नी । त्योको म्हैपा ना म्हैपाको वाताम्खा पुनी होटा नो चुप्पो तिरा । सोइ दुड पाबानिचीना ।

नाकिहॉ वाताम्खाक्याँ खुमो खोपीडा वाडखाटा । वाहिताम वाताम्खानाका रॉभोसुड मुपाचीमो हि बाना । त्योपालेनाका ओको वाताम्खालै वाहिताम वाताम्खा नुड पावैडाको नि ।

त्याल्ला-नुङ्ला

अम्पायू	=	मामामो अम्पा
वाहिताम	=	वानाका हि ताको
नामाहॉ	=	नाममो हॉ, भारा दिम लेपामी

चारिकु-लिप्तिक	=	थसुड, टुङ्मा
होंखिम	=	हों मिहिडेको खिम
नामाहों	=	हों, म्हैपा
दिखा	=	केभा खारू मुमा
सिमा	=	धामा
थसुड	=	टुङ्मा
वाताम्खा	=	वा हिडेको थसुड
लिब्लिमा	=	हैकामा ओल्मा
रोभोसुङ्वा	=	म्हुमा खिमा
नायुड	=	साल्पा होंमो उम्छा
होंपा	=	म्हैपा
सायारेम्मा	=	साया धालो छुमा

त्याल्लाखा

१. हुइलोको त्याल्लालै बिफिउँ त्याल्ला मुसा कामेको पाकानी नो छाब्डानी :

म्हैपा	मामा
पापा	चुउप
रिडिये	नामाहों
साल्पाहों	पारूङ्मे
पाक्रोसैन	मिम्हुमा
	क्रोसा

२. हुइलोको त्याल्लाची खुइन्योलो खिप्सानी :

चिमचाम, सेन्युच्यू, मिधास्चा, अम्पायुयोडा, हिप्पातिम्मा

३. धालोको मुधुई खामनाका डारा तिसतिसऐमाख्यानुइला त्याल्ला लामानी नो छाब्डानी:

४. हुइलोको त्याल्लानाका रूड्मादिम मानीनो छाब्डानी :

साल्पाहों, वाइलुड्मा , बारालुड्टो, ओकोदिम, छैमा रूड्मा

कुइछैमा हेमा पुमारी

१. 'वाहिताम वताम्खा' त्यात्ती भारापा खुइन्योलो खिप्सानी ।

२. हुइलोको सैमालिम्मा दिम इक त्याल्लाडा छाब्डानी:

(क) वाहितामडा हिडेको होंमो उम्नुड दे ?

(ख) नायुड खोडा खैमा लामा ?

(ग) नायुड्मो लाम सोच्य पाडोडा ?

(घ) नाकेड सो पिडा म्हुमा मिलामा ?

(ङ) वाहितामक्याँ सोमो होंखिम हिडे ?

३. हुइलोको सैमा दिम पिछाडा इक हाका रूड्मादिमनाका छाब्डानी :

(क) नायुड खुनी खाटे रूडा ?

(ख) साल्पाहों खोडा हिडे ?

(ग) लिब्लिमा देलो ता ?

(घ) साल्पाहोंमो उम्छामो नुड दे ?

(ङ) रोभोसुड खोडा तिराको ?

५. "वाहिताम वातेम्बा"त्यात्तिडा तायेको टुङ्माचीमो नुडची छाब्डानी ।

६. "वाहिताम वातेम्बा"त्यात्तीमो पिछा उम्छुडछानी दिम छाब्डानी ।

७. नाकिहोंमो खुइन्योको हेमा खुइसेको दिम छाब्डानी ।

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. हुइलोको खामडा हिडेको नुड हेमा सर्वनुड/नुड्फैंचिमा खुइन्योलो खिप्सानी :

नाकेड छाचामा ऐनाको वालाली तिराखाटा । खु म्हेपा तिरा । खुची योहोंसी पुङ्मा म्सखाला । त्योसो नाखों खैने थोलो साल्पा हेमा म्छा नायुडलै लुद्यु । खाना आसो वालाली इ तातिरा । त्यानाका खुची योहोंसी कास्खाल्यो नाखों खाटाना मिरिडा । खाना काख्लापोँ चैं खैमा इसे । ओइनी ची लामुनो खाटा । नायुड म्सखाला, आख्लापोँ ना पापुङ्गनो । ओइनी ची राडुईनो खाटैं । खुची वैनीदाहों मिलाम्था ।

धालोको अनुच्छेदडा खु, खुची, खाना, खुची, खाना, खुची सर्वनुडची ।
त्योसोमुसा नाकेड, वैनिचीलई नुड रूङ्मा तिरे ।

२. हुइलोको खाम खिप्सानी नो डारा-डारा नुड हेमा सर्वनुड छाब्डानी :-

साल्पा हों हेमा होंमाची किच्छा नायुङ्मो ओस्को दिम पायनाचीपा थाथालोलो तिराची । साल्पा होंमा ऐना नसयुड खाना दे तारिडे डासेको ? खाना छाचामाडो ताहिडे । मामामो दिम एन्यु नो नायुड रिडा मामा काडा आसो छाचामा ऐनाको । म्हेपा तिरूवाँ काँडाआसो छाचामा ऐनाको मामामो दिम एन्यु नो नायुड रिडा । म्हेपा तिरूवाँ, काँडा योहोंमा चापुई थोलो रिडा खैनी कुर्मा पातिरों मामा । हाकापोँमो दिम

एन्यु हेमाका साल्पा हौवा लुद्यु साल्पाहौमालै नायुड आसो छाचामा ऐनाको वालाली तिराखाटा । योहोंसी खैमा चाप्यो । खैने ना थोलो साल्पा होंवा म्छा नायुड लै लुद्यु । खाना आसो वालाली तातिरा । योहोंसी कास्खाल्यो नाखों पुसाना थोलो ।

२. हुइलोको खाम खिप्सानी नो डारा-डारा नुड हेमा सर्वनुड छाब्डानी :

साल्पा हों हेमा होंमाची किच्छा नायुड्मो ओस्को दिम पायनाचीपा थाथालोलो तिराची । साल्पा होंमा ऐना नसयुड खाना दे तारिडे डासेको ? खाना छाचामाडो ताहिडे । मामामो दिम एन्यु नो नायुड रिडा मामा काडा आसो छाचामा ऐनाको । म्हेपा तिरूवाँ काँडाआसो छाचामा ऐनाको मामामो दिम एन्यु नो नायुड रिडा । हाकापोंमो दिम एन्यु हेमाका साल्पा होंवा लुद्यु साल्पाहौमालै नायुड आसो छाचामा ऐनाको वालाली तिराखाटा । योहोंसी खैमा चाप्यो । खैने ना थोलो साल्पा होंवा म्छा नायुड लै लुद्यु । खाना आसो वालाली तातिरा ।

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अइमारी हाका खिप्सानी नो हुइलोको सैमादिम लिब्दानी :

- (क) खिमडा सो मिबाना ?
- (ख) बोक्लोमा दोस्को हिडाको ?
- (ग) बोक्लोमा खोडा तिमसाको ?
- (घ) बोक्लोमा देलो लेमेको तिरे ?
- (ङ) दोस्को बोक्लोमा चामा इसे ?

साछाम/मुइछेमारी खारू

खैमो टुड्माडानी हिडेको ठसुडनुड (स्थाननाम) मो त्यात्ती छाब्डानी

बुसी खाम

हुइलोको फैं खाडानी हेमाका खुचिवा दोको दोको ला मिप्लिसे । त्योको दिम मानी । हेमा

इलामो उम्धिखारू

(हॉँछाली हेमा बुडामा खुचिमो किच्ला प्लिसाडासाचे । हॉँछाली खुमोडो लानाका छाम्मे खुमो रिलुड होसुड्मो खारूतिम यन्योडास्यो । खुमो ओइनी बुडामा भल्यास्यै त्योडा तायछुडे । खु खारूमो लाम्माडा बुड्या खैमा हिड्सेडासे । ओपाचीला प्लिमा लामेडासे । हॉँछालीमो रिलुड होसुड खायोंनो खुलै उम्स्काल्यो । हाकापोडो दिममुमा पापिसाचे ।)

हॉँछाली :- ओ ! वोइनी हौवा कुन्यौ । आले खोडा नाका ओडा ताताइछुदी ?

बुडामा :- दे छ्योडो टुड्मानी योहॉँसा टुवाँको । का ना खानापिडा ओस्यो दिमची मुमा बो रूड्मानो टुवाँको नि । खैनाना भारा इला रिलुड ताप्लिसे छै । देम्नो खुइन्योलो

ताप्लिसिये छै । काना बुड्या खैमा रूड्ये । ओपाचीला चुइदुन्चै डारै (हुलामा टुसा) ।

हौँछाली :- ए खाना बुड्या खैमा टारै । इमोडो देई मुम्मे नाखों न्यो नि । (दे त्योन्नो केभा) काँ इ हाका दुड बुड्या खारू मुड्वाँ नो टुवाको कुन्यौ । खों त्योन्नो केभा दुम्मा पाचाम्नो । त्यो नाका ना इमोडो म्हैपा ददेमाडा दोकै नो-दोकै वैमाटैमामो खारूमुमानो युड्मा कुड हिड्सुवाकोवा इलाहोसुड्ची लाम्सा प्लिसुडासै ।

बुडामा :- (म्खालिसा) त्योसो नाखों आसो काँ दे डल्मा थोलो ?

बुडामा :- (म्स्खालिसा) ओ खै-खै बुडा ओरू दे-दे मुमा चापुमे थोलो ? दिम एनुपा ना काँलई केभाडो आस्खाला ओकोपामो खैखै बप हिडेबो ?

हौँछाली :- म्छुड्छाली मुसा याकुवा बप योहोमा दुड सिक्किपोरी बपमो ईखारूखाममो म्धुई बप ईडे । दोको खारू मुम्मेपा काडा खुइन्योको तिरै सोको हिड्सुड त्योकोडो बपदा केभा इरोलिमा हेमा निमिनावा दाहों ओमा तिरै । ओस्यो मुमेपा खाना ल्युरा न्याकोमी मुपामी खारूमी धिनुड्ला तुर्मा ताचापुमे ।

बुडामा :- याकुवा खै-खै दुड बप दे-दे हिडे नि बो ? त्योक्पामो दिम्दा इरोलिमाटा ओक्पामो दुमदाई पोर-पोर चुडचुड मैदुड्चुड ना ।

हौँछाली:- खानावा म्छुड्छाली सैमा तामुम् ? इखारूखाममो बप केभा ओन्होको हिडे । ओडा मिनावा सोडोमीना हेमा खारूखा सोम्सा खारूमुमा चापिये । इला रिलुड होसुड सुड्छोमा, वाइरिड मुमा, रेडियो वाटाम्मा खारू मुमा चापुमे । इला प्लिमामो छैमारी नाका भारा ओरू खारू मुमाचापुमे । भारा खारू मुमानो वैमा टैमा मुमा चापिये । ओको कै चाहिवालिण्को क्रोसुड्ची इलाहोसुडडा खारूची मुम्मे ।

बुडामा :- दिम ना म्छुड्छाली तामुम् ? ओइनी हौँछाली खैन्या । दोसोम्सा तिरै थोलो ? इला प्लिमावा ओडा वैमा टैमा रिडानी ना थोलो काँलै ना बुड्या ओपाची ला प्लिमा नो खारू मुम्मे नो कैलै वैमा टैमा मुमा चापुमे हिड्सैडासै ।

हौँछाली :- ओडा यनानी ओइनी बुडामा ! कैवा बुड्या हुलामा टुइमानो खाबा रूवा केभा टैमा रूड्माको कै खैपामो ददेमाडा फ्याम्लो चुछा स्युमा खैमा कुन्यौ । देनो

नाखों खाबा ना म्हैपा हिडे । बुड्या ददेमाडाको । नाखै अमेरिका जापान कुवेत हेमा नामहुइखा कोरियादाको इक होखा चारूड इक हो लाम्कातिपमा सा त्योन्नोडो तिरे । ओडाको नो डो । कैवा छैमा तिरे त्योन्नोडो इरोल्यो पामिये इ । त्योसोम्साडो डानाम होखा ल्हिसेको खुरा त्योडा ओडा नो तिरे । ओको भारापा छैमात्रे ।

बुडामा :- ओको ना राक्का ईनालिकाको दिम तामुम नि ! होसुड रिलुड इला प्लिसियनो भरापामो इला होसुड इ पोरे । वैमा-टैमा तिरे । नाखो ना कै प्लिसीको ऐना थोलो । काँना बुयाँ म्हैपा टुड्मा खैमानो । वैमा-टैमा केभा मुमा बो ? हिड्सुडको थोलो । दे दोसो मुमा आसो ? खारू ना मुमाडो तिरे । इला होसुड पोरेपा इ दोसो ?

हौँछाली :- ओइनी बुडामा ओइनी बुडामा, बुड्या ददेमा दाई युड्माडैमानो वैमा-टैमा मुमापाचापुमे । त्योडा इ ओपाची ला प्लिसियनो मत्तै ना वैमा टैमा पात्रो । लेसिमेलो चापुमेलो खारू मुमा तिरे । आसो बुडामा खाना बुयानी मिखैदा कुन्यौ । ओडाडो हिडानो खारू मु । खारूमुमेपा रौहा चारूड गोलेलेमा हेमा केभा चाची भेलामुमा चापुमे ।

बुडामा :- आसो इला होसुड्मो दिमची ताय हेमा खिमडाडो हिड्मानो चा मुमा खारू मुई नाखो इला होसुड रिलुडची इ चुइमान्ची तेकुड्ये । ऐना थोलो ओइनी हौँछाली बो दोसो तिरे को । काँना ओस्यो बो रूड्वा थोलो ?

हौँछाली :- उम्छुडछानी दिमची तामुम् ओइनी बुडामा चाची ल्हामा लुइमा लैमा भारा खारू मुसा इला होसुड हेमा छैमारी चुइमान्ची ताढितिमे खाडानी । ओको खारूमुमा ओइनी च्याई पाफ्लोदिए । लेसामी छैपामी पाहिड्चों आसो कैवाम् चैमान्ची तिरे । थोलो ओइनी बुडामा ।

बुडामा :- ओको इला छैमारीडा भारा खारूचीमो दिमची मुम्को हिडे । प्लिसिय नाका केभा दिम चैमान्ची टेकुमे । आसो इला छैमारीमो दिम वारूड सेला मुसा खाटिये नि । काडाई ओको दिम यनुइपा राक्का इला होसुड पोर्मुमा आच्खाल्या । बुड्या ओपाचीला प्लिमा हेमा खारूची मुसी खैमा पापुड्नो बो ? दोसो डल्मा ?

हौँछाली :- म्छुडो ताप्लिसी ओस्पाना खैनी बुड्या खैमानो कम्पनी खिम होमा लैमा नाखों ना इला पोरे । खैपा मो म्हेपा टुङ्मादा खारूमुसी खाटियपा ना इमो होसुड इला हेमा रिलुड मासा खाटे नी । खैपामो म्हेपा टुङ्मा खाटिये नो खुचिमो किच्ला प्लिमा तिरे । इमो चैं पालै-पालै माये । बुडामा ओइनी यनानी ।

नामाहौँ:- दोसोम्सा तुलवाल तिरिये । ईरूड रिडानी ना ओइनी हौँछाली खैनी ना होसुड रिलुड हेमा चाम्लिड ला नाका केभा खारूची तामुमको हिडे । खैमो किहिङ्मादा आसो इमो म्हेपा टुङ्मादा हिडियेपा न्यो इलाहोसुड पोरे । बो बुड्या खैमाडो तिरे को ? इसुङ्सी भारालै तोंया पोरे रिडानी ना ।

हौँछाली :- ओइनी खाबा ना ताय त्योडा बुड्या म्हेपा टुङ्मा दा भारा ओहिङ्पा खैमा पाचापुमे पावैटिमे । युपौँ खारूमुम्मे नो वैमाटैमा मुम्मेको वा ओडा युङ्पालै पाकोलिमे । छ्यो नो बुयाटुङ्मा मिखैमा जाती तिरे । ओस्यो रूङ्ये है ओइनीचेऊ काडाना ओन्नोरूङ्सा रासिन्चीमा दुड तिरा लैसा भारालै हौवा रूङ्सा रासिन्चीये ।

त्याल्ला-नुङ्ला

छ्योडो	=	देई मिङ्डो
बुड्या	=	खिमनाका ह्यालो
मुस्खालिखा	=	म्कुड चानिस्य
रूङ्मास्या	=	लुमास्या
टुवाको	=	टुङ्को
पाचाम्नुड	=	पाचाम्नो, पाचाम्नुड
लोंखाफुई	=	लोमाडैमाको फुई

लोंखाफुई	=	लोमा डैमाको फुई
अँपाटैदोंको	=	अँमापाचापुमेको
पाठ	=	इला प्लिमा तिरे

त्याल्लाखा

१. हुइलोको त्याल्ला खिब्डानी हेमा त्योकोपामो त्याल्ला चैपामीडो सैमालोमा मानिनो छाब्डानी :

खारूतिम, ताताइछुदी, खायोनों, त्युमानो, टुङ्माडा

२. हुइलो इमाको म्नुड हेमा कामेको त्याल्ला काप्सानीनो छाब्डानी :

त्याल्ला	रिलुड
होसुड	म्नुड
इला	खिमडा युङ्मा
बुङ्या खैमा	किच्ला
बुसी	मुमा
	खैपा

२. "इला देनो प्लिमा तिरे"खामनाका डारा रिलुड त्याल्लाचीमो रूङ्मादिम छाब्डानी ।

४. मिनुड ठसुडडा साबघोको त्याल्ला पाकानीनो छाब्डानी :

(क) साकेला ल्होमा----- तिरे । (धिरिला, वानाम्ला, वाहिला)

(ख) इला देनो प्लिमा त्रेदा ----- प्लिपा हिडाचे । (हाकापों, सिम्पों, ल्युपो)

- (ग) बुयाँ खैमा ----- लामेडासे । (हौँछाली, नामाहौँ, बुडामा)
- (घ) सुङ्सी भारालै तोया----- रिडानी ना । (पोरे, पेरे, पापोरो)
- (ङ) दोसोम्सा तुलवाल -----। (तिरिये, सिरिये, पोरिये)

कुङ्छैमा हेमा पुमारी

१. हुङ्लो इमाको त्याल्ला खिप्सानी :

पापिसाचे, खानापिडा, आस्खाला, आच्छिमालै

२. इला प्लिमा तिरे"खाम भारापा खिप्सानी ।

३. हुङ्लो इमाको सैमादिम द्योवाडो लिब्डानी :

(क) हौँछाली ओको प्लिमाडा देमरूड प्लिसाको हिडे ?

(ख) हौँछाली डोको खारूडा वाडाको हिडे ?

(ग) बुङ्या खैमा देनो इसे ?

(घ) टुङ्माडा हिङ्मेपा दे तिरे ?

(ङ) होसुड रिलुङ्ची देलो नाका मुम्को ?

४. कुङ्फ्रेमा/भावविस्तार मानी :

याकुवा खै-खै बुङ दे-दे हिडाको नी

मुनाम, तनाममो लाबो सुङ्पा नाका पाहुला नो,

सुङ्पाडाडो पाडेब्दाको नि ।

५. हुइलो इमाको सुइमा दिम छाब्दानी नो लिम्मादिम लिब्दानी :

(क) दोको म्धिरूडडा इलामो नुड छाब्दाको हिडे ?

(ख) वुसिम डोको म्धिरूडदा इलामो नुड पाछाब्दुचैना ?

(ग) होसुड रिलुड दोसोम्सा माये ?

(घ) देम्पोँ मिनाची प्लिमा खप्तदा मिहिडे ?

(ङ) डोको दिमदा प्लिमा पामेडासेको हिडे ?

६. खाममो दिम चैपामी नाका ऐनानीनो म्हैपाको घटना कुपानीनो छाब्दानी :

७. "इला देनो प्लिमा तिरे"पिछ्छा छाब्दानीनो वैनिचीलई दुम्मैदानी :

८. टुङ्ढेको मामालामो सैमा लिम्मा खारू छाब्दानी :

(क) ओको प्लिमाडा इला प्लिमामो खखवारी दोसोम्सा खोंमुमाको हिडे ? छाब्दानी ।

(ख) इला प्लिमा छैमारीडा, खारूममा ई, खुई होंटोपा, खुई त्रुर्मा त्योक्यो । रूत खाममो वुसिमडा छुङ्छुङ्सी मानी:

९. नामाहोंमो ठोसुङ्डा खैनी ताहिडीको नाखों, बुङ्या ताप्सीको बो इबोखामाडाडो ताहिडिको ?

१०. चैपामी नाका धालोको मुधुई खाममो हाकखिमबुड फैटुड यनी, हेमा छाब्दानी ।

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. हुइलोको खामडा हिडेको भारा फुइडारिमो उम्नुड रिडानिनो छाब्दानी :

आहा ! हलेसी ना केभाडो खुइन्योको ठोसुड रैछ । खुशिपा, राजाबुड, माभाला, हेमा ठुली आले त्योडा, योंहोसी, मिखाटे डासे । दे खाना इ खुचीडो टाप्से ? छाचामाची इ त्योडा खोली रों चासी मिप्से । त्योडा ना बुङ्याको मिना तापो इ छैचल खोंमा मिप्सेनी ।

२. देवनागरीदा इदाको कामेको कामेको फुइदारी (चिन्ह) काप्सानिनो छाब्डानी :

कोलेलो फुइदारी	?
पिछ्छा फुइदारी	!
टुङ्ढेको फुइदारी	-
सैमा फुइदारी	()
डोमाको फुइदारी	,
उम्मोचा फुइदारी	।

३. हुइलो इमाको योडेसेको फुइदारीमो प्रखाम मानिनो छाब्डानी :

- (क) ओडा ना केभा वो रैया रैछ ?
- (ख) राजाबुड, खुसिपा, टुङ्मा, हेमा खुस्य इलाम मिप्सा ।
- (ग) बूसी कोभिड १९ वा हैकामडा केभा साप्लोवा, मिनामो खति तिरा ।
- (घ) जे सारदा हेमा सर्मिला नाना रारा योंहोसी मिप्सा ।
- (ङ) देम्नो खुइन्याको छैचल डाटा ?

४. धक्का-हिक्का (ह्रस्व दीर्घ) फुइदारी ।

चाम्लिङ मामालामो त्याल्लामो बूसी हेमा कुङ्डा तायेको इकार हेमा उकार ह्रस्व तिरे । दोसीडा दीर्घ तिरे । इटो अक्षरमो त्याल्ला नाखो ह्रस्व तिरे ।

बूसीडा तायेको इकार हेमा उकार : खिम, इला, मुमा, पुमा, धिरिबुड ।

कुङ्डा तायेको इकार हेमा उकार : नातिमा, नाइमा, रिपुवा, रिकुपा, सिकुरिमा ।

दोसीडा तायेको ईकार हेमा ऊकार : नाती, खैनी, छालाकू, छुम्बू, ह्यानिओख्यानी ।

इटो अक्षरमो त्याल्ला ह्रस्व तिरे : मि, इ, खु, मु ।

(क) धालोको खामनाका डारा दीर्घ त्याल्लाची छाब्डानी ।

(ख) धालोको खामनाका डारा ह्रस्व त्याल्लाची छाब्डानी ।

५. मुधुई खाम नाका वुसि, कुड, दोँसी ह्रस्व हेमा दीर्घ हिडेको फुइडारी सिम्रा-सिम्रा छाब्डानी:

अइमारी हेमा प्लिमारी

(१) अइमाखाम सिम न्योलोमुसा एनानी नो न्योको डा (✓) ओस्को, इसेकोडा (X) ओस्को फुइडारी पाकानीनो छाब्डानी :

(क) आल्से पिछ्छा मिनाची बुडालुड खोसी मिप्से ।

(ख) छाचामाचीवा बुडालुडमो दिम पामासोडाको ।

(ग) बुडालुडडा बोखा केभा हिडे ।

(घ) बुडालुडलई भारापा खुइसेको मुमा तिरे ।

(२) ऐंमा खाममो बुसिमडा लिम्मा दिम रूडानी :

(क) होंछामो खिम खोड हिडे ?

(ख) लुइटो दे ओस्को बाटे ?

(ग) मिनाची दे खोंमा पालेसे ?

(घ) ओको दिम सोलै दुम्मैमा तिरे ?

(ङ) बुडालुड रूडमाको दे ?

(ड) बुडालुडडा देपामो बुडा बाटे ?

साछाम/मुङ्छेमारी खारू

- (क) “इमो इला”टोकिनुड डासानीनो इटो संवाद छाब्दानी ।
- (ख) खैमो टुङ्मायानी होसुड दिम पामेको छाममिमेको लामानी टाटानिनो चैखामडा ऐमान्डान्ची ।

खामः ल्यू

बुसी खाम

हुइलोको फैं खुइन्योलो खाडानी नो सो-सो तात्योकुमे दिम मानी ।

नारदमुनि थुलुङ

कै मिना ओको हैकामामो खुइन्योको बुडा । कै भारा इरूड सिखातिय । भारापावा खुइन्योको खारू मुमा पाचापुमे । खुइन्योको खारू मुपालई भारापा मिमिने । ओडा ओकोस्को मिना इ मिहिडे । सिखातिये हेमा पुनी मिनाचीवा मिमिनेडासे । केभासो मिनामो कुडकुडडा मिहिडे । त्योकोस्को मिना केभा मिहिडे । त्योको मिनाचिडा इक्पो म्हैपाको मिना वि.सं २००७ दुड्डा रोभोसुड मुपा नारदमुनि थुलुङ ।

१०४ दुड्डमो राणाशासन कुइमा २००७ दुड्डमो केभा रौंभोसुड्पा (क्रान्तियोद्धा)ची मिहिडे । त्योको इपो मिना प्रजातन्त्र सेनानी रोभोसुड मुपा नारदमुनि

थुलुङ । रोभोसुड खुइन्योको मुमा प्रजातन्त्र बैमालई थुलुडवा केभा खारू पामाको हिडे । रोभोसुड मुपा थुलुडमो केभा दिम मुमा चापुमे । ओडा खुमो बुलिममो पिछा दिम मुम्के ।

वि.सं १९६५ वानाम्ला २७ पाले नारदमुनि थुलुङ मितिराको । पापा भीमराज राई हेमा आमा गौरत्न राइमो छा नारदमुनि थुलुडलई २००७ दुड्डमो क्रान्तियोद्धामो नुड्नाका भारापा पाछैदे । थुलुङ भोजपुर जिल्ला नौलेगाउँ, छिनामखु आल्से टेम्केमैयुं टुड्माखारूतिम २ डा

मितिराको । प्रारम्भिक शिक्षा दयानन्द एङ्लो वैदिक हाई स्कूल देहरादुन, भारत हेमा निम्न माध्यमिक शिक्षा सरस्वती हाई स्कूल, दरभङ्गा, भारतनाका पामाको ।

ब्रिटिस गोर्खा सेना पुनी मितिराको थुलुङवा छाब्लाची पुनी पाछाब्डाको हिडे । किरातको नालीवेली (२०४६), विर्सेका अनुहारहरु, विर्सन नसकिएका घटनाहरु (२०४५) छाब्लाची खुमो हिडे । शिक्षाडा पुनी केभा खारू मुपा थुलुङवा भोजपुरडा उदय प्राइमरी स्कूल (२००४), विद्योदय हाई स्कूल हेमा अरू पुनी खिम्बाखिम पामाको हिडे ।

२००७ रूतुम्ला २४ वाचिखाम्ले पाले भोजपुर कब्जा पामानो रोभोसुड मुमा थालापामैडा । त्योपाबेला भोजपुर, चैनपुर, ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम, धनकुटा, दिक्तेल, ओखलढुङ्गा, चरिकोट, सिन्धुलीगढी हेमा धुलिखेल ११ जिल्ला कब्जा पामानो राणातन्त्रलाई दोसी पामा नो प्रजातन्त्र पाबैडाको । ओको रोभोसुड्मो तोकी रोभोसुड मुपा नारदमुनि थुलुङ मिहिडाको ।

थुलुङलाई स्वतन्त्र समाचार थालापामैडाको मिना पुनी लुदिमे । स्वतन्त्र रेडियो पामा नो राणा शासनलाई दोसी पामाको भोजपुर मुक्तीमो रूङ्छ प्रसारण पामाको । नेपालडा पोर्डकास्टिङ रेडियो स्टेसनमो बुसी रेडियो मुपा पुनी थुलुङ । ओको रेडियो २००७ रूतुम्ला २९ पाले पामाको ।

भोजपुरडा दुङ्मिबाना हेमा २००७ रूतुम्ला २४ पाले भोजपुरलाई केन्द्र पामानो धालो छाब्डाको ११ रा जिल्लालाई इटो सरकार गठन पापा । त्योकोपामो तोकी नारदमुनि थुलुङ मिहिडाको । मुक्ती सेना हेमा टुङ्माडानीको मिनाची त्योको सरकारडा मिहिडाको । त्योको सरकार पामाको सुका माम्सुङ्दोसी त्योको सरकारवा केन्द्रीय सरकारलाई पाइडा ।

होंखाम्बामा (राजसभा) मो खाम्बायमी हेमा सल्लाहकार सभाकामो पुनी खाम्बायमी मितिराको थुलुङ सिमरूङ नेपाल सरकारमो मन्त्री हेमा हाकारूङ निमित्त प्रधानमन्त्री मितिरा । थुलुङवा जनमुक्ति सेनामो नुङडा उदयपुर जिल्लामो बसाहाडा नेपाल सरकारनाका निर्णय पामानो जनमुक्ति सेनाचीमो हिडखा थसुङ पामा ।

धनकुटा जिल्लामो हिलेनाका भोजपुर जिल्ला छुमा "नारदमुनी थुलुङ मार्ग"लाममो नुङ पापाकाको हिडे । ओसोम्सा लाममो नुङ पाडासा नो थुलुङलाई सायचोङ्पा पामाको हिडे । त्योसोमुसा २०५१ दुङडा "नारदमुनि थुलुङ स्मृति परिसद"खाम्बातिम पामाको हिडे । ओको

खाम्बातिम जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँडा दर्ता पामाको हिडे । नेपाल सरकारवा नारदमुनि थुलुडमो हुलाक टिकट पुनी प्रकाशन पामाको हिडे ।

२०४७ रूप्चुङ्ला २२ चेचेखाम्लेडा भोजपुरमो खुमोडो खिमडा नारदमुनि थुलुड धाखाटा । आल्से थुलुडमो बुलिम कैपिडा पाइना । त्योसो नाखै केभा खुइन्योको खारू पामानोम रोभोसुड मुपा बुसी मन्त्री थुलुड कै भारापामो कुङ्कुङ्डा आल्से पुनी मिहिडे ।

त्याल्ला-नुङ्ला

मिन्मा	=	छैमा, कुङडा डैमा
कुङ	=	सेम्बुकयाँ
रोभोसुङ्पा	=	आन्दोलन मुपा
रौँभोसुङ	=	लडाइँ
टुङ्माखारूतिम	=	गाउँपालिका
खाम्बातिम	=	खाम्तिम मुमा थसुङ
रूप्चुङ्ला	=	इटो माम्सुङ्मो नुङ, माघ
कुङ्कुङ	=	मन, हृदय

त्याल्लाखा

१. हुङ्लोको त्याल्ला कामेकोखिडा धर्सा काप्सानीनो छाब्डानी :

रोभोसुङ्पा	मुमाखाम
खाम्बातिम	केभा
खारू	राम
भारा	खामतिम मुमा थसुङ
बुलिम	आन्दोलन मुपा
	बुल्माछुर्मा

२. हुइलोको त्याल्लानाका रूङ्मादिम मानिनो छाब्दानी :

ओसोम्सा : रोभोसुड - रोभोसुडडा केभा मिनाची मिसिय ।

रोभोसुड, सेन्युचयु, मिधास्चा, अम्पाययोडा, हिप्पातिम्मा योडा

३. ढालोको खाम न्योलो खिब्दानीनो तिसतिसकोडो ऐमाख्यानुङ्ला डारा छाब्दानी :

कुड्छैमा हेमा प्लिमारी

१. हुइलोको त्याल्लाची खुइन्योलो खिप्सानी :

मिन्मा, कुड, रोभोसुडपा, खाम्बातिम, खामतिम

२. "नारदमुनि थुलुड"खाम भारापा खुइन्योलो खिप्सानी ।

३. "नारदमुनि थुलुड"खामनाका कामेको खिडा (✓) पाकामोकोखिडा ओस्को (×) फुइडारी छैटानीनो छाब्दानी :

(क) नारदमुनि थुलुड तिराको थसुड हलेसी ।

(ख) नारदमुनि थुलुडमो नुडडा हुलाक टिकट हिडे ।

(ग) ११ रा जिल्लाचीमो रोभोसुड तोकी नारदमुनि थुलुड मिहिडाको ।

(घ) नारदमुनि थुलुडवा २०४६ दुडडा रोभोसुड पामाको ।

(ङ) आल्से पुनी नारदमुनी थुलुड मिहिडे ।

४. हुइलोको सैमा दिममो पिछ्छा/इकिनी लिब्दानीनो छाब्दानी :

(क) २००७ दुडमो रोभोसुडदोसी दोको दुड बाना ?

(ख) नारदमुनी थुलुडमो टोकिडा तिराको रोभोसुड दोको दोको जिल्लाडा दुडबानाको ?

(ग) रोभोसुड रूड्माको दे नि ?

(घ) रेडियोडा बुसी रूड्छ दे बुटाको ?

(ङ) नारदमुनि थुलुड देलो तिरा हेमा देलो ढाखाता ?

५. "नारदमुनि थुलुड"खाममो धिकुडदिम (मूल भाव) छाब्डानी ।

६. हुइलोको खाम खिप्सानी नो सैमाको दिम छाब्डानी :

साल्पा हों हेमा होंमाची किच्छा नायुडमो ओस्को दिम पायनाचीपा थाथालोलो तिराची । साल्पा होंमा ऐना नायुड खाना दे तारिडे डासेको ? खाना छाचामाडो ताहिडे । मामामो दिम एन्यु नो नायुड रिडा मामा काडा आसो छाचामा ऐनाको । म्हैपा तिरूवाँ काँडाआसो छाचामा ऐनाको मामामो दिम एन्यु नो नायुड रिडा । म्हैपा तिरूवाँ, काँडा योहोंमा चापुई थोलो रिडा खैनी कुर्मा पातिरों मामा । हाकापोंमो दिम एन्यु हेमाका साल्पा होंवा लुद्यु साल्पाहोंमालै नायुड आसो छाचामा ऐनाको वालाली तिराखाटा । योहोंसी खैमा चाप्यो । खैने ना थोलो साल्पा होंवा म्छा नायुड लै लुद्यु । खाना आसो वालाली तातिरा । योहोंसी कास्खाल्यो नाखों पुसाना थोलो । काख्लापों चैं खैमा इसे । ओइनी ची लामुनो पुसा, पापा साल्पा होंमो दिम दिम नायुड लै उम्सखाला लौ लौ पापा काँ आख्लापों ना पापुड्नो ओइनी ची राडुईनो पुसैं ।

(क) साल्पा हों हेमा साल्पा होंमा देनो थाथालोलो मितिरा ?

(ख) नायुड दे रूडा ?

(ग) नायुडलै साल्पा हों वा दे लुद्यु ?

(घ) सोमो दिम एन्यु नो नायुड म्स्खाला ?

(ङ) नायुड सोची राडुनो योहोंसी पुसा ?

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. हुइलोको रूइमादिम खिप्सानी हेमा कामाको आदर सडति छैटानीनो छाब्डानी :

- (क) नाना खिम्डा पुसा । नाना खिम्डा मिप्सा ।
(ख) मिछो खिम्डा पुसा । मिछो खिम्डा मिप्सा ।
(ग) बुवाची खिम्डा पुसा । बुवाची खिम्डा मिप्सा ।

२. हुइलोको रूइमादिमलै कामेको पदसडतिडा छाब्डानी :

कै ओको हैकामामो खुइन्योको बुडा । कै भारा इरूड सिखाते । भारापावा खुइन्योको खारू मुमा चापे । खुइन्योको खारू मुपालई भारापा मिमिने । ओडा ओकोस्को मिना इ हिडे । मिसिये हेमा पुनी मिनाचीवा मिमिनेडासे । केभासो मिनामो कुङ्कुङ्डा हिडे । त्योकोस्को मिना केभा हिडे । त्योको मिनाचिडा इक्पो म्हैपाको मिना वि.सं २००७ दुडडा रोभोसुड मुपा नारदमुनि थुलुड ।

३. दीर्घ ऊकार तिरेको डारा त्याल्लाची लामानीनो छाब्डानी :

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अडियो रेकर्ड अइमारी खाम ल्यू एनानिनो कामा बो पाकामैना छैटानी :

- (क) धनकुटा नाका हिले पुङ्मा रोडमो नुड दे पाडासाको हिडे ?
(ख) नारदमुनि थुलुड स्मृति परिसद देलो पामा ?
(ग) थुलुड देलो ढाखाटा ?
(घ) सोमो हुलाक टिकट पामाको हिडे ?
(ङ) थुलुड सोपामो कुड कुडडा मिहिडे ?

साछाम/मुड्छेमारी खारू

१. नारदमुनी थुलुडमो ओस्को अरू कसै इटोपामो कुडबुलिम छाब्दानी नो वैनीचीलाई ऐमैडानी ।

कुडबुलिम

मिनामो नुडः.....टुराको डुड.....टुराको टुङ्मा.....खारू मुको दिमची.....पर्बालाको चैखाम.....चैखाखिम.....खोनि खोनी छुडाको होठसुड.....टुङ्मा होंटोपाडा मुको निखारू दिमची.....साछाम खारूमुको दिमची.....खुवा तेकुको पाइडाको सायेरेम्माचिको नुड दे-देलो पाइडाको डुडची.....आल्से मुयो डास्योको निखारू दिमची..... ।

२. नारदमुनी थुलुडमो ओस्को अरू होपामिची सो सो मिहिडे ? त्योकोस्को डापो नुड छाब्दानी ।

खामः डा

बुसी खाम

हुइलोको बुडाची खाडानी नो दोस्को रोदुड होसुडडा राडुमे चैखामडा दिम मानी ।

होमापोमाली बुडा

होमापोमाली रूड्माको इखालको बुडालै लुदिमे । ओको बुडा तेभासौं सिमसेरयानी टुरे । ओको बुडा नेपालडा योडानाका भण्डै इक होमा मिटरनाका हाका होमा मिटरदानी सुम्मडानी तेकुमे । होमापोमाली बुडा वानाम्ला नाका सिम माम्सुडसुम्म बाटे । ओको बुडामो मटुप्पाडा मट्टै राक्का खुन्योको ओपाचिमो खालको बाटे । होमापोमाली बुडामो मटौं म्हेपा पाटुरो बिछु भुन्डा पिछ्छा म्हेपा म्भर टुरे मटोचाहि पिछ्छा म्हेपा साडे । ओको होमापोमाली बुड रूड्माको नछुड्वा वाडाको चुइद्योपा चैभालेको हेल्मा टुरेको बुडालै लुदिमे । ओको होमापोमाली बुडा रूड्माको चाम्लिडचिवा छैमाडैमा टुरेको इटो मुदुमी होसुडडा टाएको दिम इडे । ओडा होमा रूड्माको म्हेपा पोमाली रूड्माको तेम्मारी छै, छ्योनो होमापोमाली रूड्माको म्हेपा तेम्मारी रूड्मा छैमा टुरेको छै ।

अइटा न्हायिमा पारोहोँचिवा पाराडाको बुडानी ओको होमापोमाली बुड । अइटा न्हायिमा पारोहोँमो किछ्छा किछ्छैकुमाचिमो किछ्छाचिलै वाडाको मिचुइदिचिपा पाराडाको छै ओको होमापोमाली बुड । तिस्या खुचिमो राहोँमी सिसोँमिचिवा पाराडाको भारा बुडालासी मिखाटापा तेभा तेभा खुर्सा पाटाटापा पोमाली पाराडाकोनी किसान किकापा तेम्सा तेम्सा खोलिनाका मिटाकोनी । अइटा दिलिहोँ, नाकिहोँ हेमा बाजिहोँचिवा पुनी ओकोडो पोमाली पाराडाकोनी । होमापोमाली चाम्लिडचिमो मुन्दुम होसुडडा पुनी टाये छ्योनो आल्से पुनी न्छुडचिवा वाडाको/मो पाचुइडेपा ओको होमापोमाली बुड चैभालेनो तिस्यैमा मालैमायानिनाका पाटाटेनो पाहेले । आल्से पुनी न्छुड्वा मो चुइद्योपा होमापोमाली राइयो वाडाको चुइमा खारू रूपे नाका तिको वाडाको पामेको खिडा पाहेलेको भारा बुडाची फेरी सिरिडा भेलामुमानो पोमा टुरे हेमा तिको होमापोमाली बुडाचै पोमा इसे तिको बुडाचै तेम्मारी मुमानो सिरि खुर्मानो होमापोमाली तेम्सा तेम्सा खैमानो इटो देपामो नाखै म्ठोँडा डैमा टुरे ।

ओको बुडा किरात राई चाम्लिडचिमो मुन्दुम होसुड बैयाडा पुनी टायेको तेनाका वाडाको हेमा मो चुइडेपा पुनी हेल्मा टुरेको ओको बुडामो क्रोसुड म्छोडो ओको भारा मिनाबुलिमलै चैभालेको बुडा छै । तेभासोँ मोंपामी, राहोँमी हेमा सिसोँमी न्छुडचिवा वाडाको पाचुइडेपाना पाहेलेडो तेनाका मिनाबुलिमडा खरवाटे हेमा याबानेपा पुनी ओको होमापोमाली बुडावा न्योलो पामेको छै । मिनाचिमो किपिचुक, किफिलुक, किडुइसे, किसेम्भु किके नाहोँ ओको होमापोमालीमो म्भर नाखै म्डाठ नाखै याल्मानो मापुमे नाखोँ न्योलो टुरेको छै याछ्छाचिलै बुटी ओको होमापोमालीमो म्भरमोडो पामेको छै न्छुडचिवा । तेभासोँ मारीमों मिमेपा ओको होमापोमालीमो म्भर खोमानो किपिचुकडा बुटी खर्दिमे नाखोँ मारीमों मोरी नेखाटेको छै । तेभासोँ मिनाचिमो किसानिके, मिहोमे, किपिचुक, किडुइसे हेमा किफिलुक किघुइडा किकेनाखोँ ओको होमापोमाली बुडावा नेखाटेलो मुयोको छै । छ्योनो ओको होमापोमाली बुड तेभाडो मिनाबुलिमलै चैभालियेको बुडा छै ।

त्याल्ला-नुड्ला

होमापोमाली	=	म्हैपा तेम्मारी
वाडाको	=	मोचुइमा / वाइकु
मोपामी	=	नछुड
सिसौंमी	=	सिसौं पाराडेको नछुड
राहौंमी	=	राहौं पाराडेको नछुड
क्रोसुड	=	रौंमासुड
याछ्छा	=	याया
याबाने	=	मोरी टाये
होसुड	=	मुमेको हालाम
मारीमो	=	पिचुक टुक्मा मोरी
किके	=	टुक्मा

त्याल्लाखा

१. हुइलो इडाको त्याल्लाची कामे कामेको काप्सानिनो छाब्डानी :

मोरी	म्हैपा
वाडाको	होमापोमाली
नछुड	तिप्सैमा मालैमा
तेम्मारी बुड	मौं
होमा	खर
	मोपामी

२. हुइलोको त्याल्लाची राडानिनो रूड्मादिम मानिनो छाब्डानी :

बुडा, राहोमी, डैमा, छैमा, खिके

३. मिनुड ठसुडडा हुइलो इडाको कामेको त्याल्लाची पाकानिनो छाब्डानी :

- (क) तेभासोँ.....मिमेपा होमापोमाली द्बाइ पाराडे । (मारिमोँ, नाब्रोखर, खोरीखर)
- (ख) होमापोमालीलै..... बुडा पुनी लुदिमे । (खेम्मासी, तेम्मारी, चत्रासी)
- (ग) होमापोमाली बुडालै तेम्मारी मुमानो..... खुर्मानो खैमा टुरे । (भुने, योखो, सिरी)
- (घ) होमापोमाली बुडा.....चुइडेपा चैभालेको बुडा छै । (वाडाको, पुर्बेमोँ, मारीमोँ)
- (ङ) होमापोमाली बुडा चाम्लिडचिमो.....डा पुनी टायेको छै । (रिलुड, मुन्दुम, होसुड)

कुड्छैमा हेमा पुमारी

१. हुइलोको इक रूड्मादिमडा सैमादिमची लिब्डानी :

- (क) होमापोमाली बुडा देलो बाटे ?
- (ख) होमापोमाली बुडा दे डोस्को बाटे ?
- (ग) ओको बुडा दे डोस्कोखियानी लुक्के नो बाटे ?
- (घ) राई चाम्लिडचिवा दे पामेपा ओको बुडा पाराडे ?
- (ङ) ओको बुडा अइटा सो सोपावा तेम्मारी पामानो पाराडाको छै ?

२. हुइलो इडाको भारा त्याल्लाचिमो बिफिऊँ छाब्डानी :

किटाख्लो, कइमा, सोरों, पिछ्यासों, म्चुइमा

३. हुइलोको त्याल्लाची राडानिनो रूइमादिम छाब्डानी :

तेभासों, नाखों, रूपे, ओको, भारा

४. होमापोमाली बुडा नछुडचिवा देनो पाराडेको हेमा ओको बुडा देपामो ओखती तरे ? छाब्डानी ।

५. "होमापोमाली बुडा"खाममो सार छाब्डानी ।

६. "होमापोमाली बुडा"डा हिडेको डारा मुन्दुमी त्याल्लाची लामानी नो छाब्डानी ।

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. भूत काल, वर्तमान/भविष्यत् काल

(क) वर्तमान काल: चाम्लिडलामो वर्तमान काल रूइमाको ओस्को खारूदिम् नाका टुरे- काँडा खोलियानी खाटुई । खु ह्यानी पुसे । खुचिवा रों पाचे । वर्तमान कालडा राडुमेको त्याल्ला खारूदिम्ची: खाटुई, पुसे, चामा, खाम्मा, खैमा, बैमा, लोमुमा, छाम्मा ।

(ख) भूत काल: भूत कालडाको पाराडेको खारूदिम्ची: काँडा खोलियानी खाटुडा । खु ह्यानी पुसा । खुचिवा रों पाचाची । भूत कालडा राडुमेको त्याल्ला खारूदिम्ची: पुसाची, खाटानी, बानानी, च्योपाकू ।

(ग) भविष्यत् काल: ओको कालडा राडेको खारूदिम्ची: काँडा खोलियानी खाटुइको । खु ह्यानी पुसेको । खुचिवा रों पाचाचेको । भविष्यत् कालडा राडुमेको त्याल्ला खारूदिम्ची: खाटाचेको, पुसाचेको, बानाचेको, ढासाचेको, पाचाचेको ।

३. हुइलोको कामेको त्याल्लाची छैटानिनो कोष्ठकडा छाब्डाको काल मुसा छाब्डानी :

- (क) खु रौं चासि..... । (पुसे, पुसा, पुसेको) - भूत काल
(ख) साम्डुड खिया लासि..... । (खाटा । खाटे, खाटेको) - भविष्यत् काल
(ग) स्वीमि ओडा..... । (बान्ना, बाने, बानेको) - वर्तमान काल
(घ) आकुड खिम्खाखिम..... । (पुसा, पुसे, पुसेको) - भूत काल
(ङ) योलुड खुन्याको छाम..... । (छाम्मा, छाम्मेको, छाम्मे) - भविष्यत् काल
(च) योडा आले..... । (लाम्ठा, लाम्ठेको, लाम्ठेकोनि) - वर्तमान काल

३. "ब"हेमा "व"मो वर्णविन्यास :

"ब"नाका टायेको त्याल्लाची: बल्मा, बैमा, बैदि, बैया, बामा, बान्ना, बुल्मा, बुलिम, बुडा, बोखामा, पर्बालामा, बुसि, खाम्बामा..... ।

"व"नाका टायेको त्याल्लाची: वल्मा, वामा, वैमा, वैटुड, वैनि, वोमा, वैधि ।

४. "ब"हेमा "व"नाका टायेको डारा/डारा त्याल्लाची लामानिनो छाब्डानी: ।

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अइमाखाम हेमा अइमारी खाम डा येनानिनो हुइलोको सैमादिम लिब्डानी :

- (क) साम्डुड खोडा इडानो टाको ?
(ख) साम्डुड खोडा इडमानो खुन्योको खारू मुमा म्स्काल्यो ?
(ग) नायिमा सौमो देपा दिम् येन्योनो राक्ककाडो म्स्काल्यो ?
(घ) साम्डुड देनो येलाखोम युड्मा म्स्कापालो ?
(ङ) साम्डुडडो नायिमाडो देपा दिम्डा किकिड कामे नो खाम्बाचे ?

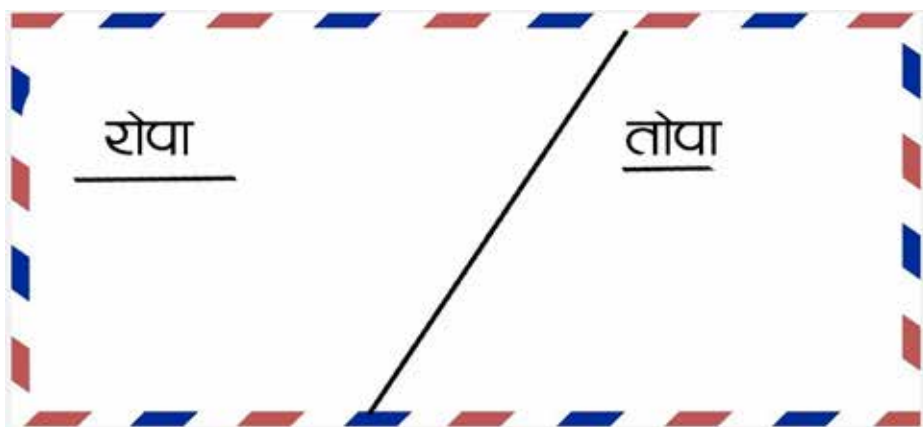
साछाम/मुड्छेमारी खारू

१. खुइमो टुड्मायानिको लेसामी छैडामी, न्छुडची, कोक्पा-कोक्माची, बुवाची, तिप्पा तिम्माचिलै सेन्तान्चिनो होमापोमाली बुडा दे दे पिडा राडुमे दे दे मुमेपा चैभालिये भारा सेन्तान्चिनो छाब्डानिनो टाटानी ।
२. होमापोमाली बुडामो इटो खुइत्योको फैं छाब्डानी नो टाटानी ।

खामः टुका

बुसी खाम

हुइलोको फैंची खाडानी नो दे दे खारूडा राडुमे चैंखामडा दिम मानी ।

वडाटोकिलै रूङ्छाम

डुङ: २०८२/०१/११

श्री वडाटोकी,
लिम्चुङबुङ टुङ्माखारूतिम ४ मो वडाखिम,
लिम्चुङबुङ ४, बालाम्टों, उदयपुर ।

नुङ: पर्बालामा खाबा इडुचुङा रूङ्मा ।

महोदय,

काँ थाप्रेछा चाम्लिङ चैखाम सुकाडा पर्बालापा । काँडा इमो आधारभूत खिम्खाखीमडा नुका खामडा पर्बालैडासैं । आल्से ओडा पर्बालासैंको खिडा पर्बालामाना लैडासैं नाहों पुनी आडा पापा मामाचीवा काडालै पर्बालामा चैभालेको भारा क्रोसुङची हुमानो टैमा पाचापुङचो नो आसो काँ पर्बालामा पाचाम्नाबो रूङ्मा नो आसेनाका ह्यानि काँलै तिको भारा पर्बालामा चैभालेको क्रोसुङची हुमा टैमालै आफ्लोमालै खाबा नाहै क्रोसुङची नाहै टाफ्लोडुचुङ नाहों आसो नाका ढानि पर्बालामा चापुङ रूङ्मा ओको रूङ्छाम छाब्डुङको हिडे । दे डोसोको नाहै काँडा ओन्नाका ढानि तेवाडों पर्बालामा राक्काडो आच्खाल्योको हिडे छ्योनो ओको खारूडा टाफ्लोडुचुई रूङ्मा हुङ्नाडैनाइयको हिडे । ओको खारूडा टाफ्लोचुनो नाखों काँडा ओन्नाका ढानि पर्बालामा पाचाम्ना नो ओको रूङ्छाम छाब्डुङको हिडे दे डोसोको खैमोडो किछु किट्युङ्माडा इडे । दे डोसोम्सा नाहै ओको खारू मुमाडा आफ्लोमा टुरे, खाबा नाहै पर्बालाखा क्रोसुङची नाहै इडुचुङा रूङ्मालै ओको रूङ्छ रोंसा लोमास्येमा मुई ।

खामो क्रोपामी

थाप्रेछा चाम्लिङ

चैखाम: सुका

रोल नं.- सिम

लिम्चुङबुङ -४, बालाम्टों, उदयपुर

त्याल्ला-नुड्ला

वडाटोकी	=	वडाको म्हैपा मिना/टोकि
ढानप्	=	तुँभा
क्रोसुड	=	चैभालेको खाम
क्रोपामी	=	लुडेपा क्रोसेको मिना
हुमा	=	खाबा छयोर्मा
लोमास्येमा	=	डोमाइमा
किट्युड्मा	=	दे डोसो मुमा रुड्मा

त्याल्लाखा

१. हुइलो इडाको त्याल्लाची कामे-कामेको खिडा काप्सानी :

हुमा	वडाडाको म्हैपा टोकी
थाप्रेछा	छुट्टि इडुडा रुड्मा
खिमखाखिम मो नुड	चैलिपा क्रोपामि
वडाटोकी	खाबा छयोर्मा
नुड	इमो आधारभूत
	रुड्छ

२. हुइलो छाब्डाको रुडदिम कामे पाकामैनाको छैटान्निनो कामेकोखिडा ओस्को (✓) हेमाका पाकामैनाकोखिडा ओस्को (X) फैडारी पोसा छाब्डानी:

(क) ओको रुडछमा नुड साम्दुड्वा छाब्दिको । ()

(ख) खुमो खिमखाखिममो नुड इमो आधारभूत । ()

- (ग) क्रोपामी थाप्रेछा चाम्लिङ पर्बालामालै खाबा न्हाहे क्रोसुङ न्हाहे डाकाको हिडे । ()
- (घ) थाप्रेछा चाम्लिङ चैखाम सुकाडा पर्बालेको हिडे । ()
- (ङ) थाप्रेछा चाम्लिङ्मो पर्बालालामा फ्लोपाची तेभा डासामीची पाइना । ()

कुड्छैमा हेमा पुमारी

१. हुइलोको सैमादिम लिब्दानी :

- (क) ओको रूडछ सोपावा सोलै छाब्दिनो रोंसिको?
- (ख) ओको रूडछामडा थाप्रेछा दे मुमा दे डाकाको ईडे ?
- (ग) ओको रूडछाममो नुड दे इडे ?
- (घ) ओको रूडछाम थाप्रेछा चाम्लिङ्वा देनो रोंसिको ?
- (ङ) रूडछामडा छाब्डाको वडाखिममो नुड दे इडे ?

२. हुइलोको फैटुङ खिप्सानीनो सैमादिम लिब्दानी :

काँ इक्पो खाना इक्पो कैची टुराची हाकापो । इक्पो हाकापो टुरिय सिम्पो हेमा हाकापो हाकापो टुरिय ल्युपो । हाकापो सिम्पो टुरिय डापो, सिम्पो सिम्पो टुरिय छै टुकापो हेमा सिम्पो हेमा ल्युपो टुरिय सुकापो । ल्युपो हेमा ल्युपो टुरिय नुकापो हेमा डापो हेमा ल्युपो टुरिय नुनाम्पो हेमा हाकापो कै भारा नुकापो टुरिय छै नाम्नापो ।

- (क) हाकापो दोसोम्सा तिराची ?
- (ख) ल्युपो दोसोमुसा तिरै ?
- (ग) नुनापो दोसोमुसा तिरै ?
- (घ) नाम्नापो रूङ्माको दे नि ?
- (ङ) टुकापो रूङ्माको दे नि ?

३. ढालोको फ़ैटुड खिब्दानी नो हुइलो इडाको कामेकामेको त्याल्लाची काप्सानी :

इम्पो इम्पो	टुकापो
ल्युपो ल्युपो	डापो
सिम्पो हाकापो	नुकापो
हाकापो हाकापो	ल्युपो
ल्युपो इम्पो	हाकापो
	भुकापो

४. हुइलो इडाको त्याल्लाची खप्सानीनो इटो इटो रूड्मादिम छाब्दानी :

इम्पो, हापापो, ल्युपो, डापो

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

अपूर्ण पक्ष रूड्माको क्रियापद्डा टुरेडासेको दिमलै लुदिमे । काडा मुडासौं, कैका मुडासिम्के, खाना टामुडास्यो,खैची टामाडासाचे हेमा कच्चा माडासाच्के । दित्व रूड्माको राई चाम्लिडला डा ओस्योम्सा मुसा खैमा टुरे ।

त्रसो + सो - सोसोमो/सोमो सोमो

खो + खो - खोखोडा/खोडा खोडा

ह्या + ह्या - ह्याह्यालो/ह्यालो ह्यालो

ढा + ढा - ढाढालो/ढालो ढालो

हु + हु - हुहुइलो

सै + सै - सैसैला

वर्णविन्यासमो छैमारी हेमा मुमा

व/ए

व-

वोमा, वामा, वैमा, वाति, वैसी, वैडुड, वैधी

ए-

ऐटा, ऐमा, ऐना..... ।

१. हुइलो डासाको क्रियापदनाका अपूर्ण पक्ष मुसा छाब्डानी:

(क) काडाँ रिसिया (छाब्डो) ।

(ख) खु रौं (मु) ।

(ग) खुची खीम्डा (नाचीमुमा) ।

(घ) कैची (खाटा) ।

(ङ) सोची (मिप्लिसे) ।

२. ढालो छाब्डाको दित्व सोस्को लामानीनो छाब्डानी:

३. ओको व हेमा ए नाका सिसिमा त्याल्लाची लामानीनो छाब्डानी:

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अइमाखाम हेमा अइमारी खाम टुका यनानिनो मिनुडठसुडडा साब्बोको त्याल्लाची पाकानी :

(क) इकडुड, हाकाडुड टुर्सा.....मैसाखाटे ।

(ख)टुर्सा इकडुड टुरे ।

- (ग) इकमाम्सुड.....टुर्सा पुसेपाटुरे ।
- (घ) डुडलै ख्यौंमा चापुमे नाखौं.....टुरे ।
- (ङ) डुडलै ख्यौंमा हेमा न्हेसाखैमा पाचापौंको मिना.....टुरे ।
- (च) ऐटाडुड/बुसीडुडलै कैवापाचापुमे ।

२. अइमारी खाम टुका यनानीनो हुइलोको सैमादिम लिब्दानी :

- (क) देम माम्सुड्मो इकडुड टुरे ?
- (ख) डुड दे डोसोम्सा डोन्हेडासेको टुरे ?
- (ग) डोस्को मिना लेसामि, डासामी हेमा म्हैपा टुरे?
- (घ) देलै न्हेसा खेमा टुरेको?
- (ङ) देलो नाका मिनामो डुड सुरू टुरे?

साछाम/मुइछेमारी खारू

- (क) नानामो तिम्मारी बासारी मुमा टुरेकोनो खिम्खाखिम टामा पाचाम्नो रूड्सा सिम्लेमो छुट्टी इडुचुडा रूड्सा इटो रूड्छाम खिम्खाखिम टोकीलै छाब्दानी ।
- (ख) तिम्मारी बासारीमो त्यात्तिडा तोत्तिमीवा दे मुयो ? कोक्पा कोकुचिलई सेनानी नो छाब्दानी हेमा चैखामडा वैनिचिलई दुम्मैदानी ।

खामः सुका

बुसी खाम

इदाको बल्लती हेमा वासाचिवा दे-दे पामेडासे चैखामदा दिम मानी ।

बल्लतीचीमो लालामाची । स्रोतः गुगल ।

वासामो लालामाची । स्रोतः गुगल ।

बल्लतिडो यँहसी ख्यामापा

- बागदेवी राई

सुइसेल्खादाको ह्याप्पाछ्याम्माई इटो म्हैपा सुइपा हिडाको । सुइपामो म्चुइदी फुनियाचीमो उम्यँची केभा हिडे । धखी चुइमादी फुनियामा डो फुनियापा नुड काखुर तँवामातँवापामो किच्यँ हिडा । फुनियामो हाकारा म्छाची हिडाची । इरामो नुड नियामा हेमा इरामो नियामा हिडे । खुची हाकापन्मोडो किच्लाप लुइदा दिराको । खुची पेर्मा रूइसाचको । नियामा देल पेर्मा तदुई रूइसा वालाली डोल्मा पुस्यो । हुइल बुइवाखाई ख्यामान खिन्नेको बल्लतीचीलई यानी मुमा उमिसखाला । उमसाम्मा नियामा पेर्मा किसान ।

“काँ पेर्मा पाचाम्नुई, आडा आलापची चुउदाको हिडे । खसना काँ पेर्मा चापुई अह काँ पेर्मा पाचाम्नुई । “नियामा उमक्याँ अस हुइसा ।

किच्लाप पोरान म्हैपा तिरा । किच्या फुनियापा डो किच्मा फुनियामावा खुचीलई दसना हुइदा किच्लापवा पेर्मा तिरे । किच्टाख्लो हेमा किच्फलुलई दसना सुइपादा हिइमा, बोक्खादा हिइमा तिरे रुइमाको सिकिपोरी पाचिन्दाची । पापा फुनियापावा पेर्मातयान खोमुसा रिडा ।

“आछाचेउ ख्याची कुर्मा पातिराने । एन्मो एलापवा पेर्मा चापिने । पेर्सा -पेर्सा काँतयान बानाची । “अइथल पापा । “नियापा रिडाखा नियामा वाइवाइ हिडा, खु किसानडासा । त्युको सुइपादाको यँदा काहिड छाची च्योमा-च्योमा पेर्मा पापुसा ।

“ह्या, टुइमा डो जाबु पेराची । “पेरसाचिको छाचीलई खमुसा फुनियापावा रूडा । “आकुई नामथल, देम्नो खिन्योल पेर्मा चापाची । त्युको सुइपादाको यँदा मिपोराको छाची पेर्सा पेर्सा मिखाता ।

“आस ख्याची तिसनाडो पेर्मा तारूडसाचे । “फुनियामावा लदिची । बानाची सो उम्भुसी तापेराचे ? भुसी बुवाडो पेर्ने । नियामा किसान पुसा । ध-ध नाम्दी स पेरसे ? नाम्दी पुछिमा चासा पेरायदाको हुथ्याम्मा खमुसा नियामा पुसा । त्युको ल्यो हुथ्याम्मा थल रिडा फुनियामा । “काँ खुलई दुडव्यामा चापुई । “हुथ्याम्माळई खसा-खसा रूडा ।

“पेर्मा पुसाची, फिन्दाची, हादावा डालाची । “

नियापालई स्याम्तुउसा फुनियामावा लदी । तिदाका नियामा उम्राम फोसा उम्फीलु हेमा उम्लापची फेस्युना फिन्दा । बुसी-बुसी ल्यो असको हुइसा । उम्मचा, उम्राम लहुइसा । उम्लापची हुई ह्यान उह्यान मुमा पालेसुई, पाचापुई । ढनी ख्यामा पाचापुई, हुइनी-हुइनी धा ।

“बुवा ध्या । ”नियामा पाता । नियामा “उम्मचान उम्लापची याल्मा मिन्दिकासी अस हिडे“फुनियामावा रिडा । त्योपालाम्सा बो नियामामो उम्मिचु इरा खिन्नेको बल्लतीदा तिउधा । बल्लतीवा सेनी “खाना बोक्खाई धामा तारिडसे ?” “अन्ने पेरसुई”नियामा रिडा ।

तापेरेसेखा काप्लापची याल्दिना थल । खँ काप्लापची तायाल्दिको, धामा बो तारिडसे । “बल्लतीवा र्यासा -र्यासा लदी ।

“नमथल ।”

नियापावा हाड्डा-हाड्डा उम्मापची याल्मा पुसी । त्योदाका खु धखी-धखी पेर्मा पुसी । बल्लतिडो दाहदाह पेर्मा पुइसी । “खाना आले डो पेर्मा तापुइसिको ?” बल्लतिवा सेनी ।

नियापा रिडा - “अइ काँ आलेदाका डो पेर्मा पुसुडको । ”

पेर्सा-पेर्सा नियापा डो बल्लती बुड्वाखाया छुउदाची । बुड्वाखामो इठँदा नियापामो उम्पा रिसा-रिसा हिडाडासाको ।

“अच्छवा “उम्पा फुनियापावा लदी । तिदाका सेनी - “खँथल काब्साम्लमा नियामा ?” नियापा उम्साम धाम्सा रिडा ।

नियामा पेर्मा किसानासा । ह्याल मक्खायादा हिडाडासाको बेरामालई खँमुसा - त्युको खाते हेमा मत्तै पेरुई । “दे -दे ताहिड्से । काबुवा धखी-धखी नामदिन खाड्योना पेरेको वासाची दाकाइ धानी पेरुई रिडे । खाना हिन बक्खायिन ताखाड्यो । एन्मो लापवा केनी पेर्मा चापिने । केनिल्योना वासाची बो थल । ”

फुनियामा स्योत्यु - “देन तापेराने ? पेरा हादा पेरा । “उम्मावा रहइकु । नियामावा ह्याल पेराना बानसाको वासालई खँमुसा - “ह्या -ह्या, स त्युको बुवा असको पेर्सा बानुसेको ?

फुनियामा उम्सिखालासा लदी - “त्युको काबुवा नियापा बो थल । “खुडो दाह-दाह पेरसेको स थल ? “त्युको बल्लती, नियापावा यानी मुना बानसाचे अस हिडे ।“

त्योपालाम्सा नियापा डो बल्लती बाना छुउदाची । “आइ मामा, आइ नियामा” उम्सिखालासा नियापा बुद्धिची । आइ बुवा, आइ जाबु । “नियामा डो फुनियामावा इरुडडो रिडाची । उको आयानी बल्लतीहोंमा । देम्नो खिन्न्याको यानी । नियामा उम्सिखालासा बल्लतीलई खसा लदी ।

“खानाई ताखिन्ने ।” नियामालई बल्लतिवा लदी ।

“काप्लापची मुधिको फिलुची याल्सा धखी -धखी तापरेपा खाना केभाडो ताखिन्न्यौ । ”

बल्लतीवा नियामालई लदी ।

अच्छवा । “रूडा नियामा । एन्माड्यामा नाखाई न्योको हुड्सा नियामा । असको खिन्नेको दिमची पुमा दसना लेसा बल्लती ।”

अस मिना नियामा । देम्नो खिन्नेको यँ । असको खिन्नेको यँ ल्योना खको वासावाई मुमा पालेसिन्यो । “यँ खसा, ह्यान उह्यान पेरा बल्लती ।

“केनी पुसुम्ने मत्तै, पेर्माई तिरे । “काँ ल्यो पेर्मा आसिखालाये । कैका बल्लतीची डो दाह-दाह वाप्पदाका नाम्दुडतदा पेरिडासिके ।”

इरूड रिडा - “बुड्वा पिम्सा, नाम्सा पेर्मा आसिखालाये काँलई । “नियामातयान खसा - “उको नियामा यँकँया हिड्मायामा खसना चापेको थल ।”

“उको पेर्मा कुर्ससे । उम्कँयादा हुड्ससे पेर्मा पाचापानेन बक्खादा धुई बो । तिसना खु पेर्मा छिन्दे । नियामामो उम्मा फुनियामावा लदी - “कै एलापवा पेर्मा चापिनेकोलई देना कुर्मा । “रूड्सा बल्लती पेराखाताना सुड्पाया छुउदाना लिब्दा बाना ।

“आलापची पिछ्छान्दाको हिडे ।” उम्साया तिउसा नियामा पुसा ।

“दे आलापची म्हैपा हिडे ?” काल्यो पेरूई थल, नाखा खाडु । बल्लती फुर्रफुर्र ड्याल्सा सुड् पाया छुउदाना बाना । “केनी एलाप हिडेकोपावा पेर्मा चापिने । पेर्मा चापुई रूड्मा तिरे । लु स्योना हुइल काप्पावा खाहुडे डासे ।”

“हादा-हादा बाना नियामा, बल्लती हँमामो बुड्वाखा खँमा द्याम्नो खिन्त्यो ।”

उम्सिखालासा नियामावा लदी । नियामा उमयँदाका बोया लिन्दाना उम्लापची फेस्यु । बल्लतीमो दिमवा पेर्मा चापे अस म्यादी । बल्लतीवा इरूड्पो लदी - “खाना बक्खादा धुइ रूड्माना काफ्किर्मा लाए अस हिडे, लापची मियाल ताफुडस्योखाई हिक्खी ताधाने ।”

नियामावा उम्लापची फेसा ख्यादी । “आस फिन्दा, असमुसाडो काप्लापची याल्दी ।” बल्लती पेर्सा लदी । नियामा डो फुनियामाची पेराची ।

“उको ल्यो धामा रिड्से काप्लापची याल्दी, धावा-धावा याल्दी । “धावा-धावा याल्दी । नियामालई पोल्सा फुनियामा पाता । नियामा लुडटोदा ल्हाम्मा रूड्सापा उम्लापची फेस्यु ।

“लु आस काप्लापची फेस्यु । “नियामा धनि पेर्मा पुसी ।” काँ पेर्मा पुसुडा । “नियामा उम्सखालासा पाता ।” काँ पेर्मा चापुडा । “खु इरूड्प पाता । नियामा डो फुनियामा नि दाह-दाह नियामाडो पेराची ।”

“काँ बल्लतिडो यहँसी खातुडाकोउ पापा ।” नियामावा लदी ।

हेमाका बल्लती डो नियामा यहँसी खाताची ।

त्याल्ला-नुड्ला

सुड्सेल्वा	=	खिमतदाको खली
ह्याप्पा	=	इनिनी हक्ख्या
छ्याम्माई	=	इनिनी हक्खी
सुड्पा	=	सुड्पुवा
किच्चाप	=	खुमो पेर्माको लाप
यँ	=	वासा हिड्माको ठँ
किच्चाख्लो	=	खुमो टाख्लो
एलापवा	=	अम्का पेर्माको लाप
नाम्दी	=	नाम उक्ख्या
ध-ध	=	धक्खी-धक्खी
दुड्ब्यामा	=	भुसी सँमा
हुथ्याम्मा	=	म्हैपा वासा
ह्याल	=	हक्ख्या
फेसा	=	उह्या-तिह्या मुमा
ख्यादी	=	इठँदाका ह्यान ख्यामा

फिन्दा	=	बोक्खा छिमा
मिन्दिकासी	=	पामिन्दिना
बब्लती	=	पेरेको चुउपो कबुमा
उमिसखालासा	=	उम्कँछामा हँमा

त्याल्लाखा

१. हिक्खी इदाको त्याल्लाची कामे-कामेको काप्सानिनो खिब्दानी ।

बब्लती	उम्साबा
नियापा	उम्साम्ल
नियामा	फुर्रफुर पेरे
फुनियापा	किच्मा
फुनियामा	दाह-दाह
	किच्पा

२. हिक्खीको त्याल्लाचीमो नुङ्ला लामान्ना छाब्दानी:

किच्लाप, किच्टाख्लो, नाम्दी, दुडब्यामा, हुर्थ्याम्मा

३. इदाको त्याल्लाचीलई रूङ्मादिम मानिना छाब्दानी:

बब्लती, नाम्दी, किच्लाप, किच्टाख्लो, सुङ्सेल्खादा

४. इदाको उखानमो नुङ्ला रूङ्मासे छाब्दानी:

(क) चामा नो ठुङ्मा, चुचुवा हिङ्मा,

(ख) मुमाना चामा, चानेको लाम्मा

(ग) खावा ना खारू, धाम्माको बारू,

कुड्छैमा हेमा पुमारी

१. इदाको त्याल्लाची निखलामखिदा (शुद्धसंग) खिब्दानी:

किच्टाख्लो, दुडब्यामा, हुथ्याम्मा, म्हैपा, ह्याप्पाछ्याम्माई, उम्सिखालासा

२. हिक्खीको रूड्दिम् कामेकोदा उम्छुड(✓) पाकामेकोदा सिन्नामा (X) छाब्दानी:

(क) फुनियामो हाकारा म्छाची हिडाची ()

(ख) इरामो नुड नियामा हेमा इरामो नियापा अन्नेको ()

(ग) हुइल बुड्वाखाई ख्यामान बल्लतीचीलई यानी मुमा उम्सिखाला ()

(घ) आस ख्याची तिसनाडो पेर्मा तारूड्साचे ()

(ङ) पेरसाचिको छाचीलई खमुसा फुनियापावा पारूडुइना ()

३. हिक्खी इदाको सइमादिम द्योवाडो इरा रूड्मादिमदा लिब्दानी:

(क) नियापा डो नियामामो पापा-मामा स-स ची ?

(ख) नियामा देन पेर्मा उम्कुर्मा लाया ?

(ग) फुनियापा डो फुनियामामो किच्छँ खना हिडाको ?

(घ) नियापा सलई वैनी मुसा पेरा ?

(ङ) बल्लतिवा स-सपालई पेर्मा चिन्दिची ?

४. सइमादिमचीमो म्याधाको लिम्मादिम छाब्दानी:

(क) देना नियामा पेर्मा उम्कुर्मा ला ?

- (ख) खसना पेर्मालई दे फेमा बब्लतीवा रिडा ?
 (ग) नियामा देदा ल्हाम्सा रूङ्सापा देची फेस्यु ?
 (घ) नियापा डो बब्लति खसना वैनी मितिरा ?

५. खाममो सिम्याम फैटुङ छब्दानीनो वैनिचीलई एमैदानी ।

६. खाममो दिम चँइपासीदाका एनानिनो तिसकोड इरा घटना छब्दानी ।

७. उको खाममो युप्तो रूडछ (सार) छब्दानी ।

८. हिक्खीको त्यात्ती खिब्दानिना सइमादिमो युप्तो लिम्मादिम छब्दानी ।

चाम्लिङ्दा नि ख्या-ख्या त्यात्तीची हिडे । सोइपावा रिकपा-रिभ्यामा भुसिको मिरिडे । तिदाका चाम्लिङ्दा सालपा-रिभिमा/रिब्रिमा ताको मिरिडे । दसी पारूहँ डो नायुमा हेमा मितिराना होंछाहँ डो सिकुरिमा मितिरा मिरिडे । केभा अस चइ भुसी मामा चिनिमा मितिरा । तिदाका दसी नायुमा डो पारूहँ मितिराको । तिदाका होंछाहँ डो सिकुरिमा मितिरा । तिदाका दसी मत्तै रिकपा-रिभ्यामा हेमा सालपा-रिभिमा/रिब्रिमा उको हैखामा, बक्खामादा मिलिसा मिरिडे । नोक्छुङचिवा नि भुसी मामा चिनिमा तिदाका नायुमा-पारूहँ हेमा होंछाहँ-सिकुरिमा तिप्पादसी रिकपा, सालपा, मायाकुप्पा डो रैछाकुप्पा मिरिडे । तिसोना सालपा डो हे एमो दसीको कोक्पाचिवा छिबमाची पासेताना कुडहामा मितिराना मिहिडा निन् । सालपावा हिडाना तिको फेंवाको वा पाराडा, पादिडाना उको वा होंछाबुलिमचीलई निड्वा तिर्ने रूङ्माना अँमारी पाइदाको निन् । तिसना आल्से नि साल्यामो वावा झारालई निड्वा तिरिनेको निन् । साल्यामो त्यात्ती त्रिवेणीघाटखिदा नि उम्रूङ्से हिडे निन् । सालपा र रिभिमा ताम्राड रूङ्माको ठँसुङ्मो चारपाते फेंवा डो भ्याउँ फेंवा तिसा ठँसुङ लाम्सा साल्या फेंवा मिछुउदा निन् । हाँडी फेंवालई चइ साल्या फेंवामो दँसिमा अस मिहुङ्से निन् । तिसनाम् हाँडी फेंवा खातिनेपा खँमा ना लिब्दिनेपा मिखँमा निन मिरिडे । तिसनाडो एमो झारा रोदुङ्चिमो नोक्छुङ मोपा डो खाँतवा चिखिम्दा दाया हुल्लुङ हँवा पालदेना खुचूमो सेमइ हालाम् न्हेसा थ्योम्सा नायिमा-पारूहँ हेमा रिकपा-रिभ्यामा, सालपा-रिभिमा

मिलिसा रूङ्सा मिय्वोमेपा साल्पा फँवादा नि हँवालसा मिछुउदे । थुलुङ, खालिङ, नाछिरिङ, साम्पाङ, दुमी, कोयू/कोयी, मेवाहाङ, याम्फू, लोहोरूङ डो आठपहरिया भारा लादाका नि नोक्छुङची साल्पा सिलिचोङ मिछुउदे निन् ।

- (क) पारूहँ डो नायुमा हेमा मितिराना दसी स-स मितिरा मिरिङे ?
(ख) केभा अस चङ स भुसी मितिरा ?
(ग) तिदाका दसी मतै रिक्पा-रिभ्यामा हेमा स-स मिलिसा मिरिङे ?
(घ) नोक्छुङचिवा नि भुसी मामा चिनिमा दाका दसी स-स मिरिङे ?
(ङ) सालपावा हिडाना तिको फँवाको वा दे पामावाना अँमारी पाङ्दाको निन् ?

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

चिकाबल्याम् छैमारी :

चिकाबल्याम् रूङ्माको एमो ल्याम/लेमवा रोङ खिब्दुम्नेपा एद्योमो धक्का पोल्पो नाखा चिकाबल्याम् तिरे ।

त, थ, द, ध, न (चिकाबल्याम् रोङ डो हिक्खी त्याल्लाची) ।

त: ताए, मितामा, ताप्सानी, तमा, तदुम्ने, तदुई, तदुम्का ।

थ: थपारी, थेम्मा, थोम्सी, थेम्सुई, थेम्सुङा, थेम्सुम्का, थोम्सुई, ।

द: द्यो, दिम, दिर्मा, दिरूङा, दिरूम्, दिरूम्का, दिरूम्के, दिरूई, तादिरी, तादिरूम् ।

ध: धक्खी, धप्पालाका, धुम्मल, धिम्मा, धिपुम्का, धिपुम्के, ताधिपु, ताधिपुम्, धिपुई ।

न: ना, नाख्या, नातिप, नाब्रो, नुङछिरी, नुङ, नुङ्ला, नाब्रोसिरी, नाम ।

१. चिकाबल्याम् रोङ्दाका धक्खीको असङो सिम्रा सिम्रा खप्पो त्याल्लाची लामानिनो छ्वाब्दानी:

- (क) त: तामा,,

- (ख) थः थोम्मा,
(ग) दः दिप्पा,
(घ) धः धानी,
(ङ) नः नुङ्मया,

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अइमारी रेकर्ड एनानिना हिक्खी सइमादिम्ची लिब्दानी :

- (क) साल्पादाका सिलिचोड खन खेमा तिरे रिडानी ?
(ख) सिलिचोडमो क्याचुड्वा देम्नो हिडे ?
(ग) साल्पादाका सिलिचोड खेमाको लाम् खसको हिडे ?
(घ) हाप्सिपा लाए नाखा दे-दे चामा तिरे ?
(ङ) साल्पा खेमापा दे पाइना नाखा खाइदे निन ?

साछाम/मुङ्छेमारी खारू

असकोडो त्यात्ती पापा-मामा डो कोकु-कोप्पाचीलई सेनान्ना हेमाका छाब्दानिना वोइनीचीलई चैखामदा एमैदानी ।

खामः नुका

बुसी खाम

हुइलोको फैं खाडानी हेमाका खुचिवा दे-दे पामेडासे । चैंखामडा दिम मानी ।

कैका पालिसुचुङ्नाको छाची

ऐता नायुङ्मा नाका दिलिदुम, पातेसुङ, डाकोहोमा तुर्सा मिसाडानो तोयामा-खियामा हेमा
रैछाकुले वा याकुवा याकुवा पामा साडाको । त्योको दुङ्दा तुवाचुङ्दा राक्का सिकिपोरी
हिडाको । सिकिपोरी लेसुङ्ने रुङ्मा तुवाचुङ ठोसुङ्गा मिप्सानो मिचुङ्गाको नी । ओको
दिम भारापा चुईपाचीडो मिरिडे । खाडानी आल्सेना सिकिपोरी पाईना ऐताको दुङ रूपाको
हिडे । हौँछा मिना ची खारू लाम्सी बुड्या मिखाटे । टुङ्माडा देपै खारूची पाइना, खाडानी
खारूची लाम्सी मिनुङ बुड्याडो मिप्से, खैमात्रेको । ओस्को डुङ्दा नायुमा-चिनीमा हेमा

तोंयामा, खियामा, मिरिडे डासे । कैकानाका पालिसुडचुङ्नाको छाची । डारूड खारूची लाम्सी, खैपामो टुङ्मानी मिप्से । ओको टुङ्माना खैपालै इमाको सोडो ओडा पाहिडुचों । खैपामो म्हैपा टङ्माडा टुङ्सी मिखाटे ।

युङ्मा, चिनिमा बोखामा हेमा रैछाकुले रिडेडासे कैका पालिसुडचुङ्नाको छाची । खाडानीनो कैवा इला रिलुड, होसुडची, लेसिमे नो सिकिपोरी डो लेसिमे । ओको डुङ्दा खैपामो म्हैपा टुङ्मा खैमानो वैमा टैमा मुमा लेसिमे । ओपाचीला प्लिसिये म्हैपाडो मैदिये । छेम्माची-छेप्पाची किकुड मिचाइसेडासे । ऐटानाकाना तुवाचुडडा सिकिपोरी मुमा पालेसुईचुङ्नाको ची काँडाई सिकिपोरी मुमा लेसुङ्ने रूङ्सा स्यामैसा मिचुईदुचुनानो मिलेसाको नी । आत्सेना त्योकोई पाईना, छ्योनोम सिकिपोरी मुमाको क्रोसुडची पाईना । राशी, उइटा, फिलुथोमा, साँचो, दोसुबी, रोंटा, पाईना । छ्योनम, कैका पालासुडचुङ्नाको छाची मिरिडे । हाताम्हाताम् हक्कू, सिरी, नाम्री, चैं लेटेडासे । काडाई ओपाची ला बो म्हैपा रूङ्को ना इला ओपाची ला खैपा लाची तुलवाल हिडेछै ।

तोया पाईना ओपाचि लावा पुद्यु । माछाक्मा, साम्खा इ दोस्पा नछुडचीवा पामे डासे । सोदुङ्पा पाईना सोई । कैवा ओको हैकामदा ओपाचीला म्हैपा हेमा सिकिपोरी खैपामो टुङ्मादा खुईन्यो । रिडिको हिडिये । जापान, कोरिया, अमेरिका, चीन हेमा खुईन्यो खाडानी खाटानी रूडिये । लेपा छैपाई । काँडा ओन्नो रूङ्ग्ये होंमा-त्योडाको हेमा ओडाको युढोडो हिडे । देनो नाखों ओडाको युहोंमा चारूड अमेरिकाडा त्योन्नोडो तिरे ।

ओडाको युहोंमा सावा त्योडा त्योन्नोडो ईरोत्योको खाडानी । त्योको दिम पाछैदिमना छेप्पा, छेम्माची केभाडो हिया मिढाप्ताको हिडे कुन्यौ । कैका पामुनिम्नाको/पालिसुडचुङ्नाको छाची मिरिडे ।

आसो कै वालाली भारपा-सिकिपोरी चैंदुन्चिये । वारूड सेला पाबो इमो म्हैपा टुङ्मा इ पोर्मा पोर-पोर, चुडचुड, मुमा चापुमेऐना । छेप्पा मिरिडे-डासे । हैडा छुडा-छु ल्हापानी, सिकिपोरी टुङ्माडा मानी । छेम्मा नायुमा, सुम्निमा, बोखामा, मिरिडे डासे, खुप्सानी छ्योपाबो हैकामावा ताछैदिये । आसो मिखुम इसे । खैनी दोस्को आम्का छा, च्योदिम सोक्को, ऐनाको । ओको दिमची छैसा दोसो तिराको हिडे खाडुमे बो सिकिपोरीमो दिम टापा ऐटाको लिम्मा त्रे रूङ्माको ऐना ।

आल्सेको अमेरिका, चीन, स्वीटजरल्याण्ड, जापान सोक्को पोर-पोर, चुड-चुड तिरिये कुन्यौ । देनो नाखो त्योको दुइदा ना त्योन्नो केभा लेसाको हिडिको आल्से पाहिङ्मे । आल्सेना ओपाची ला प्लिसिये । छेप्पा-छेम्माची बुल्मा कामेडो कै खोडा नाका तिरिसाडिको पाछैदिमे । छेप्पा सो नि मिरिडेपा, ओसी पाछैनो रिडिये छ्योनम् किभुल्माल्यो, मिनुड । खाडानी ना ओडा छेम्माची आम्का छा चोदिमची नाखो ना ओकोडो टुङ्मा बोखामादा मिहिडानो खारू पामाको । खारू लाम्सी, सिकिपोरी मुसी मिनुड बुयाटुङ्मा मिप्सेडासे । सिकिपोरी टुङ्मदा पाईना नी मानी ना मानी छा चोदिम च्यो, तिरे थोलो छेम्मा नायुमा, बोखामा छेप्पा, पारूहाड । पातेसुड, दिलिदुम मिरिडे डासे । वासिम-आराखा दिडानी, तासेतिये नाका प्राटानी-म्हानी, छेप्पाची नामाची देलै पारूडुचों, । खुचीना वासिम आराखा नामालै टैडानी । सिकिपोरी भारापा छैडानी बो मिरिडे । हेमा होसुड, रिलुड आम्काडो मानी, तालेसिमेना नाखो चाम्लिड छाब्लाडो खाडानी, मिरिडे । दोसो नाखो ला प्लिमा भारामो तुलवाल ऐना पाबो ओको दिम म्छुडो हिडेको ।

चाम्लिडला होसुड, हैकामा फ्रेसिमे, छ्यो पाबो इमो नुड डसिमे । चाम्लिड सुङ्सी, हैकामादा फ्रेसिमे, रैछ नाखै, इला होसुड मासा खाटा छै । सिकिपोरी ऐटासों हिडाको नाखो, हैकामामो भारा ठोसुड छुदाको । देनो खाबासीमो तुई, बबरी, रिहिम्मा, दोसुबी दोखाममो त्योको दुइदा त्योस्को दिम हिडाको । आम्का होसुड्वा दे रिडे नाखो कैवा इमो होसुड, रिलुड, दाहो ना सिकिपोरी हैकामादा फ्रेसिम्को । आल्से पाइना, खों छ्योनो छेप्पा-छेम्माची किकुङ्चाइसेको हिडे । देनो नाखो ओन्नो केभा पोरी इमो होसुड रिलुड, दाहों बुसी सिकिपोरी, खैदिमे नाखो, हैकामादा छैमारी, इमान्ची चापुमे । कै इसुङ्सीचीवा खुइसेको खारूदेलै मुमा इसे । देनो नाखो इला होसुड लामुमेपा भारा माइये ढाइयेको ऐना । खारूमसा बुसी खैमा तिरे । आम्का होसुड-रिलुड, हेमा सिकिपोरी दाहो-दाहो, खैदिमे । पाबो नुड इला, हेमा इमो छैमारी ई, हैकामा कुङ्दा फ्रेसे । ओपाची लावा रोदुङ्मो होसुड इला फ्रेसाको नाखै हैकामा इसुङ्सी केभाडो मिफ्रेसाको हिडे । खाबावा होसुड हेमा रिलुड ला फ्रेसेको ऐना । त्योकोपा ओस्यो सायावोटोरेम्म मुयो । ओको डाइङ्गुङ्वा केभाडो इला होसुडलै पोर्मुमा फ्लोद्युको हिडे । आसो ना ओको टोकीनुड वा रिडेसोडो कैकापालिसुचुङ्नाको छाची मिरिङ्गो चोदिमची मिरिडेनो कैवाई छैसा खैदिमे । आसो दुड दाहो दाहोआम्का ला होसुड हेमा सिकिपोरी रिलुडलै खैदिमे कुन्यौ । कैका छ्यो पाबो बुसी खाटिये । ओस्यो खाडुमेपा राक्का साब्द्योको दुड दाहो-दाहो

ला होसुड हेमा सिकिपोरी खैदिमेपा देम्नो साब्धोको ऐना । खाडानी ना लाम लाम्थियेनो देलै पादिरो । हेमा दिम प्लिसियेनो देलै पारूपौं नि म्छुड्डो ऐना ।

आसो ना इला होसुडलै नेलो मुसा बुसीडो खैदिमे । होसुड रिलुड ला सिकिपोरी इमोडो बैदिमे, ऐनाथोलो ओइनी चेऊ । छ्यो पाबो छेप्पा-छेम्माचिमो इ किकुड किकुडडा छुडिये । आसो खुईन्योलो खाम्बाईये । छुडा-छु ल्हाम्मिये वारूड भारा वुसी वाडिये इमोडो टुड्माबोखाडा कैवाडो ला होसुड रिलुड डसिमे । रेडासेको छेम्मानायुमा नाखै, खोडा-खोडा मिछुदेपा छा चोदिमची ऐनाको मिरिडे । आसो वारूड सेला दोसो डालिये ? वारूड्मा इमो डो होसुड रिलुड लामुमेबो दोसो ? कै इसुड्सी ओहिड्पा देनो दोसी ? हेमा के-कै, दोसो नो दोसी छैदिमे पिछिडा नाखै । आसो ओन्नो दिम रूड्सा रूड्सा आडा भारा ऐईपामी लै आहिमारीमो दिम ओडाडो डसैं । लेपामी छैपामी, छाब्बा खोपामी यानी आडा आकुड्नाकाडो ओको दिम कैका पालिसुडचुड्नाको छाची खिब्बानी, हेमा छैडानी ।

त्याल्ला-नुड्ला

याकुवा	=	गोलेलेमा, चारिमाची, लुइमा मुमा
पातेसुड	=	रैछाकुलेमो पापा
मिसाडाको	=	मिटाको
पालिसुडचुड्नाको	=	पाटुचैनाको
रिलुड	=	मुमासोमाको, होसुड
होसुड	=	माछाक्मा, साम्बा, मुम्को सोक्को खारू
सिकिपोरी	=	लेमास्य
कैकानाका	=	कैडाका
यैतादुड	=	निम्छानुमामो दुड
हक्कु	=	जोइमा
सुडतुलवाल	=	युढो

त्याल्लाख

१. मिनड ठोसुडडा कामेको त्याल्ला छैटानी नो छाब्डानी:

- (क) आले प्युपालै इमा-----नियाछँ इ पाईना । (पुया, खुरा, म्हैपा)
(ख) खुवा ई-----रों इ पाडासैना नो च्यो । (बुछालु, डाम, डुछा)
(ग) मामावा कालै -----आम्बो, पाईद्युचुड । (इरा, इहोमा, थोपा)
(घ) खुई निमा ई-----बेली पाईना । (थोपा, केजी, हाहोमा)

२. कामे-कामेको त्याल्लाची काप्सानीनो छाब्डानी :

वापा	खोसैमा ईम्सिये
मिना	वापोमा ओके
सिराहा	लेमे
लेमेचा	स्युरे
वामा	प्लिसे
	डुईडे, खायों

३. हुइलोको त्याल्लालै रूड्मा दिम मानीनो छाब्डानी :

लेमे, चामा, लामा, मिना, इमो

कुड्छैमा हेमा पुमारी

१. हुइलो इडाको त्याल्लाची स्वलाडो रिडानीनो खिप्सानी :

वुलिम, लेमा, टुई, लाम, ढालो, तुवाचुड, साकेला, लेम, वापा, सुड्वा

२. "कैका पालिसुडचुङ्नाको छाची"खाम स्वलाङो खिब्डानी/खिप्सानी ।

३. हुङ्लोको खामची खिप्सानी हेमा सैमाको दिममो इक हाका रूङ्मादिमडा रिङ्गानीनो लिब्डानी :

काँडा खुन्योको ताएको हिङ्माडा ख्लिप्टु डासुको हाँको, बसिदा टुटाको मिक्क्य, होमा हिङ्सुको हाँको । मिक्क्या डाटा, पाडाटैना नाखै, नेमाछे कुङ्दा दें खुवा, दिखा त्योको हाँको सोमो खोडा-खोडै, बुया खैमा पाईनामको । ओकोपामो खोदै बुङ्या हिङा नाखो, मिक्क्यमो डालुङडा बुङ्या लैमा हाँको । देलो-देलै, ना खाम्मा ई, कुङ योंसे रैछ । त्योको हैकामाडा काँडा मिक्क्यामो बुलिम नाका लैमा लामुङासुङाको हाँको ।

(क) काँ त्योसो डल्मा दोस्को कुङडा ख्लिप्टाडासाको हाँको ।

(ख) देलो टिटाको मिक्क्या होमाडा हिङाको ?

(ग) नेमाछे कुङ्दा दे-दे दिम त्योस्को हिङाको ?

(घ) खापिमेपाई, कुङ योसेछै, रूङ्मा मो दिमखा दे हिङे ?

(ङ) काँ त्योसो डल्पा डोस्को बुलिम नाका बुङ्या पालामा डासाको हाँको ?

४. कुङ फ्रेसानी :

(क) आसो कै वालाली वा सिकिपोरी भारापा चैदुन्चीये ।

(ख) चाम्लिङ ला होसुङ भारा ठोसुङडा हैकामा कुङ्दा इसुङ्सीवा फ्रेसिमे ।

५. हुङ्लोको सुङ्मा दिम पिछ्छ-पिछ्छ लिम्मादिम छाब्डानी :

(क) तुवाचुङ्दा ऐटानाका दे हिङाको ?

(ख) आल्सेको छाची खुनी मिखाटे ?

(ग) दोको सोक्को पोर-पोर, चुङ-चुङ तिरिये ?

(घ) बबरी रिहिम्मा देलो तिराको ?

(ङ) आसो ना इला होसुङ लै दे मुम्मे ?

६. हुइलो इमाको सैमादिममो टुडढेको लिम्मादिम छाब्डानी :

(क) ओको खामडा धिनुड्ला छाम्पामीमो हिङ्मा डोसोम्सा लेटेडासेको हिडे ?
म्छुडछानी मानीनो, छाब्डानी ।

(ख) कैका पालिसुड चुङ्नाको धिनुड्ला छाम्पामिवा हिङ्मा खुमो बुलिममो दोस्को
खोंमाखा खोंपामुइदिको हिडे ?

७. खाममो हाकाखिमबुड फैटुड कुड-कुड खिब्डानी हेमा छाब्डानी ।

८. धालो मुधुई खामदा दे-दे ताछैदिमे ? चैखामडा दिम मानी ।

९. ओको खाममो टोकी नुड कैका पालिसुडचुङ्नाको देनो डुइमाको हला ?

१०. आम्का टुङ्मा टोकी नुडडा इ अखाम छाब्डानी चैखामडा ऐंइमैदानी ।

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. हुइलोको तालिका खाडानी नो चैखामडा दिम मानी :

कारक	विभक्ति	चिन्ह
कर्ता	बुसिखिमबुड	वा (भारादा पोमा पातिरो)
कर्म	हाकाखिमबुड	लई
करण	सिमखिमबुड	वा, नाका, दाका
सम्प्रदान	ल्युखिमबुड	लई
अपदान	डाखिमुड	नाका, दाका
	तुकाखिमबुड	मो
अधिग्रहण	सुकाखिमबुड	

२. हुइलोको रूङ्मादिम खिब्दानी नो धर्सा हिडेको त्याल्लामो कारक हेमा विभक्ति छैटानी :

- (क) काँ खिम्डा पुसुई ।
- (ख) सुम्निमा राईवा बारूवा फुर्मा खोच् ।
- (ग) खुवा खारू मु ।
- (घ) मिछोवा च्योदिमलई प्रैध्यू ।
- (ङ) यलुङ राईवा कर्दवा खोच् ।
- (च) सुङ्पुवानाका लाबो धा ।

३. हुइलोको विभक्तिनाका रूङ्मादिम छाब्दानी :

लई, वा, नाका, मो, दाका

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अडियो रेकर्ड हेमा एनानी नो हुइलोको न्यो, इसेको रूङ्मादिम डा न्योकोडा ओस्को (✓) इसेकोडा (X) फइडारी रिडानी :

- (क) तुवाचुङ ऐटानाका मिना याकुवा मुमा पिसाको ठोसुङ कुन्यौ ।
- (ख) तोंयामा-खियामा नाना निछो कुन्यौ ।
- (ग) रैछाकुले हेछाकुप्पा इटोडो कुन्यौ ।
- (घ) रैछाकुले-हेछाकुप्पा इटोडो कुन्यौ ।

२. अइमारी खाम सिम एनानिनो हुइलोको सैमादिम लिब्दानी :

- (क) ऐटानाका सो-सो नाका तुर्सा मिसाडानी ?

(ख) दे चैपामीडो मिरिडे ?

(ग) होंछा मिनाची खारू लाम्सी खुनी मिखाटे ?

(घ) कैका पालिसुडचुडनाको छाची सोची मिरिडे डासे ?

३. अइमारी खाम-इई एनानी न्योको इसेको फुइडारी म्छैमानी नो इडानी:

(क) पातेसुड लै दिलदुम मिरिडे ।

(ख) तुवाचुड ऐटा मिनावा याकुवा मुमा पिसाको दुड ऐना ।

(ग) साकेला बुईछरदा टई पामुईढे ।

(घ) साकेला सिली, धिरिला हेमा छिरिला दा मुम्मे ।

साछाम/मुइछेमारी खारू

रोदुड त्यात्तीडा तायेको रैछाकुले/हेच्छाकुप्पा ओस्को अरू नुड दे-दे हिडे ? खिमडानी सेनानी नो कुपानी हेमाका चैखामडा ऐमैडानी ।

स्वाम: नुनाम

बुसी खाम

असनाडो टुङ्मालई छेम्मा खप्पो दे-दे याल्मा डो लाम्मा तिरे ।

स्रोत: सामाजिक सञ्जाल

स्रोत: जीतमान राई

आटुङ्मा

आटुङ्मा,
केबुलिम्मो बोक्खादा कैका
तिरिकानो, पोरिका
वालखा, वाधाखादाको
वा दिडिकानो
स्याम्बुदा स्यामिका,
रुक्माला, खली भारा तयान
नुनीचीलई लाचुङ, चाचुङ हेमा
बोसेचीलई रूदिलो डो
वासेपची हुइदिकाको ।

बेलिवा, रूपुवा छिवातुप
साप्सु धिवातुपदा डासा सेसा
धिरिनाम्दा
साकेला सिली ल्ह मुसा
चारिमा, चाहुवा,
लँली डासुम्काको ।
साकाडो, एछु
हाद्दावा याल्मा तिराको,
अस्पा अस खामैदे,

वोइखी, य चाम्कानो
 राक्काडो दिखा
 केकुडया टुङ्मादा,
 अँमा ना क्यामा
 देइ पाइना तिको रोकुङ्दा ।

नाम्खसा खारू
 धावाडो मुमा तिराको
 वाम्माडो साका अँसा,
 वाइवाई हिङ्म्काको ।
 अफ्छवा हिडे अलिने हिडे
 आटुङ्मा बम्खालई
 होउवारूड कोउ,
 सेवानिरूड हैखामालई । ।

त्याल्ला-नुङ्ला

बुलिम्	=	टुङ्मादा, उम्राम्दा
वालखा	=	वा लमाको हुतिल्पा
वाधाखा	=	वातेम्माको ठँ
लाचुड	=	पिउपा-पिउमावा पाचाएको
वासेप	=	खलिदा तदुम्नेको चाचुड
छिवातुप	=	चुउपा वा हिडेको वाहुइ
साप्सु	=	साकेलादाको इरा म्हैपा धिवातुप

य	=	इ कसुङ्सक्की
वाइवाई	=	चोमाचोमा हिङ्मा
अप्छवा	=	मिताएकोलई तिपिनेपा रूङ्माको भुसी सेमुमा
सेवानिरूङ	=	खिन्त्येको तामुम् लमा
होउवारूङ	=	खिन्त्येको तामु लमा
अलिने	=	मिखाताकोलई सेमुमा

त्याल्लाखा

१. हिक्खी इदाको त्याल्लाचीमो रुङ्मादिम मानिनो छाब्दानी ।

अप्छवा, अलिने, वाइवाई, छिवातुप, चुउपा, वाहुइ, वाधाखा

२. ह्याद्दी तयान इडाको त्याल्लाचीखिदा ह्याम्दीको नुङ्ला काप्सानीनो छाब्दानी ।

होउवारूङ	एखरीदा भारा रूम्मा ।
वाधाखा	पिउपा-पिउमावा पाचाएको ।
रूम्माला	वाइम्मा लामा, दुङ्मा ।
लाचुङ	खिम्दा हिङा रुङ्मा ।
वाम्मा	वा तेम्माको ठँ ।
साका	रूम्मा-रूम्मा हिङेको ठँसुङ ।
	खिन्त्येको तामु लमा

३. हिक्खी रूङ्मादिमूमो कामेको इरा त्याल्लादा लामानिनो छाब्दानी ।

(क) मिखातेकोचीलई सेमुमा । (अलिने, सेवानिरूङ, वाइवाई)

- (ख) खिन्त्येको तामुम् लमा । (हौवारूड, अण्डवा, सेवानिरूड)
- (ग) मिताएकोलई तिपिनेपा रूड्माको । (हौवा, अण्डवा, अलिने)
- (घ) अस्पा अस खामैदे य चाम्काको । (चाहुवा, वाखी, चारिमा)
- (ङ) राक्काडो.....हिडाको केकुडया टुङ्मादा । (सिखा, दिखा, कोसुमे)

कुड्छैमा हेमा पुमारी

१. हिक्खीको छाम्छ उमिसलाम (लयबद्ध) खिब्दानी दे रूडछ इमा लामाको हिडे छाम्बदानी:

वाम्माडो साका अँसा,
वाइवाई हिडुम्काको
अण्डवा हिडे अलिने हिडे
आटुङ्मा बक्खालई
होउवारूड कोउ,
सेवानिरूड हैखामालई

२. हिक्खीको रूडदिम् कामेकोदा (✓) पाकामेकोदा (X) फुइदारी पाकानिनो छाम्बदानी :

- (क) धिरिनाम्दा साकेला सिली ल्ह मुसा ()
- (ख) चारिमा, चाहुवा,लँली पाङासुम्काको ()
- (ग) साकाडो, एछु सेम्पेनी याल्मा तिराको, ()
- (घ) अस्पा अस खामैदे, वोइखी, य चाम्काको ()
- (ङ) चारिमा, चाहुवा लुइमा डो हुइमा तिराको ()

३. उको हिक्खीको छाम्छमो कुङ्छैमा (भाव-विस्तार) छब्दानी:

वालखा, वाधाखादाको

वा दिडिकानो

स्याम्बुदा स्यामिका,

रुक्माला, खली भारा तयान

नुनीचीलई लाचुड, चाचुड

हुइदिकाको ।

४. खाम्दाका सइमादिममो इरा रूङ्मादिमदा लिब्दानी:

(क) धिरिनामदा साकेला दे ल्ह मुमा तिरे ?

(ख) खना-खनादाको वा दिडिकाको ?

(ग) साकाडो, एछु खसना याल्मा तिराको ?

(घ) अस्पा अस खामैदे, दे-दे चाम्काको ?

(ङ) बेलिवा हेमा साप्सु धिवातुपदा दे सेतिकाको ?

५. सइमादिमचिमो म्याधाको लिम्मादिम् छब्दानी ।

(क) खको-खको छिवातुप डो धिवातुपदा दे-दे डालिको ?

(ख) दे-दसना बो एटुङ्मा बक्खालई मिनुम्डासुम्ने ?

(ग) राक्काडो दे हिडाकोना साकादा दे-दे चाम्काको ?

६. खाम्दाका तिसतिसको (उस्तै-उस्तै) नुङ्लामो त्याल्लाची लामानिनो छब्दानी ।

वाधाखादा, चाचुड, सिली, चाहुवा, वोइखी, छिवातुप ।

७. हिक्खी इदाको छाम्छमो फैटुङ खसको रुङ्मासे (सन्दर्भ)दा ताको हिडे छाब्दानी ।

धिरिनामदा साकेला सिली ल्ह मुसा

चारिमा, चाहुवा,

लँली डासुम्काको ।

८. उको खामवा रुङ्मा लामाको युप्तो रुङ्छर्मा (सन्देश) छाब्दानी ।

९. इदाको फैटुङ्दा खसको रुङ्दिम (संरचना) हिडे छाब्दानी ।

जसको: अस्पा - दँवाचक ।

खामैदे - खारूपद ।

अस्पा अस खामैदे,

वोइखी, य चाम्कानो

राक्काडो दिखा

केकुडया टुङ्मादा,

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

खारूयोगी (क्रियायोगी)मो खिब्दानी ।

खारूयोगी रुङ्माको खारूपदलई दे-दसको मुमा रुङ्मानो सावा इमाको हेमा न्याह्माको त्याल्लाचीलई रिडुम्ने ।

ठँरसुङ्वा ठँलई उम्सावा इद्यो, दँरसुङ्वा दँलई उम्सावा इद्यो हेमा रिलुडरसुङ् (रीतिवाचक) वा तिकोपालई मत्तै उम्सावा पोइद्यो ।

जसको: मामाम्से चामा, कुथिर-कुथिर लाम्तिमा, खिन्त्योल खिम्मा, उम्सिलाम् नाम्लामा, सेवइ-सेवइ ड्याम्मा, मब्लनी पमा, वाइवाइ हिङ्मा, सेलेइनी उङ्मा, सम्पेनी ड्याल्मा, च्योमा-च्योमा पुमा, धावा ओहन्मा ।

१. हिक्खी कामेको खारूपद (क्रियायोगी)मो छ्याट्टानिना पाकानी :

- (क) केका भारापावा रँ चामा तिरे । (रिलुडरसुड)
(ख) रूड्माहँ चँइपाखिम लाम्तिसा मिखाता । (ठँरसुड)
(ग) वाप्पोदाका साबाछावा छाब्बा खिब्दिस्यो । (दँरसुड)
(घ) साम्लमावा लुईमादा चाहुवा नाम्लासी । (ठँरसुड)
(ङ) केछाब्बा सेवइ मानिना डासान । (रिलुडरसुड)

२. कोष्ठकदा इदाको छ्यात्तानिना कामेको खारूयोगी पाकानी :

- (क) निनिछ हिडेडासे । (मब्लनी, वाइवाइ, सेलेइनी)
(ख) पापा-मामा मिपुसे । (सेम्पेनी, च्योमा-च्योमा, उम्सिलाम्-उम्सिलाम्)
(ग) माम्पुड्मा खिमदान मिलास्ता । (कुथिर-कुथिर, वाइवाइ, सेलेइनी)
(घ) साम्पुमावा टुई सुयो । (सेम्पेनी, च्योमा-च्योमा, उम्सिलाम्-उम्सिलाम्)
(ङ) टुडबुवा मिडालाना अफिस मिखाता । (हादावा, वाइवाइ, सेलेइनी)

नुडयोगी (नामयोगी)

नुडयोगी (नामयोगी) रूड्माको नुड डोवा नुड्फुइचीलई सावा इद्योको हेमा खसको नुड रूड्माना केभा खिन्योलो मुमा नुडयोगी डासुम्ने ।

३. हिक्खीको नुडयोगी (नामयोगी) दाका इरा-इरा रूड्मादिम मानी ।

असना: नियाहाड चुडकक मिना कोउ ।

तिसनाडो: रलावा, धिस्याम्, तारावा, निमा चिमा, धिया, धापा, म्याधा, कम्मा, हँला ।

४. धक्खीको नुडयोगी (नामयोगी) असकोडो खप्पो लामानिना छाब्बानी ।

अइमारी हेमा पुमारी मुमाखाम

१. अडियो रेकर्ड एनानिना हिक्खी हिडेको सइमादिममो लिम्मादिम छाब्दानी ।

(क) ताएनुम्को दे-दे नुडची हिडे रिडानी ?

(ख) चाम्लिङ्दाका सिलिचोड खसना तिराको निन ?

(ग) खना सिलिचोड रूङ्माको इरा गाउँपालिका डो हिडे निन ?

(घ) सिलिचोङ्मो नुड खसना तिराको रिडानी ?

(ङ) कुलुङ्चीवा सिलिचोडलई दे पालदे ?

साछाम/मुङ्छेमारी खारू

खिमदाका इरा छाम्छ छाब्दानिनो वेदानी हेमाका चैखाम्दा एमैदानी ।

खामः इक्नाम

बुसी खाम

हुइलोको फैं खाडानी नो खुचिवा दे-दे पामाको हिडे दिम मानी :

इन्द्रबहादुर राई

खैनी भारापा ताछैदिमेडो साछाम छाम्पामी इन्द्रबहादुर राई । खु टुराको डुङ सन् १९८४ रूपचुङला इकसुका पाले । साछाम छाम्पामी राई भारतमो दार्जिलिङ टुङ्माडा मिटुराको । राइमो मामामो नुङ हस्तमाया राई हेमा पापामो नुङ रणवीर राई । इन्द्रबहादुर राई दार्जिलिङमो बालसन छिवामो बगरडा सन् १९८४ माघ १४ डा टुराको । पापा रणवीर राई हेमा मामा हस्तमाया राइमो बुसिको छा इन्द्रबहादुर राई । इन्द्रबहादुर राई छाचामा नाकाडो केभा म्साचान्याको हिडाको ।

इन्द्रबहादुर राई छाब्लाखिमडा बुसिडाडो टुराको, छाम्मा खिममाडा केभा खुन्योको टातिको इन्द्रबहादुर राईवा म्याट्रिकुलेसन हेमा आईएडा पुनी प्रथम श्रेणी टातिको । बीएडा इन्द्रबहादुर राईका डिस्टिड्सनडा पास मुको । इन्द्रबहादुर राईवा आईए हेमा बिए दार्जिलिङडाको सनत जोसेफ कलेजडा छाम्मा खिममा मुको । इन्द्रबहादुर राई आईए पास मुनाका १४ डुङ डोसी अंग्रेजी साहित्यडा एमए पास मुको ।

इन्द्रबहादुर राइलाई साहित्यडा कापो मिना कमल कुमार शर्मा हिडाको । कमल कुमार शर्मा इन्द्रबहादुर राइमो खिम्डा चैंपा हिडाको । ”शारदा”शर्माभाडो इन्द्रबहादुर राइलै छाम्माडा कुड पोमैदिको । त्योनाकाडो इन्द्रबहादुर राइवा खिम्मा छाम्माची पेलेले मुसा पोमैसा बुसि खेदिको ।

इन्द्रबहादुर राई चैंखाम नुकाडा छाम्मा खिम्मा मुनाका साछाम छाम्माडा बुसिखैमा थालामैदिको । खुवा तिस्पानाकाडो उपन्यास छाम्मा थालामैदिको । त्योनाका १० चैंखामडा पर्वालापा इन्द्रबहादुर राइवा नाटक छप्दिको । त्योपाडुडडा खु पर्वालाको छाल्बाखिमडा खुवाडो छप्दिको नाटक खोंपामुसाको । तिकोडो खुमो औपचारीक साछाम खारूलामडा लाम्ठाको । इन्द्रबहादुर राई बुसिडा टर्नबुल खिम्बाखिमडा चैपामी हिडाको । तिस्योनो खिम्बाखिमडा ईश्वरबल्लभवा पुनी खाचैडा । त्योनाका इन्द्रबहादुर राई ३५ डुड्नो सेन्ट जोसेफ कलेजडाडो प्राध्यपन मुको । इन्द्रबहादुर राई भुन्डै १५ डुड्नो दार्जिलिङ नगरपालिकामो कमिस्तर हेमा कुलिटोकी टुराको । राइवा अखिल भारतीय नेपाली ला समितिमो टोकी पुनी पामाको । १० डुड्नो दिल्लीडा साछामखारू ऐकेडेमीमो कार्यकारी खाम्बायिमी पुनी टुरा ।

इन्द्रबहादुर राइवा साहित्यडा “सिम आयाम” वोल्मा ठालामैदी । तिको डुडडा राइटोडा सिम आयामडा भाग कालेक : ईश्वरबल्लभ हेमा बैरांगी काइला पुनी हिडाचिको । खुची सिमपौवा पावोल्लाको नो “सिम आयाम” पालुडाको । खुची सिमपौडा निर्णायक इन्द्रबहादुर राइडो हिडाको । सिमपौवा “सिम आयाम” मो रोभोसुड (आन्दोलन) फुलपातपत्कर नुड्मो पत्रिका नाका रूड्छ पामाको । त्योनाका राई ओकोडो रोभोपुडडा नेभडाडासा टुराडासा ।

नेपाली साछामखारू हेमा समालोचनामो लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय हेमा उतरबङ्ग विश्वविद्यालयवा इन्द्रबहादुर राइलाई महाविद्यावारिधीमो उपाधि पाइडाको । केभा पुरस्कार हेमा सायरेम पाइडाको हिडे । नेपालडाको भारा रोडुड्मो साभा मामा संस्था किरात राई यायोक्खा केन्द्रीय काइसमितिवा स्थापना पामाको यलम्बर पुरस्कार बुसिको मिना पुनी इन्द्रबहादुर राइडो हिडाको ।

इन्द्रबहादुर राइवा समालोचनामो हेमाका त्याति उपन्यास हेमा निबन्ध पुनी छाप्लिको हिडे । खुमो त्यातिलुड “कथा पुतलिको मन” हेमा उपन्यास “आज रमिता छ” वा केभा म्नुड फ्रेसिको हिडे । खुमो भारा सिम्रा त्यातिलुड लैसिको “बिपना कतिपय”, “कथास्था” हेमा

“कठपुतलीको मन” । खुमो “आज रमिता” छ इटो मत्तै छाब्दिको हिडे । छयोमुसाको खुमो इटोडो निबन्धसङ्ग्रह “सामाजिक पहाड र खोला” वा केभाको मनुड फ्रेसिको हिडे । कोरो डोसीडोसी खुवा आयामेली छाब्दिनाका बुसी केभा लिलालेखनडा उन्मुख तुरा । इन्द्रबहादुर राईलै भारतमो सिक्किमडाको मुख्यमन्त्री डा. पवन चाम्लिङ्वा इन्द्रबहादुर राई म्हैपा बरमो सुङ्पा सोस्को हिडे । डोको हाँगाडा देपावा यों पाक्यो छैमा पाचापुमे लुदिको । खुलै निर्विवाद साहित्य देउरालीमो रुपडा केभाडो पालेकाको हिडे । ल्युङ्लाडा केभा खारू खाइडाको इन्द्रबहादुर राई वि.सं. २०७४ फागुन २२ पाले ढाखाटा ।

त्याल्ला-नुङ्ला

फ्रेसिको	=	पोराको/पोर्सिको
ल्युङ्ला	=	खसला
सायेरेम	=	म्नाचुङ्मा खारू
छाम्पामी	=	साछाम छाब्दिको मिना
साछाम	=	छाम्मालेमा खारूदिम
खाचैडा	=	चोयाबालो

त्याल्लाखा

१. हुइलो ईडाको त्याल्लची कामे-कामेको काप्सानिनो छाब्दानी:

सिम्पो	त्याति
यलम्बर	उपन्यास
कठपुतलीको मन	सिम आयम
आज रमिता छ	पुरस्कार
	सयेरेम्मा

२. हुइलोको त्याल्लाची राडानिंनो रुड्मादिककम मानिंनो छाब्दानी:

यलम्बर, सायरेम्मा, यायोक्खा, चैपामी, आयामेली

३. हुइलो इडाको त्याल्लाची कामेको ठसुइदा पाकानिंनो छाब्दानी:

(क) इन्द्रबहादुर राई ठसुइडाको मिना (सिक्किम, दार्जिलिङ, काठमाडौं)

(ख) सिमपौवा पाछाब्दाको नों आयाम पालुडाको (सिम, हाका, इक)

(ग) यायोक्खावा पुरस्कार इदिको । (यलम्बर, भिमसोभा, सुमित्रा बान्तावा)

(घ) इन्द्रबहादुर राई पर्बालाको । (त्रिभुवन विश्वविद्यालय, सनत जोसेफ)

(ङ) इन्द्रबहादुर राइमो त्याति संग्रह लैसिको । (इक, हाका, सिमरा)

४. हुइलो इडाको त्याल्लाचिमो बिफिउँ त्याल्ला छाब्दानी:

इकिनी, आडा, मामामो, रेपाको, पाकुको

कुइछैमा हेमा पुमारी

१. हुइलो इडाको त्याल्लावाची अइनिंलो खिप्सानी:

टाछैदिमेडो, साछाम, खिम्माडा, त्योनाकाडो, खौंपामुसाको, खाचैडा, साछामखारू, टुराडासा, त्यातिलुङ, छ्योमुसाको

२. हुइलो इडाको सैमादिम इठ बहादुर राइमो कुडबुलिम खिप्सानिंनो लिब्दानी:

(क) इन्द्रबहादुर राई खोडा टुराको ?

(ख) इन्द्रबहादुर राईवा डोको त्याति छाब्दिको ?

- (ग) किरात राई यायोक्खा केन्द्रीय काइसमितिवा सोलाई यलम्बर पुरस्कार पाईडाको ?
- (घ) सिम आयाम डोनो नुड पापाकाको ?
- (ङ) इन्द्रबहादुर राईलै डा. पवन चाम्लिङ्वा दे लुदिको ?
३. इन्द्रबहादुर राइमो कुडबुलिम भारापावा खुप्सानिनो अइनिलो खिप्सानी ।
 ४. इन्द्रबहादुर राईवा नेपाली साछामखारूडा दे दे बिधाडा दे देलो साछाम छाम्मारीची छाब्दिको हिडे भारा बुँदाडा छाब्डानिनो कपानी ।
 ५. इन्द्रबहादुर राइमो कुडबुलिम खिप्सानिनो ईकिनीको खुमो कुडबुलिम छाब्डानी ।
 ६. इन्द्रबहादुर राईवा तेकुको आल्सेसम्मको भारा पुरस्कार हेमा सायेरेम्माची दे डो डोस्को छै भारा कुडबुलिम खिप्सानिनो छाब्डानी ।

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. विस्मयादिवोधक छैमालेमा हेमा मुमा:

चाम्लिङ लाडा ओस्को विस्मयादि बोधक त्याल्लाची तेभा पाईना चाम्लिङ लाडाको विस्मयादि बोधक त्याल्लाची: हाट्टाम, अफ्छावारी/अफ्छावा, आम्मौ..... ।

ओस्को त्याल्लाचिलै ओस्योम्सा रौमालेमा मुमाटुरे:

आम्मौ! ह्यालो मिना स्याखाटानी ना ।

हाट्टाम! ढिखाटुड ना ।

- निखारू पामेपा रूड्मा टुरेको त्याल्ला

खानालै अफ्छावा ! है सिबु ।

२. संयोजक हेमा निपातुमो छैमारी हेमा मुमा

निपातु रूड्माको चाम्लिङ लाडा ओस्को रूड्माको टुरे छैः डो, ना, हेमा/हमा, ची, नो, हेमाका, त्येनाका । ओको भारा निपातुची राई चाम्लिङ लाडा इटो सोस्कोडो टुरे इटो सोम्साडो रौमालेमा टुरे ।

३. ओको निपातुचिलै ओस्योम्सा रौमालेमा चापिये:

- सिबि पिचुड डो पुड्साची ।
- खुची मिपुसा हेमा इम्सुडा ।
- आबुवा पुसा ना ।
- ओको ना इसा ।
- सिबे पुसा नो टा ।

४. ढालोको मुधुई धिखारूडा हिडेको डारा-डारा निपातु/संयोजक हिडेको रूड्मादिमची लिब्डानी ।

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अइमाखाम हेमा अइमारी खाम इनाम येनानिनो मिनुडठसुडडा साब्बोको त्याल्लाची पाकानी:

- (क) यलम्बर पुरस्कार काटो बुसिको मिना हिडाको ।
- (ख) च्योनाका राई ओकोडो समर्पित तुराडासा ।
- (ग) खुची निर्णयक इन्द्रबहादुर राईडो हिडाको
- (घ) त्योनाका राई रोभोपुडडा समर्पित तुराडासा
- (ङ) खुची पावोल्लाको नो “सिम आयाम” पालुडाको ।

२. अइमारी खाम- इनाम येनानिनो हुइलोको सैमादिम लिब्डानी:

- (क) सोपा यलम्बर पुरस्कार बुसिडा तेकुको ?
- (ख) दे देपा नुड्मो पत्रिका पाटाटाको छै ?
- (ग) डोको संस्थावा यलम्बर पुरस्कार पाइडाको रछै ?
- (घ) सिम आयाम रूड्माको दे छै ?
- (ङ) डो डोको विश्वविध्यालय नाका इन्द्रबहादुर राईलै विधावारिधि पाइडाको छै ?

साछाम/मुड्छेमारी खारू

खुइमो टुड्मा होटाँपाडानी ईडेको लेसामी छैडामी ईक्पो चैपामो कुडबुलिम छाब्डानिनो चैखामडा खौमैडान्चीनो दे डोस्को टुरा खाम्बानी ।

कुडबुलिम टाछाब्दिमेपा हुइलो इडाको भारा बुँदाचिलै खोमानो न्योलो छाम्मा टुरे :

नुड:- टुराको डुड:- टुराको टुड्मामो नुड:-
.....खुमो पापा मामामो नुड:-.....खुपर्बालाको भारा
खारूची:-.....खु पर्बालाको चैखाखिमचिमो नुड:-.....
खु पर्बालानाका मुको खारू:-.....खु आल्से मुयोडास्योको खारू:-
..... खु दे दे डो डोस्को संस्थाडा दे दे खारूमुपा इडे:-.....
खु दे देपा डो डोस्को सयेरेम्मा तेकुको तिकोपामो नुडची :-
.....खु आल्से दे देपा अइन्योको खारू मु डास्यो दे डोनो मुयोको तिको
दिमची छाम्मा टुरे ।

खामः इक्ई

बुसी खाम

हुइलोको फैंची खाडानी हेमाका दे मुमा ओको राडुमे । वैनिपिदा दिम मानी ।

तुवाचुङ निदुङ

लालामा : रासस

(आले तुवाचुङ निदुङ, कुन्यौ, ओको अखाम खिम्खाखिमदा प्लिमा खारू निदुङ्पा खोंमारीमो वुइमारी तिरेडासे । ओको खोमारिदा बुसिमदाको चैलिपाचिकुङ मुमापापिसाको हिडे । ओको होल्मान्ची खोपाला-खोपाला चखाम नाका मिटाछुदाको हिडे । दवैवुङ रँमीपँममी, माहुरबुङ रमीपँमी नाका हाकापों चैलिपा म्ठोसुङ्दा मिटानो मिहिडे डासेको हिडे । खोंमारी टोकिदा चैपा-टोकी हिडे । म्ठोसुङ्दा म्छैमुमाम्छैमुपा खारूमिई मिटाछुदाको हिडे । खोंमारीमो ओल्पासिमदा चैखाम सुकामो यापा होंपाबुङ सेरालुङ्वा मुयोडास्यो । दुङ्खोपादा इबुडा चाम्लिङ लै मिइद्युको हिडे ।)

प्लिपा:-

ओको खारूतिम टोकी सायरेम्मा, वोटोरेम्मा साम्दुङ्मी चैपामी हेमा युङ्पामी ओनिची भारादा बुसिमखामदा काँ नाका अफ्छवारी हौवा, मैनानिय । काँडा आसो ओको खारूतिम खोंमारिदा प्लिपावा क्रोमात्रेको लेमास्य ऐमैनानिय ।

१. काँडा आसो ओको, खारूतिमदा प्लिपावा ५ मिनेटलो मत्तै, प्लिमा पात्योके ।
प्लिमा मिपिसाको ल्यू मिनेट खाटेपा छैमारी बुङ्लिमा बुटे । त्योक्पामो इ
मिनेटदा रैढालाटाको बुङ्लिमा बुटे । त्यानाका खुमो रूङ्मास्या डोमा तिरे ।
२. प्लिपावा प्लिपाचीमो नुङ्नाका डुङ्मा इसे ।
३. प्लिपावा दोकैई ब्यान्डमो खोंमानो पातेकुमे ।
४. खोंमारिमो होमाटोमादा म्छैपामो दौंसी छाप्ला डो म्छैमैमा त्रे ।

आसो काडा बसिम प्लिपा नाका रोंमिपोमिदा हौवा । दबैबुड रोमिपोमी नाका नियामा
चाम्लिङ बुङ्दुई । बानेडासे नियामा चाम्लिङ ।

प्लिपा बुङामा सेरालुङ,
खारूतिम टोकी सायरेम्मा,
म्वैमुपा रोंमीपोमिची,
युङ्पा चैंपामिखा हेमा
भारा ओङ्निची हौवा !

आले खिम्खाखिमदा बुङ्मारी पामाको तुवाचुङ पालैडा काँडा प्लिमातेकुङ्पा राक्का आच्छालाको
हिडे । कैवा तुवाचुङलै राक्का खुङ्ग्योको ठोसुङ मुमा तिरे । इमो रोदुङ सुङ्सिचिमो छेप्पा
मिलिसाको ठोसुङ कुन्यौ । ठोसुङलै इपुङ्खा ठोसुङ रूङ्मानो दुङ्दुङ्दा ओडा खै-खै ठोसुङ्नाका
मिटाये । ओडा तोंयामा खियामा हेमा किच्मिछो रैछाकुले तिराको कुन्यौ । ओको ठोसुङ्दा
बुडा, साप्लोवा, निचारूङ, रि, सिलिपा हेमा डोसी इ छुङ्सिमेपा इकुङ्को इहिङ्मा कोले ।
रोदुङ सुङ्सी ओहिङ्पाच्या, तिप्लोखादा तिपियेपा राक्का इमो रूङ्ची काम्मा, सायावोटो
रेम्मा तिरे । काँ ओडा पिछा बुसी ऐतादुङ खैनीलै उङ्मैनानिये । ऐतादुङ्दा ओडा दिलिदुम
(सोई पातेसुङ इ मिरिङ्गे) हेमा डाकोहोमा हिडाचिको नि । खुचिनाका तोयामा खियामा हेमा
रैछाकुले मितिरा छै । तोयामा खियामा नाना, मिछो हेमा साम्लामा, रैछाकुले चैं सावाछा ।
खुची छाचामादाडो मामिलुङ्पा, मामिलुङ्मा मिटिरा छै । त्यानाका दिखा मितेका छै । दिखा

मुसा मिहिडा छै । त्योसोम्साडो दिखा मुसा मिटापा नाना तोयामा हेमा खियामा रैढालाटाको भैमासुड हेमा युमालुड योंहोदाचिनो रैछाकुलेलै रोंपामाचीनो मिहिडाको छै ।

इउलै इटो इसामिनावा नेलोम्सा, युड्मालुड हेमा भैमासुड रूटानेऊ रिडानो प्राटाछै । छोम्सा मिप्राटाछै । त्योको ना इटो खिमडाको मासुड्मावा यु-यु होंमा डुइमा त्रेको एन्त्यु छै । त्यानाका खुवा यु-यु होंमा चारूड भैमासुड, युमालुड्दा डस्यु छै । तोयामा हेमा खियामा त्योकोडो खिम छुदाचीपा युमालुड हेमा भैमासुड्दा यु-यु होंमा डो चारूड हिडाको पाढिताची छै । खुचीना किच्छालासा तुवाचुड खिम लिब्डाची छै । खिमडा रैछाकुलेलई रों मुडास्यु रिडाची नो वालोसी नाना निछो तोयामा, खियामा खाटाची छै । छ्यो पाना रैछाकुलेवा आले ना नानाचिवा केभाडो पाटाची रों केभा तिरे रूड्सा ल्होमापाना सितिमी थैदानो भारा कासा छै । त्यानाका ना आसो नानाच्या पाहैदुड्चुये रूड्मा खापा-खापा नो इम्सा छै ।

दोंसी नाका नानाची टाछुदाचीपाना रैछाकुले चै इम्सादाको रछै । मिछो खुप्सा-खुप्सा रिड्ची पाना पाखुप्साचीछै, पाबुइदाची छै । रैछाकुले चै इम्सादाको छै । पाखुप्सैना रछ । इमिछो आसो इम्सादाको ऐना स्याखाटाको रछै रूड्मानो मिरिडा छै ।

नानाची तोंयामा-खियामा त्यो नाका इटो डोसी, इटो चिप्सी पाडासाचिनो खाटाची त्योको ठोसुड नाका छै । रैछाकुले खुप्सापाना नानाची पाइना हेमा रैछाकुलेवा खुची नियामा, दिबुड खुनी खाटाची पाछैदुइना । रैछाकुले खुप्सापा नानाची पाइनाको हेमा नानाची खुनी खाटाची पाछैदुइना । रैछाकुलेनाका डोसी हेमा चिप्सिमा हिडाको ओरू देई पाइनाको त्योडा । रैछाकुले खुप्सानाका साका स्या । वाइमास्या । बाना त्योपादुड्दा खोदा नाखैई हिडाको । चाना खोडाई पाइनाको । रैछाकुलेवा डोसिलै लुद्यु । डोसी खाना तालुदे नाखों लुदा ऐना नाखो ओको डो चिप्सिवा फो-फोफ्छा मुनाये लुद्यु ।

डोसी लुडा छै । टापोरे नाखो पोरा नाखों, ओकोड चिप्सिवा फोफ्छा मुनाये । डोसी लुडाछै । पोराछै । डोसी खाना टालैदे नाखों लैडा । ऐन नाखो ओकोडो चिप्सिवा फोफोफ्छा मुनाये लुद्यु । डोसी लैडा हेमा डोसी खाना टातिम्से नाखों तिम्सा नाखो ओको चिप्सिवा फोफोफ्छा मुनाये लुद्युपा डोसी तिम्सा छै । हेमा पालै-पालैडा फ्याम्बाला इरा, इरा च्योडास्युपाना हिडासापा ना चाक्रोन्दिम्मा (चाखोराब्दिम्मा) दोकोखिडाना राकाभुड्मा इ मिरिडे । चाक्रोन्दिम्मा टानो

रैछाकुले खाना ना डोसी चासा टाहिडे छै । इरा काँलै इदुड ना रिडाछै । रैछाकुलेवा इद्यु छै । चाक्रोन्दिम्मा खामो तौँदा खर्दुनो इदुड रिडा नो डाकाछै । हेमा ना चाक्रोन्दिम्मालै छ्यो मुनो इदिछै । चाक्रोन्दिम्मावा च्याप्प ल्हापुनो उम्बिमडा खैद्यु छै । चाक्रोन्दिम्मा उम्छालै काँ हौँछा मिना रैछाकुले टाटुडको हिडे । खानावा रैछाकुले सेत्यु, उम्ही, पाखुड्वा टापसी हेमा उम्साखिमा लाष्टिखौँलै चुमारी बैद्यु । रिडानो उम्छालै लुद्यु नि । काँ खामो कुरुड्पाची बुइदुचुइये राँ छै । त्यानाका चाक्रोन्दिम्मा छालापा खिम खाटाछै । छालापा खिम खाटानो उम्छालापा बुइदिचुनी । रैछाकुलेवा भारा दिम इम्सासौँ डालानो एन्युडास्युछै । चाक्रोन्दिम्मा छालापा खिम खाटा हेमा चाक्रोन्दिम्मामो उम्छावा रैछाकुलेमो लै खाडुपा ना देम्नो टुड्ढेको खुइन्योको टौँ रैछाकुलेमो टेक् छै ।

बुड्लिमा बुटा । ल्यू मिनेट खाटा । दौंसिदा साम्दुङ्मी चैपाटोकी तुवाचुड्वा पाइदिएको दिमची रूमारेको हिडे । दोसी ओइनिवा इ मिरिडे । आडादिम डुइमा बुसी युद्यो हाकाद्यो प्लिसुई, ऐनानी । हेमा चाक्रोन्दिम्मामो उम्छावा रैछाकुलेमो उम्टौँ, खामो काफ्टो देम्नो कुइन्योको दोसोम्सा तिरा ? खाडुमेना रूडाछै । देनो खाना कास्खाल्य, लुद्यु छै । नाखौँ काडा खानालै मैना पिनाये लुद्यु छै । लुना हैडा मैदुपिडुवा । मामा टाय बसिडो रिडा छै । रैछाकुलेवा रिडा छै, पाम्फाबेली यु होमा लोढेलो मुमा त्रे । हेमा भुइमा सुड्वा टाख्लोलै लोढेको पाम्फा बेलीवा खुइमानो भुइमा सुड्वा भैमातिरे । ओस्को टुड्ढेको टौँ तिरे लुद्यु छै । मोलोम्दिम्मामो छावा नाखौँ छ्यो माचे लुद्यु छै । चाक्रोन्दिम्मा उम्छाडो छ्यो पामाची नि । दुड रूपालैसा । रैढालाटाको तुवाचुड त्याती दोसी मिप्लिसेको ओइनिवा रूडे । काँ चै ओन्नो डो डासुवा हौवा ।

ओको खारूतिमडा बुसी खारूतिमडा फूलपामी नियामा चाम्लिड, दुडभोछा, राक्का खुइन्याको दिम मुनो खारूतिमलै आसो बानेडासे : दिबुमा चाम्लिड । खु माहुरबुङ्नाका हिडे ।

खारूतिम टोकी सायारेम्मा

म्छैमुपा रोमिपोमिची

युड्पा चैपामिखा हेमा

भारा चैलिपा ओइनिची हौवा निकुड रूड ।

आले ओको खिम्खाखिमडा तुवाचुड निदुड पालैमो दिममुमा टेकुङ्पा राक्का आस्काल्योडासे । बुसी मिप्लिसाको ओइनिमो रैढालाटाको त्यातिची काडा कोलेलो मुसा खाटुई । आसो नेलो एनानेऊ थोलो । चाखौँ राब्दिम्मामो उम्छावा रैछाकुलेमो टौँ खोमा लेस्यू हेमा पाम्फा बेली यु होमा लोढेलो पामाची भुइमा सुइदा चाक्रोन्दिम्मामो उम्छामो टाख्लो टाख्लो पाडासाची हेमा रैछाकुलेवा चाक्रोन्दिम्मामो उम्छालै भुइमा सुइवा भुइद्यु सेत्यू । रैछाकुले हैडा हैडाडालानो चाखौँ राब्दिम्मामो उम्छामो तुइची खाप्स्यू छै । चाक्रोन्दिम्मा हालोमा टाछै । रैछाकुलेलै तासेत्यू रानो सेन्यू छै । उम्छालै रैछाकुले मुन्दुम डासाको नछुइमी हाँको नि । चाक्रोन्दिम्मालै सेत्यू आमो । रैछाकुलेमो छुइवा चाक्रोन्दिम्मा कुरिम मिटरा छै । खुमो रिसिया मुन्दुम राक्का चोराको छै । हेमा म्साख्लिमा लाब्दिखौँलै चुइमारी टाबइद्यु मिरानो सेन्यू छै । वइद्युवा रिडाछै । पाखुइडा उम्ही टाटाप्स्यू मिरिडा नो खा मिसेना छै । पाखुइ दा उम्ही टाप्सुको हिडे । रैछाकुले रा छै हेमा चाक्रोन्दिम्मावा उम्ही होब्दी नि । चुइमारी साख्लिमा फुइद्युच्यो नि । हेमा हिवा सेत्यू नो केभा इम्सा छै ।

कुरुङ्पाचीलै आचुक्पाची रूड्सा चाप्यो दुइपयो । रैछाकुलेवा मुइद्युच्यु छै । त्यानाका कुरुङ्पाची चामा दुइमा पामा हेमा कैका आसो खाटिके आचुक्मा मिरिडा । त्यानाका खुची मिलिब्डा । मिलिब्डा नाका रैछाकुलेवा मुढिमा पिछा, वाडैमा इटो खुर्यू नो चुइडा लैडानो प्राटा छै । ओस्यो रूडाछै, एनानेऊ, टुइमावोखाकोचेऊ । चाक्रोन्दिम्माना उम्छामो हि दिडुनो सेत्युनो इम्सेडासे रूडानो प्राटा छै । त्योस्पा चाक्रोन्दिम्मा खुप्सालैँडा छै । आम्मो रैछाकुले खानावा टादिरूनी ।

त्याती ना टुइढेको सोडो तिरा नाखै ओको उम्छुडडोको कुन्यौ । रैछाकुले डारूड सावारी माको नि । त्योपादुइदा याकुवा मुमा पिसाको पाइनाको नि । युले ना, रैछाकुले वा दिखुर सेत्युनो टात्यु छै । हेमा उम्कुइदा चारो, ग्रेलेलेमा, चारिमा, फेरो, रौहा, लिखुमा, गहतमा हिडाको छै । त्योको वासावा च्योको कै मिनावा इ चामा न्यो रूड्मा नो मिरिडा छै । नो पारोदा छै । बोखामादानी हेमा लुदा योडा तिम्सा । त्यानाका ओडा याकुवा दुड ताको मिरिडे । याकुवा मुमा पिसाको वापेको चा छेप्पाची लै इदिचिमे । त्योसोम्साडो नाना तोयामा दिबुड नि लुइदानो हिडानी । खु लिम्चुडबड तिरा । निछो खियामा नियामा खाटा । खु कवैबुड तिरा नि । ओस्को दिम ताये । ल्यू मिप खाटानो बुइलिमा बुटे ।

दोसडा काँ दे रूङ्ये नाखो ओको धिरिला, छिरिलाडा तुवाँतिप तिप्लोखाडा भारा तिरिये । छ्योनम आल्से ओको दुङ्दा तुवाचुङ निदुङ टेम्मायुवा युलै खारूममा पात्रो । ओस्यो रूङ्सा राइमा पाइदियेको हिडे । ओस्यो रूङ्सा आडा दिम ओडा डैमा लुमासोमा मैनानिये । तोयामा खियामा ओकोडो चुङ्दा दो पावाचिको कुन्यौ । सिकिपोरी खारू निदुङसिमे नाखौं तोयामा खियामा लेमाटेकुने रूङ्सा चैमान्वी तिरे । तुवाचुङ्दा तुङ्नो चैदुचुङ्को हिडे, रूङ्मा त्रे । साकेलाडा बाराढोला, सिलिमी, सालाखुङ चैँढिमे । पोमी राङ्मे ।

त्याल्ला-नुङ्ला

खारूतिम टोकी	=	म्टोकीखारूतिममो
चैयापा	=	छात्र
म्लैमुपा	=	छैमुपा
चखाम	=	खप्त-खप्त
बुइमारी	=	बइमाको
खौमारी	=	खोमुमा
साम्दुङ्मी	=	लेसामी
वोटोरेम्मा	=	रूङ्गी चोमा
चैयापा	=	चैलिपा, यापा
युमालुङ	=	युमा तिरेको, लुङ्टोब
ब्याण्ड	=	खप्त, खप्
छाप्ला	=	छैमुपा
मिलिसाको	=	मिटिराको
छुसिमेपा	=	टैदिमेपा

त्याल्लाखा

१. हुइलो इमाको म्नुड हेमा त्योकोडो कामेको त्यालामो कामे-कामेको काप्सानीनो छाब्दानी :

हिडे	चैलिपा
चुईपाटोकी	पाइना
डोसी	वैद्यु
चाखोराब्दिम्मा	चापा
चुङ्मारी	म्छा
तोयामा	डाकोहोमा
पातेसुड	खियामा
बुडलिमा	डा
	बुटा

२. हुइलो इमाको त्याल्लाडो कामेको त्याल्ला खामनाका लामानीनो छाब्दानी :

- (क) पातेसुड्लै खै-खै नुड्दा पालुदे ।
- (ख) डा मिप दौंसी बुडालिम ।
- (ग) चैपाटोकी खारूतिममो टोकी ।
- (घ) ओल्पामीदा चैखाम सुकामो यापा हिडे ।
- (ङ) निछो नियामा खाटानो हिडानी ।

३. हुइलो इडाको त्याललामो म्नुड रिडानी :

रैछाकुले, मिलिब्डा, मुढिमा, खारूतिम टोकी

४. हुइलो इडाको त्याल्लालै रूङ्मादिम छाब्दानी :

पाखुड, खारूतिम, दबैबुड, छैमा, क्रोसुड

कुङ्छैमा हेमा पुमारी

१. हुइलो इडाको त्याल्ला रूङ्गानी :

क्रोसुड, पाचापैना, मोम्पा, चैपाटोकी, मोबोला

२. धालोको मुधुई खामडा प्लिपा दिबुमा चाम्लिङ्वा प्लिसाको दिम खुइन्थोलो खिप्सानी ।

३. हुइलोको सुइमाको लिम्मादिम पिछ्छाडा छाब्दानी :

(क) दिलदुम डाकोहोमामो दिम दोको अखामडा हिडे ?

(ख) प्लिमा खोमारी देलो तिरे डासे ?

(ग) प्लिमा खौमारी मो दिम डास्य दे हिडे ?

(घ) खारूतिम दोको दोको रोमिपोमी कुड तिरेडासे ?

(ङ) प्लिपावा क्रोमा त्रे को भुसिमा दे-दे हिडे ?

४. खाममो बसिदा हुइलो इमाको रूङ्मास्यादा रूङ्गामी छैदानी :

(क) खारूतिममो टोकी सो हिडे ?

(ख) युलैना इटो इसामिना नेलो मुसा भुइमा-सुड, युमालुड नेलो रूटानेऊ । दोको अखामदा हिडे ।

(ग) तुवाचुड पालैमो दिम, मुमा, टेकुङ्पा राक्का आस्खाला दोको अखामदा हिडे ।

(घ) तुवाचुङ्दा तुङ्नो चैदुङ्को हिडे ? लेसुङ्ने ।

५. हुइलोको सैमादिम मो लिम्मादिम छाब्दानी :

(क) तुवाचुइदा सो-सो मिनाची मिहिडाको नि ?

(ख) खामो रोमिपोमी दामो/डाको मिनाची तुवाचुइ मिप्सेनो दे-दे पामे ?

६. बुसिमो (अधार सब्द) दोसीमो (प्रत्येय) तिरेको डारा-डारा त्यल्लाची छाब्दानी :

मि + इमा = मिइमा

खई + पा = अइपा

७. तुवाचुइ यानी आम्कादा खाम टोकीदा प्लिमाखा खौमारीदा हल्मालोमा चाहिवालेको मुदुई थोपा कुपानी:

८. तुवाचुइ यानी कैवा मुमा तिरेको खारूदा खैमो रूइमादिम नेलो डसानीनो छाब्दानी ।

९. खामदा हिडेको सुइसी दुडभोहोंमो रूइमास्य, त्योस्को डो छाब्दानी ।

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. डोडाकोडास इमामो इसाखामो वुसिमखावा, रूइमादिम प्रखाम मानीनो छाब्दानी :

(क) वालाखादा हुप्तिका । (अकखाम)

(ख) योंपाचीवा हलेसी पाछुदुईचुईना । (कखाम)

(ग) काँ ओइनी चीडो येलेखिम पापुइनो । (अकखाम)

(घ) खैनी खारू नी तालाम्थी । (अकखाम)

(ङ) राजाबुड छाम्मारीदा पाछाब्धो । (कखाम)

२. हुइलो इमाको वुसिम हेमा डोसीम त्याल्लाडो कामेको रूड्मादिम मानीनो छाब्डानी :

यामा, चुड, बुड, सुड, लुड ।

३. हुइलोको वुसी त्याल्ला हेमा दोसी त्याल्ला खाडानी नो तिकोसोम्साडो छाब्डानी :

युलै, यु+लै= युलै, ठोसुड, थो+सुड, चु+ड=चुड, लाम, ला+म, लाम, युम्+आलुड, युमालुड, साम्+फेलुड=साम्फेलुड, दोसी त्याल्लाची, भुइम+आसुड=भुइमासुड,

४. हुइलो इमाको त्याल्ला नाका न्योको त्याल्ला छैटानीनो छाब्डानी :

खाना,खामा, होमा, घोमा, योहोसी, कोहोसी, मारीछाची, मारिछाछी

५. खाम नाका डो होलाको त्याल्ला कृपानीनो छाब्डानी :

(क) छाचामाचीमो टोंयालेमादा खिमदाकोचीमो, मुमाखा रूड्मा पिडा प्लिमाखा मानी :

(ख) खैमो टुड्मादा रोंमीपोमीदा, दोस्को तामरीदा खिमडाको मिमुमा खारू तिरेडासे ।

(ग) लामानीनो चैमाखमदा ऐंमुईदानीमा हेमा त्युमातामामो लाम्हे दिमची मानी :

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अडियो रेकर्ड हेमा अइमारी खाम इक्ई एनानी नो न्योको(√) इसेको(ह) फुइडारी म्छैमानी इडानी:

(क) यलम्बर यलेखिममो दोसी हों ।

(ख) यलेखिमडा आल्से रोदुडची केभा मिहिडे ।

(ग) यलम्बरमो उम्छाची बुयाँ केभा थसुडदानी मिछुदाको हिडे ।

(घ) यलम्बरमो छाची तोयामी मिहिडे ।

२. हुइलोको सैमादिममो लिम्मादिम मानीनो रिझनी :

- (क) यलेखिममो बुरी हौं सो ?
- (ख) आल्से यलम्बरमो छाची खोडा मिहिडे ?
- (ग) सो तोयामी मितिरे ?
- (घ) दोको थसुडलई यलेखिम रूड्मा तिरे ?

साछाम/मुड्छेमारी खारू

रोदुडचीमो होसुड चुड दे दोस्को तायेनिमको हिडे ? कोकू कोक्पाची हेमा पापा मामाचीलै सेनानी नो छाब्डानी हेमा चैखामडा ऐमैडानी ।

खामः इक्हा

बुसी खाम

इदाको खुवाल्ड्मो दे-दे ताछेदुम्ने खिम्मा भुसी तालेसुम्नेको केभा दिम मानी ।

खुवालुङ खातिकापा

खुवालुङ खातिकापा भुसी-भुसी लाम्तिसाडो खेमा तिराको । आल्से अस धिलाम् पाइनाको । लाम् इकिनीको युउपो हिडाको । आफरठा मत्तै हिडाको । भारा तयान्दाका लाम्तिमाडो खेमा तिराको । काँनी वि.स. २०४७ दा खुवालुङ खातुडाको । खिम्दाका केका पापा, बुवा, तिप्पा, बाबैची भारा लाम्तिका । बेलिवा छिवातुप कम्सा सालिचामो खुर खुरिकाना लाम्तिका । मखुवा, मानेभन्याङ डो तावा छिवातुप बाहुइ कम्सा पुङ्मामो लाम् लाम्तिका । पुङ्मामो कामालापा “घनघस्याको उकालो काट्दा” रुङ्माको निहालाम तारानाथ सर्मांमो नाखई पिछाको पाइनाको । केका भारापावा खतिम्नामी डो खखनमो सिरी खुरूम्का । हेमा त्योम्मालई इरा तोम्माली खुरिका । केका मिनाची खुवालुङ साकेलामो रतन्छा टुङ्मादाका भुकालेंदा छुउदुम्काको । लाम्ताको लेंदा केका सिक्रेबासदा यदिका । केभाडो चुडामा हिडाको ।

सुडची केभा रूत्तुम्का । खोसेमा रँ चाम्काना मि बुउसा बात मायिका । खुरवा खाल्हिसाना होसिकाको एराम इम्सिका ।

उम्सेलाम् मुलडाँडा तिस्रा कपासेदा वाप्पमामो रँ चुँइका । सालिचा खुरूम्काना केका इनाम्प दाका इहाकाप अन्न मिना वोइनी तिप्पा, बाबै, पापा, बुवा भारा दाह-दाह लाम्तिम्का । एमो सालिचा केभा-केभा हिडाना एखुर ल्हिसाको । सपाइमो ल्युनामदाका धन्डो सुकानाम् तदा पाखुरा डासाको बुवाचिवाना । केका कुथिर-कुथिर ड्याल्सा लाम्तिम्का । इनिनी लाम्तिम्का तिदाका तोम्माली तोप्सुडका । भुसी लाम्तेको मिनावा तोम्मा बेला तोप्सुम्ने कोउ मिरिडाको । भारापावा तोम्माको ठँ लाम्माना तोम्मा तिराको । असनाडो वाप्प कुरिमचारिमदाका नाम्दुड्मा खा तदुम्नेल लाम्तिमा तिराको ।

भारापामो बुलिम रून्यामावा होपाकासाको । एबुलिमदा होपाको टुइची भारा एरामदाडो हँसाको । वाप्पदाका नाम्दुडतदा लाम्तिम्कापा होसिकाना । रँ चामा नि सुड, वा लाम्मा तिराको । मिचामा नि साकावा एखरी पाताको, एइम्माडो पालुइनाको । मिचाकाचा सुड डो वा लामुम्काको । होसिका रूड्मा सवाइ इस्साको । वाईवाई हिड्मा सोइवा पाधितुम्काको । चुडलाला माम्सुड्दा दिबुँदा चुडामावा सुड नि न्योलो पालेतुइनाको । तिसनाडो केका कपासेदाका उम्सेलामो वाप्पमो रँ चाम्काना लाम्तिम्का । काँना युउपडो हिडुडको । बाबै, बुवा, तिप्पाचिवा साया इसा बतँ इसा खातिका । खोलेमा लिम्चुडबुड न्हाम्सा धिन्ताइमो कामालापा लिन्दिका । तिदाका छियाँबुड डो दबेबुड खँसा रिफुड हिमालापा धुइका । उह्या सुड्पा तिह्या सुड्पा खलिडो खलिवा तिप्धिको कामालापा डो हिमालापा । दिबुँदाको लाम् । वा केभाडो कम्मा हिडाको । वा पोल्मा नि पाचापुम्काको । एटुडलीना क्रम्मावा नुडछिरी लाको । चुडामावा एबुलिम ल्हुइसाको । अलअल हिड्मानी कम्मावा पाचापुम्काको । आल्से अस टुइची केभा पाइनाको । टुई हिडाको नाखइ खुर्माडो पाचापुम्काको ।

चामाचामडो चारुड, बुत्थी, रुम, बेली, बिरो, हर्दी, ख्याँ/खुई चामाको सुन्छोखा भारा खुर्मा तिराको । खोले पमाको टुइदाका खोसे हुम्माको टुइची नि खुर्मा डो तिराको । असनाड पापा, तिप्पा, बाबै कोप्पाची भारापावा खुर पाखुराना दुड्वाडादाका दुड्दापादानी मिलाम्ता डासा । खसना पाचापा । ईरूड खुवालुड्दाका तुख्या धरानदा छुउमाना ब्यामा इल्युदाका इतुका लेंदा मत्तै मिसाडाको ।

धिन्ताड्दाका हिमालापा धायिकाना केका कटुन्जेदा हिडिका । तिदानी केभाडो चुडाडो हिडाको । तेम्पगेला ड्याल्सा खोसेमा रँ चाम्काना इम्सिका । सिम्लेदा तिदाका रिफुड एमो सालिचामो एखुर खुरिकाना लाम्तिका । वाप्पमामो रँ चाम्का । उम्भुसीले असडो डुडाको कोकुदुडचा डो फ्याम्मासीमो चाम्सी चाम्का । खोसेमा तिरे । सुड, वा लामुम्का । सपाईवा रँ, खुई मुम्काना चाम्का । तिदाका होसिकाको एराम इम्सिका । उम्सेलामा भुकालेदा वाप्पमा खुप्सिकाना लाम्तिका । तिप्पाले छियामा (पूर्ण) राके बजार हिडाको । पसलभन्याड् दा यान्दिमुम्का । तिदाका छ्याप्सोपा लाम्तिसा छियामा बजार छुउदिका । दँसिना तिप्पा, बुवा, बाबै भारावा छयोरेवा, सुड्वा, सक्कीची नाचिडपिचिड पाहुउदाना काँलई बो केभा पाबोइदा डासाको । काँ आख खासाल चुड्डा । तिदाका हेनाको खुरूडा । बोसेसा पाहुउदा । बजारदाका हक्ख्या लाम्दाडो रँ, बोसेसामो खुई मुम्काना चाम्का । तिप्पाले तिप्पा, बाबै, बुवाची केभा बात पामा । आराखावा दिम्नी केभाडो लिन्दा । खोसेमा वा तामा पुसी । रोडे रूड्माको वावाना खाधिपा । तिदाका खोसेडो इरा यान्धिपादा हओनुम्काना खातिका । एहुम्बा भारा होपाकासा । कम्मावा ल्हुड्सा हिडुम्का ।

वाप्पमा तिरा । आफरलुडटो (फलामडुडगा) तदुम्का । आले केका लाम्तिकाको तुकाले तिरादिराको । केका सिन्ताड छुउदिकाना रँ चाम्का । तिदाका सिम्ले ठा तिसा खुवालुड/खोःवालुड छुउदिका । काँ देबो-देबो मिनुडा । खुवालुडलई सेम्यादुडा । काँ भुसिडो नोक्छुडचिवा खुवालुड छुसदिके मिरिडाको एनुडको । नोक्छुड खुवालुड मिछुउदेपा क्यार डो कोकुदुमो फ्याम्लोमा बुइमाको ख्याडो तिरे । तिको काँनी बुत्तुडाको नोक्छुड्मो क्यान्छरिपा डो ताताले खातुड्पा । आकोम्पा-पिरिपा भुसुरू, वाछाप्पा, छोछाप्पा डो योडछाप्पा हेमा कोम्मा पिरिमा मिनुडा । केखिदाना उम्छुडछुडडो ताह्यिम्को । आल्सेना काँ खेन्मो चोदिम, चोदिबुड्ना तिन्न केभाना पाइना । नाखाई खेन्मो छाची केका केभा-केभा अँमारी खाइदानी । तँया खाइदानी । निरूड्मी म्यादानी । खुवालुड खेनी आडा कोम्पा-कोम्माचीलई धिवातुप वाहुईदाका हप्पाध्या खेमा सावा ताइदिम्को, साया ताइदुम्को ।

काँलई नि तिसनाडो साया इमा तिरे, सावा इमा तिरे रूड्माना आकँछामादाकाडो डाकुडा । लाम् खाडुडा हक्ख्या रोकुड्कँया । केका खेमाको लाम्ना युउपा तिदाका हिन धायिनाखा वाहुइदा धाइएको । एतरूडडो भातेको लाम् । खसना मिनाची किच्वुर पाखुरेना मिलास्तेको । काँ मिन्मा पाचापुड्डा । आतँया रिब्धा । अलमा काँ आतँया लामुडा । तिदाका रोकुड्मो लाम्

एखुर खुरूम्काना लाम्तिका । तिसको लाम् तिसा केका बराहक्षेत्र छउदिकाना हिडुम्का । तिदा इरा लुडटो हिडे । तिको लुडटो इपवा सिन्हमा निक्कै छुसे । सुकापमो काखुमा डो सित्रिमा एछुवा सिन्हमा चापुम्ने ।

तिसनाडो धरानतदा छउदिकानो लिब्दिका । तिकोडो लाम् । तिकोडो एखुर हिडाको । खातिकापा सालिचामो खुर, लिब्दिकापा चारुड्मो खुर । भुसी खातिकापा असडो भारा लाम्तिमा, रं चामा, हिड्मा, यान्दिमुमा, इम्मा । तिस ड्याल्सा इल्युलेदा केका खिम छउदिका ।

त्याल्ला-नुड्ला

सालिचा	=	खलिदा पद्योको चा
खुर	=	खुर्माको कसुड
कामालापा	=	धन ख्यामाको लाम्
खतिम् नाम्री	=	सिरी खुर्माको लरी
खखन	=	सिरी खुरूम्नेपा एबतँदा खुर्माको लरी
एराम	=	टाखलदाका हिन बोटोदाका धन्मो बुलिम
कुरिमचारिमदा	=	वाप्पधिस्ये
तोम्माली	=	खुर तोम्माको कसुड
छियाँबुड	=	अम्पायु साम्मो बुड्वा
क्रम्मावा	=	केभा कम्मा तिर्मा
नुडछिरी	=	एटुडली हुद्मा
यान्दिपादा	-	यान्दी मुमाको ठँ
न्वसाम्वा	=	केभाडो कम्मा हुईवा आम्मा
छ्योरेवा	=	बेलिदा मुम्केको लँरिड असको फ्याम्पा

क्यार	=	मोपा नोक्छुड थ्योमेपा बुइमाको कसुड
कोकुदु	=	इरा निलुडटो
क्यान्छरिपा	=	फ्याम्लोमा बुइमाको वोइनी
ताताले	=	क्यार बुइमाको वोइनी
नाचिडपिचिड	=	देदेपा जति
एतरूडडो	=	एतँया
निरूड्मी	=	केभा तँयामी तिर्मा
अँमारी	=	खिन्नेको तिरिने रूड्मा
फ्याम्लोमा	=	रँ चामाको कसुड

त्याल्लाखा

१. हिक्खीको त्याल्लाचीमो इरा-इरा रूड्मादिम छब्दानी ।

बेलिवा, खुर, कामालापा, खतिम्नामी, खखन

२. इडाको त्याल्लाचीमो नुङ्ला लामानीनो छब्दानी ।

असनाडो, छाप्सोपा - इनिन्दा हिमालापा डो कामालापामो लाम् ।

हिमालापा, नुडछिरी, ल्हुड्साको, यान्दिपादा, न्वसाम्वा, छ्योरेवा ।

३. हिक्खी इडाको कामे-कामेको खारूपदची काप्सानीनो छब्दानी ।

(क) भुसुरू, वाछाप्पा, छोछाप्पा डो योडछाप्पा । (मिरिडाको, खातुङ्पा, मिनुडा)

(ख) खुवालुडलई । (सेम्यादुडा, एनुडको, ताह्यिम्को)

- (ग) काँ भुसिडो नोक्छुडचिवा खुवालुड छुसदिके मिरिडाको.....(एनुडको, ताइदुम्को, खाइदानी)
- (घ) नोक्छुड खुवालुड मिछुउदेपा क्यार बुइमाडो ख्या-ख्या । (तिरे, तिरा, तिरेको)
- (ङ) काँनी बुत्तुडाको नोक्छुड्मो क्यान्छरिपा डो ताताले..... । (मिनुडा, खातुड् पा, खातिकापा)

कुड्छैमा हेमा पुमारी

१. हिक्खी इदाको त्याल्लाची खिन्नेलो स्वलाडो (सस्वर) खिब्दानिना छब्दानी ।

न्वसाम्वा, छ्योरेवा, हक्ख्या, नाचिडपिचिड, कोकुदुडचा, तोम्माली ।

२. हिक्खीको त्याल्लाची कामे-कामेको काप्सानीनो छब्दानी ।

बेलिवा	खखन
खुर	वाप्पधिसे
कामालापा	मखुवा
खतिम्नाम्री	सालिचा
कुरिमचारिम	हिमालापा
	छाप्सोपा

३. हिक्खीको रूडदिम् कामेकोदा (✓) पाकामेकोदा (X) छब्दानी ।

(क) तिदाका छाप्सोपा लाम्तिसा छियामा बजार छुउदिका । ()

(ख) तिप्पा, पापा, बुवाची इनिन्दा आराखा पादिनुइना । ()

(ग) उम्भुसिना इनिन्दा रूड्सा पादिडा । ()

- (घ) दँसीना इनिन्दा ड्याल्सा केभाडो पातिरुइना ()
- (ङ) उम्भुसी इरा, हाकारा छयोरेवा पापावा खाहुउदा पिदा । ()
- (च) तिप्पालें तिप्पा, बाबै, बुवाची केभा बात पामुइना । ()

४. धक्खीको खाम्दाका लामानिना तिसतिसको त्याल्लाची रिडानी छाब्डानी ।

- (क) धिवातुप - दुधकोशी, अरूण, सुनकोशी ।
- (ख) छिवातुप
- (ग) भुसुरू
- (घ) नुडछिरी
- (ङ) कामालापा
- (च) छयोरेवा

५. सइमादिमचिमो युष्टो लिम्मारी छाब्डानी ।

- (क) काँ देल खना बो खातुडको ?
- (ख) केका स-स खुवालुड खातिकाको ?
- (ग) केकावा दे-देपा कसुडची खुरिडासिकाको ?
- (घ) देम्लेदा केखा खुवालुड छुउदिका ?
- (ङ) काँ खुवालुड छुउदुइना दे-दे मिनुडा ?

६. सइमादिममो म्याधाको लिम्मादिम् छाब्डानी ।

- (क) नोक्छुडचिवा खना छुउदिके मिरिडाको एनुडको ?
- (ख) नोक्छुड खुवालुड मिछुउदेपा दे-दे बुइमाको ख्याडो तिरे ?
- (ग) तिको काँनी बुत्तुडाको नोक्छुडमो दे डो दे खातुड्पा ?

- (घ) आकोक्पा-पिरिपा स-स डो योडछाप्पा हेमा कोक्मा पिरिमा मिनुडा ?
- (ङ) सपावा कोक्पा-कोक्माचीलई धिवातुप वाहुईदाका खना खेमा दे-दे ताइदुम्को ?
७. उको खाम्दा काछ्छामवा दे-दसको रूडछर्मा (सन्देस) लामेको हिडे छाब्दानी ।
८. चँइपामीवा उको खाम ताचिन्दिरिपा ताएको युष्टो घटनाक्रम छाब्दानी ।
९. चँइलावाचीलई खुच्चो स्वअनुभव छाम्मा रिङानिना चँखामदा एमैमा लदानी ।
१०. हिक्खीको फैटुड खिब्दानिना सइमादिम्मो इरा त्याल्लादा लिम्मादिम् छाब्दानी ।

तिप्पाखोसेमा केका रँ चाम्काना इम्सिका । काँ राक्काडो खुइसाको स्यामुई तदुडा । तिको स्यामुई आले नि मिनुइपा आतरुड भातें । काँ खना बो हिड्सुई रूडमाना काँलई डो लामुई । तिकोपामो तुका माम्सुइदाना मामा मिधाखाता । आले आडा मामा पाइना । काँ मामा मिन्दुड हिड्सुई । भारापामो लाम् तिको डो । भुसी डो दँसी मतै । मामा खेनी खना ताहिम्ने, खिन्नेल हिडानी । केका उदा केसाबाछा, साम्लमाची खिन्नेलडो हिडुसुम्के । खेन्लई मिनुम्के । खेन्मो नुइदा दँसी-दँसी मिन्माको खारू मुम्सुम्के ।

- (क) तिप्पाखोसेमा केका दे चाम्काना इम्सिका ?
- (ख) काँ राक्काडो खुइसाको दे तदुडा ?
- (ग) तिको स्यामुई आले नि मिनुइपा दे भातें ?
- (घ) तिकोपामो तुका माम्सुइदाना स मिधाखाता ?
- (ङ) केका उदा केसाबाछा, साम्लमाची खसना हिडुसुम्के ?

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. रूडमादिम छैमारी हेमा मुमा । (पुरूस/वचन दाका)

रूडमादिम रूडमाको मिनाचीवा पुसुम्नेको, छाब्दुम्नेको नुइलावा त्याल्लाचीमो रूडदिम ।

- (क) का रँ चुई । (भुसिम् , इवचन)
- (ख) केका रँ चाम्के । (भुसिम् , केभावचन)
- (ग) खेनी रँ चानानी । (दोवाम, केभावचन)
- (घ) खाना रँ च्यो । (दोवाम, इवचन)
- (ङ) खु/खुनी रँ चोयो ।। (सिम्याम्, इवचन)
- (च) खुची रँ पाचाए । (सिम्याम्, केभावचन)

२. रूङ्मादिम पुरूस/वचन दाका मुवानी:

- (क) काँ छाब्ला । (खिम्या)
- (ख) केका छाम्लादा । (छाम्या)
- (ग) खेनी छाम्कोड । (लहाम्या)
- (घ) खाना रँ । (मुमा)
- (ङ) खु/खुनी सुन्छोखा । (सुङ्मा)
- (च) खुची भलिबल । (सेम्या)

३. असनाडो हाका-हाका रूङ्मादिम पुरूस/वचन दाका मुमा लदानी ।

४. मौलिक हेमा ताएको (आगन्तुक) त्याल्ला छ्यात्तानिनो छाब्दानी ।

दिम, पौवादुङ्मा, खारूमुपा, कार, साल्पा-सिलिचोड, बस, मिखातापा ठुम्बा, जिल्ला ।

अइमारी हेमा पुमारी मुमाखाम

१. अडियो रेकर्ड एनानिना हिक्खीको लिम्मादिम् छाब्दानी:

- (क) साल्पा सिलिचोड खेमापा दे-दे सेमा इस्से निन् ?
- (ख) रिलुड तोकी साल्पा मिछुउदापा देवा भुउदिकासीना दे तिरा ?
- (ग) रिलुड तोकी साल्पा मिखातापा दे पासेता निन् ?
- (घ) साल्पा फेंवामो हँसाको लाबोची सपावा खुरू नि ?
- (ङ) साल्पा सिलिचोड खेमापा दे ड्याल्मा तिरे ?
- (च) पौवादुडमामो खारूमपा साल्पा सिलिचोड मिखातापा दे पासेता ?

साछाम/मुइछेमारी खारू

खेनी नि भुसिम्ले चँइपाखिम ताखातिको युप्टो निहालाम छाब्दानीनो चँखामदा एमैदानी ।

खामः इक्सम

बुसी खाम

हुइलोको फैंची खाडानी हेमाका दे-देदा वातिमे वैनिपिदा दिम मानी ।

स्रोत : गुगल

सिकुरिमा

खैनी भारापा सिकुरिमामो नुड तायनिमको डो हिडे । रोदुड त्यातिडा सिकुरिमामो नुड ताये । कोक्पा कोक्माचिवा पुनी सिकुरिमामो त्यात्ती दुम्मैसा मिबानाको । सो थोलो सिकुरिमा सिकुरिमामो केभा केभा दिम हिडे । ओडा पिछ्छा दिम डासुई है थोलो ।

सिकुरिमामो पापामो नुड नाकिहों हेमा आमामो नुड नाकिहोंमा । नाकिहों, नाकिहोंमा हेमा सिकुरिमा छिवा, धिवा, वाहुई, वातेम्खा हेमाका बैखुवाडानी मिहिडाको । खुची त्योडानी डो मिहोंडाको । नाकिहोंमो होंखिम म्हैपाको वातेम्खाडा हिडाको नि ।

त्योपा दुइडा मिनाची पाहिनाको । खिमची पुनी पाहिनाको । खलीखली मतै हिडाको । चाभा, वासा, पिराची मतै खलिडा हिडाको नि ।

इरूड वापोमा चान्योको नाम बाना । सिकुरिमा पुनी आसो नाम बुमा हिड्युनो वातेम्बानाका बुयाँ लुइँडा । त्यानाका नामबुसा हिडाडासाको । त्योपाबेला होंछा पुनी इहाँसा इहाँसा सिकुरिमातोडा बानाछुडा ।

सिकुरिमा नाम बुसा हिडाको होंछावा त्योकू । सिकुरिमालई त्योकूपाना खुलई उम्डिमाला । सिकुरिमालई दुइमा उम्डिमाला नो लिब्डा । सिकुरिमा पुनी क्लामै/वालाली तिराको । त्योसोमुसा डो होंछा पुनी वालाली तिराको । हाकापो वालालीची मितिपा पाना पाप्लिसिचिना । होंछा ओन्हाखाटा । होंछा उम्डिमाला नो लिब्डा । होंछा लिब्डाखाटा । सिकुरिमालई दुइमा उम्कालाडासाको होंछा ना पुसाखाटा । खोडा छुडा छुडा । हाकापोडो वालाली मितिराखाटाको । त्योपाबेला मिनाची पहिनाको ।

होंछावा उम्कुडडा मिन्यू, “हँना दोम्नो खुइन्योको क्लामै नि । उम्डाई पुनी खुइन्योको ।” होंछावा उम्कुडडा रिडा, “आस्काला । देनो थोलो नि का प्लिमा पाचाम्नुडाको । आसो सेलामा पुनी ओको लाम बानुई । सेलामा ना दुइदुई । सो थोलो सेनुचुई ।”

होंछा लिब्डा हेमा सिकुरिमा पुनी मिन्यू, “हना दोम्नो खुइन्योको मिना । देनो ओन्हाखाटाको । उम्डिमाल्यो बो दोसो नि ?”

सिकुरिमालई पुनी त्योको मिना उम्काला । होंछालई पुनी सिकुरिमा उम्काला ।

होंछा सेलामा पुनी त्योको लाम तुर्सा लाम्था । त्योपाबेला सिकुरिमा पुनी होंछामो लाम हुइसा हिडाडासाको नि । होंछा बानाछुडा हेमा सिकुरिमावा दुइचू, “खैनी सो नि ? खोनी ताप्सिडासिमको नि ?”

होंछा, “काँ ना होंछा । आडा नुड होंछा । खैनी सो नि सोमोम्छा थोलो ?”

सिकुरिमा, आडा नुड सिकुरिमा । आडा खिम वाक्युयाँ हिडे । काँ आडा पापा आमामो होंखिम वाहितामडा हिडे ।

हौंछा, “हना वाइमा डा वा दुड्मा तिरे । वाक्याँ दोसोमुसा हिड्मा । खैमो पापा आमामो नुड दुम्मैदुचुडा थोलो ।”

सिकुरिमा, “आडा पापामो नुड नाकिहौं । आडा आमामो नुड नाकिहौंमा ।”

हौंछा थाथालोलो तिरा । वाक्याँ दोसोमुसा हौंखिम हिडे थोलो ।

हौंछा थाथालोलो तिराको त्योकू हेमा सिकुरिमावा सेन्युच्यू, “दे नो वाई वाई ताहिडिये ?”

हौंछा, “ओको वाक्याँ पुनी खिम हिडेको नि ? दोसोमुसा हिड्मा वाक्याँ ?”

सिकुरिमा, “आडा पामा ओको वा मो टोकी हेमा हौंपा मिहिडे ।”

सिकुरिमावा कच्चा हाकापो सेम्तुपाकाचे नाखो काँ आडा हौंखिमडा पुडुई रूड्सा रिडा, “आडा खिम्डा पुसाच्के है ।”

हौंछा, “खाना दोम्नो खुइन्योको ताहिडे । खाना ताक्रोसे नाखो कच्चा रूडरिसाका मुम्मे ।” सिकुरिमा, “कच्चा सेम्तू पाकुमेको नाखो ओको वाक्याँ खाना छुमा तिरे । ओडा वाडानी ।”

हौंछावा खाना सेम्तू पोमा ताक्रोसे नाखो काँ वाक्याँ ना दे खोडा खोडा छुमा पुनी चापुई ।

त्यानाका खुची हाकापो वाक्याँ वाडखाटाची नो वाहितामक्याँ हिडाको हौंखिमडा मिछुडाची ।

खिम्डा मिछुडा पाना खिम्डा आमा नाकिहौंमा मतै मिहिडाको नि । छ्हा सिकुरिमा हेमा हौंछा मिछुडा । आमावा सिकुरिमालई सेन्युच्यू, “सिकुरिमा ओको सोरो सो थोलो नि ?”

सिकुरिमा ओको मिना हौंछा, आवैनी है आमा रिडा । आमा नाकिहौंलाई मोछा मुमा उम्सकाला डासाको । सिकुरिमावा डो आमालई सेन्युच्यू, “आमा हौ ओको होछा काँलई आस्कात्यो मोछा तामुमेपा दोसो तिरे हला ?”

आमावा हना ओको ना राक्का खुइन्योको दिम तामू सिकुरिमा । लु हौंछालई आडा मोछा मुई है थोलो ।

आमा नाकिहौंमावा सिकुरिमालई खु सो । खोडा हिडे । सेच्यू है मिरिडा । सिकुरिमावा बुसी डो छैद्युच्यूको नो उम्मालई दुम्मैद्यू, “आमा खु खलिक्याँ हिडेको लुडखिमडा हिडे ।”

नाकिहौंमा सिकुरिमालई सेन्यू, “ओकोलई मोछा मुम्मा तिरेनाखो ना काप्पालई वाछुइनारी इमा तिरे । ओकोपामो पाइना हला ।” सिकुरिमावा आमालई दुम्मैद्यू -ओकोपामो ना वाछुइनारि पाइना ।

आमा नाकिहौंवा लुद्यू, “त्योसो नाखो काप्पा तोडा केभा वाछुइनारि वात्योडास्योको हिडे । खु इम्सेपा काँ इटो वाछुइनारी कुसुइ नो खानालई इनाये । त्योको पुद्यु नो हौँछालई इदिच्यू । सेलामा पापावा डाक्यो पा हौँछावा इमा तिरे ।”

खोसैमा मिइम्सापा नाकिहौंमावा नाकिमामो दुडस्याडा हिडाको इटो वाछुइनारी खुस्यू नो सिकुरिमालई इदिच्यू ।

सेलामा तिरा हेमा हौँछा सिकुरिमा डोसी बानाछुदा । त्योपाले उम्पा नाकिहौंवा वाछुइनारी हिडेनाखो मत्तै आछा इनाय मिरिडा ।

त्योपाबेला सिकुरिमावा कुस्युनो डास्युको वाछुइनारी हौँछावा नाकिहौँलई इदिच्यू । नाकिहँवा वाछुइनारी त्योकू पाना उम्सकाला । त्यानाका सिकुरिमा हौँछालई पाइदा । हौँछा हेमा सिकुरिमामो म्हैपाको रूडरिसाका पामा । केभा केभा बुयाँनाका मिबानाको तापोपिडा तिम्मारी वासारी पामा ।

त्याल्ला-नुइला

वाछुइनारी	=	लुडटोमा लुड
वाबुरी	=	वा हिडेको थसुड, नदी
छिबुरी	=	पिछा वा हिडेको थसुड, खोल
धिवा	=	केभा वा हिडेको
वाहुई	=	वा हिडेको थसुड
वातेम्खा	=	वा हिडेडासेको पावोल्डकोको, दह
बैखुवा	=	समुन्द्र

त्याल्लाखा

१. हुइलोको त्याल्ला कामेकोडा धर्सा पाकानीनो छाब्डानी :

लुङखिम	तिम्मारी वासारी
वाछुइनारी	हौमो खिम
हौंखिम	बुसी मिना
रूडरिसाका	लुङटोमो लुङ
हौंछा	लुङटोमो खिम
	दँसी मिना

२. हुइलोको त्याल्लानाका रूङमादिम रूङमादिम मानी :

ओसोम्सा : वाबुरी - वाबुरिडा वा डुङ्मा त्योकुमे ।

बैखुवा, वाछुइनारी, रूडरिसाखा, नाम बुमा, लुङखिम

कुङ्छैमा हेमा पुमारी

१. हुइलोको त्याल्लामो रूङमादिम छाब्डानी :

मिम्मा, कुङ, रोभोसुङ्पा, खाम्बातिम, खामतिम

२. “सिकुरिमा” खाम भारापा खुइन्योलो खिप्सानी ।

३. “सिकुरिमा” खामनाका कामेको खिडा (✓) पाकामेकोखिडा (X) फुङ्डारी पाकानीनो छाब्डानी :

(क) सिकुरिमा नाकिहौमो उम्छा ।

(ख) सिकुरिमामो आमामो नुङ तोयामा ।

- (ग) होंछामो खिम वाहिकुडा हिडे ।
- (घ) सिकुरिमामो पापामो वाछुइनारी हिडाको ।
- (ङ) सिकुरिमा हेमा होंछामो रूडरिसाका तिरा ।

४. हुइलोको सैमा दिममो पिछा इकदिमडा लिब्डानीनो छाब्डानी :-

- (क) सिकुरिमा खोडा नाम बुद्युडास्युको ?
- (ख) सिकुरिमामो पापा आमामो होंखिम खोडा हिडे ?
- (ग) नाकिहोंमावा सोमो वाछुइनारी खुस्यू ?
- (घ) वाछुइनारी सोमो हिडाको ?
- (ङ) नाकिहोंमो होंखिम खोडा हिडाको ?

५. “सिकुरिमा” खाममो कुडदिम (मूल भाव) छाब्डानी ।

६. हुइलोको खाम खिप्सानीनो सैमाको दिम लिब्डानी :

साल्पा हों हेमा होंमाची किच्छा नायुड्मो ओस्को दिम पायनाचीपा थाथालोलो तिराची । साल्पा होंमा ऐना नसयुड खाना दे तारिडे डासेको ? खाना छाचामाडो ताहिडे । आमामो दिम एन्यु नो नायुड रिडा आमा काडा आसो छाचामा ऐनाको । म्हैपा तिरूवाँ काँडाआसो छाचामा ऐनाको आमामो दिम एन्यु नो नायुड रिडा । म्हैपा तिरूवाँ, काँडा योहोंमा चापुई थोलो रिडा खैनी कुर्मा पातिरों आमा । हाकापोंमो दिम एन्यु हेमाका साल्पा होंवा लुद्यु साल्पाहोंमालै नायुड आसो छाचामा ऐनाको वालाली तिराखाटा । योहोंसी खैमा चाप्यो । खैने ना थोलो साल्पा होंवा म्छा नायुड लै लुद्यु । खाना आसो वालाली तातिरा । योहोसी कास्खाल्यो नाखों पुसाना थोलो । काख्लापों चै खैमा इसे । ओइनी ची लामुनो पुसा, पापा साल्पा होंमो दिम दिम नायुड लै म्खाला लौ -लौ पापा काँ आख्लापों ना पापुड्मो ओइनी ची राडुईनो पुसैं ।

(क) साल्पा हों हेमा साल्पा होंमा देनो थाथालोलो मितिरा ?

(ख) नायुड दे रूडा ?

(ग) नायुडलै साल्पा हों वा दे लुद्यु ?

(घ) सोमो दिम एन्यु नो नायुड म्स्खाला ?

(ङ) नायुड सोची राडुनो योहोसी पुसा ?

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. ढालोको मुधुइ खामडा हिडेको सर्वनाम डारा लामानी नो छाब्दानी ।

२. ढालोको मुधुई खामडा हिडेको डारा विशेषणची लामानी नो छाब्दानी ।

३. हुइलोको रूड्मादिम खिप्सानी हेमा कोष्ठकडाको ओस्को छाब्दानी :

(क) नाना खिम्डा मिप्सा । (अपूर्ण भूत)

(ख) मिछो खिम्डा मिप्सा । (पूर्ण वर्तमान)

(ग) दाजैची खिम्डा मिप्सा । (सामान्य भविष्यत)

४. हुइलो इडाको रूड्मादिममो कामेको पदसङ्गति छाब्दानी :

(क) कोक्पा वालोसी पुसा ।

(ख) निछो खिम्खाखिमनाका मिबाना ।

(ग) नाना सुङखोप्सी पुसेडासे ।

(घ) कोक्मामो खिम धालो मिहिडे ।

(ङ) खोरी साका मितिरेडासे ।

५. हुइलोको रूड्मादिमलै कामेको पदसङ्गतिडा छब्बानी:

कै ओको हैकामामो खुइत्योको बुडा । कै भारा इरूड सिखाते । भारापावा खुइत्योको खारू मुमा चापे । खुइत्योको खारू मुपालई भारापा मिमिने । ओडा ओकोस्को मिना इ हिडे । मिसिये हेमा पुनी मिनाचीवा मिमिनेडासे । केभासो मिनामो कुड्कुड्डा हिडे । त्योकोस्को मिना केभा डे । त्योको मिनाचिडा इपो म्हैपाको मिना विसं २००७ दुडडा रोभोसुड मुपा नारदमुनि थुलुड ।

६. दीर्घ ऊकार तिरेको डारा त्याल्लाची छब्बानी :

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अडियो रेकर्ड हेमा अइमारी खाम एनानिनो कामे पाकामैनाको रिडानी :

(क) नाकिहौं हेमा नाकिहौंमामो हौंखिम धरानडा हिडाको ।

(ख) हौंछा हेमा सिकुरिमामो सुडरिसाका तिरा ।

(ग) नाकिहँवा वाछुइनारी त्योकुहमा उम्सकाला ।

(घ) सिकुरिमा हौंछालै पाइडा ।

(ङ) वाछुइनारी हुडो नो खानालै इनाये ।

साछाम/मुड्छेमारी खारू

खैमो टुड्माडानी सोरो मिना हेमाका मारी मिनाचीवा पावाटेको टुई हेमा लँवाची दे डोस्को तिरे । त्योकोपामो नुड लामानी नो छब्बानी ।

बुसी खाम

हुइलोको छाब खाडानी नो भारा छाबमो क वर्ण दोम्नो काम्यो । खिम्खाखिम्डा दिम मानी ।

शिक्षामन्त्रालय, पुरातत्त्वविभाग, राष्ट्रिय इतिहास अनुसन्धानशाखाको त्रिभुवन-उपशाखाले प्रस्तुत गरेको लिपिविकास-तालिका											
प्राचीन काल ANCIENT PERIOD						मध्य एवं पुरातन काल MALLA AND SHAM PERIOD					
संस्कृत	प्राचीन लिपि	प्राचीन लिपि	प्राचीन लिपि	प्राचीन लिपि	प्राचीन लिपि	संस्कृत	प्राचीन लिपि	प्राचीन लिपि	प्राचीन लिपि	प्राचीन लिपि	प्राचीन लिपि
अ	𑀅	𑀆	𑀇	𑀈	𑀉	अ	𑀅	𑀆	𑀇	𑀈	𑀉
इ	𑀊	𑀋	𑀌	𑀍	𑀎	इ	𑀊	𑀋	𑀌	𑀍	𑀎
उ	𑀏	𑀐	𑀑	𑀒	𑀓	उ	𑀏	𑀐	𑀑	𑀒	𑀓
ए	𑀔	𑀕	𑀖	𑀗	𑀘	ए	𑀔	𑀕	𑀖	𑀗	𑀘
ऐ	𑀙	𑀚	𑀛	𑀜	𑀝	ऐ	𑀙	𑀚	𑀛	𑀜	𑀝
ओ	𑀞	𑀟	𑀠	𑀡	𑀢	ओ	𑀞	𑀟	𑀠	𑀡	𑀢
क	𑀅𑀭	𑀅𑀮	𑀅𑀯	𑀅𑀰	𑀅𑀱	क	𑀅𑀭	𑀅𑀮	𑀅𑀯	𑀅𑀰	𑀅𑀱
ख	𑀆𑀭	𑀆𑀮	𑀆𑀯	𑀆𑀰	𑀆𑀱	ख	𑀆𑀭	𑀆𑀮	𑀆𑀯	𑀆𑀰	𑀆𑀱
ग	𑀇𑀭	𑀇𑀮	𑀇𑀯	𑀇𑀰	𑀇𑀱	ग	𑀇𑀭	𑀇𑀮	𑀇𑀯	𑀇𑀰	𑀇𑀱
घ	𑀈𑀭	𑀈𑀮	𑀈𑀯	𑀈𑀰	𑀈𑀱	घ	𑀈𑀭	𑀈𑀮	𑀈𑀯	𑀈𑀰	𑀈𑀱
ङ	𑀉𑀭	𑀉𑀮	𑀉𑀯	𑀉𑀰	𑀉𑀱	ङ	𑀉𑀭	𑀉𑀮	𑀉𑀯	𑀉𑀰	𑀉𑀱
च	𑀊𑀭	𑀊𑀮	𑀊𑀯	𑀊𑀰	𑀊𑀱	च	𑀊𑀭	𑀊𑀮	𑀊𑀯	𑀊𑀰	𑀊𑀱
छ	𑀋𑀭	𑀋𑀮	𑀋𑀯	𑀋𑀰	𑀋𑀱	छ	𑀋𑀭	𑀋𑀮	𑀋𑀯	𑀋𑀰	𑀋𑀱
ज	𑀌𑀭	𑀌𑀮	𑀌𑀯	𑀌𑀰	𑀌𑀱	ज	𑀌𑀭	𑀌𑀮	𑀌𑀯	𑀌𑀰	𑀌𑀱
झ	𑀍𑀭	𑀍𑀮	𑀍𑀯	𑀍𑀰	𑀍𑀱	झ	𑀍𑀭	𑀍𑀮	𑀍𑀯	𑀍𑀰	𑀍𑀱
ञ	𑀎𑀭	𑀎𑀮	𑀎𑀯	𑀎𑀰	𑀎𑀱	ञ	𑀎𑀭	𑀎𑀮	𑀎𑀯	𑀎𑀰	𑀎𑀱
ट	𑀏𑀭	𑀏𑀮	𑀏𑀯	𑀏𑀰	𑀏𑀱	ट	𑀏𑀭	𑀏𑀮	𑀏𑀯	𑀏𑀰	𑀏𑀱
ठ	𑀐𑀭	𑀐𑀮	𑀐𑀯	𑀐𑀰	𑀐𑀱	ठ	𑀐𑀭	𑀐𑀮	𑀐𑀯	𑀐𑀰	𑀐𑀱
ड	𑀑𑀭	𑀑𑀮	𑀑𑀯	𑀑𑀰	𑀑𑀱	ड	𑀑𑀭	𑀑𑀮	𑀑𑀯	𑀑𑀰	𑀑𑀱
ढ	𑀒𑀭	𑀒𑀮	𑀒𑀯	𑀒𑀰	𑀒𑀱	ढ	𑀒𑀭	𑀒𑀮	𑀒𑀯	𑀒𑀰	𑀒𑀱
ण	𑀓𑀭	𑀓𑀮	𑀓𑀯	𑀓𑀰	𑀓𑀱	ण	𑀓𑀭	𑀓𑀮	𑀓𑀯	𑀓𑀰	𑀓𑀱
त	𑀔𑀭	𑀔𑀮	𑀔𑀯	𑀔𑀰	𑀔𑀱	त	𑀔𑀭	𑀔𑀮	𑀔𑀯	𑀔𑀰	𑀔𑀱
थ	𑀕𑀭	𑀕𑀮	𑀕𑀯	𑀕𑀰	𑀕𑀱	थ	𑀕𑀭	𑀕𑀮	𑀕𑀯	𑀕𑀰	𑀕𑀱
द	𑀖𑀭	𑀖𑀮	𑀖𑀯	𑀖𑀰	𑀖𑀱	द	𑀖𑀭	𑀖𑀮	𑀖𑀯	𑀖𑀰	𑀖𑀱
ध	𑀗𑀭	𑀗𑀮	𑀗𑀯	𑀗𑀰	𑀗𑀱	ध	𑀗𑀭	𑀗𑀮	𑀗𑀯	𑀗𑀰	𑀗𑀱
न	𑀘𑀭	𑀘𑀮	𑀘𑀯	𑀘𑀰	𑀘𑀱	न	𑀘𑀭	𑀘𑀮	𑀘𑀯	𑀘𑀰	𑀘𑀱
प	𑀙𑀭	𑀙𑀮	𑀙𑀯	𑀙𑀰	𑀙𑀱	प	𑀙𑀭	𑀙𑀮	𑀙𑀯	𑀙𑀰	𑀙𑀱
फ	𑀚𑀭	𑀚𑀮	𑀚𑀯	𑀚𑀰	𑀚𑀱	फ	𑀚𑀭	𑀚𑀮	𑀚𑀯	𑀚𑀰	𑀚𑀱
ब	𑀛𑀭	𑀛𑀮	𑀛𑀯	𑀛𑀰	𑀛𑀱	ब	𑀛𑀭	𑀛𑀮	𑀛𑀯	𑀛𑀰	𑀛𑀱
भ	𑀜𑀭	𑀜𑀮	𑀜𑀯	𑀜𑀰	𑀜𑀱	भ	𑀜𑀭	𑀜𑀮	𑀜𑀯	𑀜𑀰	𑀜𑀱
म	𑀝𑀭	𑀝𑀮	𑀝𑀯	𑀝𑀰	𑀝𑀱	म	𑀝𑀭	𑀝𑀮	𑀝𑀯	𑀝𑀰	𑀝𑀱
य	𑀞𑀭	𑀞𑀮	𑀞𑀯	𑀞𑀰	𑀞𑀱	य	𑀞𑀭	𑀞𑀮	𑀞𑀯	𑀞𑀰	𑀞𑀱
र	𑀟𑀭	𑀟𑀮	𑀟𑀯	𑀟𑀰	𑀟𑀱	र	𑀟𑀭	𑀟𑀮	𑀟𑀯	𑀟𑀰	𑀟𑀱
ल	𑀠𑀭	𑀠𑀮	𑀠𑀯	𑀠𑀰	𑀠𑀱	ल	𑀠𑀭	𑀠𑀮	𑀠𑀯	𑀠𑀰	𑀠𑀱
व	𑀡𑀭	𑀡𑀮	𑀡𑀯	𑀡𑀰	𑀡𑀱	व	𑀡𑀭	𑀡𑀮	𑀡𑀯	𑀡𑀰	𑀡𑀱
श	𑀢𑀭	𑀢𑀮	𑀢𑀯	𑀢𑀰	𑀢𑀱	श	𑀢𑀭	𑀢𑀮	𑀢𑀯	𑀢𑀰	𑀢𑀱
ष	𑀣𑀭	𑀣𑀮	𑀣𑀯	𑀣𑀰	𑀣𑀱	ष	𑀣𑀭	𑀣𑀮	𑀣𑀯	𑀣𑀰	𑀣𑀱
स	𑀤𑀭	𑀤𑀮	𑀤𑀯	𑀤𑀰	𑀤𑀱	स	𑀤𑀭	𑀤𑀮	𑀤𑀯	𑀤𑀰	𑀤𑀱
ह	𑀥𑀭	𑀥𑀮	𑀥𑀯	𑀥𑀰	𑀥𑀱	ह	𑀥𑀭	𑀥𑀮	𑀥𑀯	𑀥𑀰	𑀥𑀱
ळ	𑀦𑀭	𑀦𑀮	𑀦𑀯	𑀦𑀰	𑀦𑀱	ळ	𑀦𑀭	𑀦𑀮	𑀦𑀯	𑀦𑀰	𑀦𑀱
ॠ	𑀧𑀭	𑀧𑀮	𑀧𑀯	𑀧𑀰	𑀧𑀱	ॠ	𑀧𑀭	𑀧𑀮	𑀧𑀯	𑀧𑀰	𑀧𑀱
ॡ	𑀨𑀭	𑀨𑀮	𑀨𑀯	𑀨𑀰	𑀨𑀱	ॡ	𑀨𑀭	𑀨𑀮	𑀨𑀯	𑀨𑀰	𑀨𑀱
ॢ	𑀩𑀭	𑀩𑀮	𑀩𑀯	𑀩𑀰	𑀩𑀱	ॢ	𑀩𑀭	𑀩𑀮	𑀩𑀯	𑀩𑀰	𑀩𑀱
ॣ	𑀪𑀭	𑀪𑀮	𑀪𑀯	𑀪𑀰	𑀪𑀱	ॣ	𑀪𑀭	𑀪𑀮	𑀪𑀯	𑀪𑀰	𑀪𑀱
।	𑀫𑀭	𑀫𑀮	𑀫𑀯	𑀫𑀰	𑀫𑀱	।	𑀫𑀭	𑀫𑀮	𑀫𑀯	𑀫𑀰	𑀫𑀱
॥	𑀬𑀭	𑀬𑀮	𑀬𑀯	𑀬𑀰	𑀬𑀱	॥	𑀬𑀭	𑀬𑀮	𑀬𑀯	𑀬𑀰	𑀬𑀱
०	𑀭𑀭	𑀭𑀮	𑀭𑀯	𑀭𑀰	𑀭𑀱	०	𑀭𑀭	𑀭𑀮	𑀭𑀯	𑀭𑀰	𑀭𑀱
१	𑀮𑀭	𑀮𑀮	𑀮𑀯	𑀮𑀰	𑀮𑀱	१	𑀮𑀭	𑀮𑀮	𑀮𑀯	𑀮𑀰	𑀮𑀱
२	𑀯𑀭	𑀯𑀮	𑀯𑀯	𑀯𑀰	𑀯𑀱	२	𑀯𑀭	𑀯𑀮	𑀯𑀯	𑀯𑀰	𑀯𑀱
३	𑀰𑀭	𑀰𑀮	𑀰𑀯	𑀰𑀰	𑀰𑀱	३	𑀰𑀭	𑀰𑀮	𑀰𑀯	𑀰𑀰	𑀰𑀱
४	𑀱𑀭	𑀱𑀮	𑀱𑀯	𑀱𑀰	𑀱𑀱	४	𑀱𑀭	𑀱𑀮	𑀱𑀯	𑀱𑀰	𑀱𑀱
५	𑀲𑀭	𑀲𑀮	𑀲𑀯	𑀲𑀰	𑀲𑀱	५	𑀲𑀭	𑀲𑀮	𑀲𑀯	𑀲𑀰	𑀲𑀱
६	𑀳𑀭	𑀳𑀮	𑀳𑀯	𑀳𑀰	𑀳𑀱	६	𑀳𑀭	𑀳𑀮	𑀳𑀯	𑀳𑀰	𑀳𑀱
७	𑀴𑀭	𑀴𑀮	𑀴𑀯	𑀴𑀰	𑀴𑀱	७	𑀴𑀭	𑀴𑀮	𑀴𑀯	𑀴𑀰	𑀴𑀱
८	𑀵𑀭	𑀵𑀮	𑀵𑀯	𑀵𑀰	𑀵𑀱	८	𑀵𑀭	𑀵𑀮	𑀵𑀯	𑀵𑀰	𑀵𑀱
९	𑀶𑀭	𑀶𑀮	𑀶𑀯	𑀶𑀰	𑀶𑀱	९	𑀶𑀭	𑀶𑀮	𑀶𑀯	𑀶𑀰	𑀶𑀱
१०	𑀷𑀭	𑀷𑀮	𑀷𑀯	𑀷𑀰	𑀷𑀱	१०	𑀷𑀭	𑀷𑀮	𑀷𑀯	𑀷𑀰	𑀷𑀱
११	𑀸𑀭	𑀸𑀮	𑀸𑀯	𑀸𑀰	𑀸𑀱	११	𑀸𑀭	𑀸𑀮	𑀸𑀯	𑀸𑀰	𑀸𑀱
१२	𑀹𑀭	𑀹𑀮	𑀹𑀯	𑀹𑀰	𑀹𑀱	१२	𑀹𑀭	𑀹𑀮	𑀹𑀯	𑀹𑀰	𑀹𑀱
१३	𑀺𑀭	𑀺𑀮	𑀺𑀯	𑀺𑀰	𑀺𑀱	१३	𑀺𑀭	𑀺𑀮	𑀺𑀯	𑀺𑀰	𑀺𑀱
१४	𑀻𑀭	𑀻𑀮	𑀻𑀯	𑀻𑀰	𑀻𑀱	१४	𑀻𑀭	𑀻𑀮	𑀻𑀯	𑀻𑀰	𑀻𑀱
१५	𑀼𑀭	𑀼𑀮	𑀼𑀯	𑀼𑀰	𑀼𑀱	१५	𑀼𑀭	𑀼𑀮	𑀼𑀯	𑀼𑀰	𑀼𑀱
१६	𑀽𑀭	𑀽𑀮	𑀽𑀯	𑀽𑀰	𑀽𑀱	१६	𑀽𑀭	𑀽𑀮	𑀽𑀯	𑀽𑀰	𑀽𑀱
१७	𑀾𑀭	𑀾𑀮	𑀾𑀯	𑀾𑀰	𑀾𑀱	१७	𑀾𑀭	𑀾𑀮	𑀾𑀯	𑀾𑀰	𑀾𑀱
१८	𑀿𑀭	𑀿𑀮	𑀿𑀯	𑀿𑀰	𑀿𑀱	१८	𑀿𑀭	𑀿𑀮	𑀿𑀯	𑀿𑀰	𑀿𑀱
१९	𑀻𑀭	𑀻𑀮	𑀻𑀯	𑀻𑀰	𑀻𑀱	१९	𑀻𑀭	𑀻𑀮	𑀻𑀯	𑀻𑀰	𑀻𑀱
२०	𑀼𑀭	𑀼𑀮	𑀼𑀯	𑀼𑀰	𑀼𑀱	२०	𑀼𑀭	𑀼𑀮	𑀼𑀯	𑀼𑀰	𑀼𑀱
२१	𑀽𑀭	𑀽𑀮	𑀽𑀯	𑀽𑀰	𑀽𑀱	२१	𑀽𑀭	𑀽𑀮	𑀽𑀯	𑀽𑀰	𑀽𑀱
२२	𑀾𑀭	𑀾𑀮	𑀾𑀯	𑀾𑀰	𑀾𑀱	२२	𑀾𑀭	𑀾𑀮	𑀾𑀯	𑀾𑀰	𑀾𑀱
२३	𑀿𑀭	𑀿𑀮	𑀿𑀯	𑀿𑀰	𑀿𑀱	२३	𑀿𑀭	𑀿𑀮	𑀿𑀯	𑀿𑀰	𑀿𑀱
२४	𑀻𑀭	𑀻𑀮	𑀻𑀯	𑀻𑀰	𑀻𑀱	२४	𑀻𑀭	𑀻𑀮	𑀻𑀯	𑀻𑀰	𑀻𑀱
२५	𑀼𑀭	𑀼𑀮	𑀼𑀯	𑀼𑀰	𑀼𑀱	२५	𑀼𑀭	𑀼𑀮	𑀼𑀯	𑀼𑀰	𑀼𑀱
२६	𑀽𑀭	𑀽𑀮	𑀽𑀯	𑀽𑀰	𑀽𑀱	२६	𑀽𑀭	𑀽𑀮	𑀽𑀯	𑀽𑀰	𑀽𑀱
२७	𑀾𑀭	𑀾𑀮	𑀾𑀯	𑀾𑀰	𑀾𑀱	२७	𑀾𑀭	𑀾𑀮	𑀾𑀯	𑀾𑀰	𑀾𑀱
२८	𑀿𑀭	𑀿𑀮	𑀿𑀯	𑀿𑀰	𑀿𑀱	२८	𑀿𑀭	𑀿𑀮	𑀿𑀯	𑀿𑀰	𑀿𑀱
२९	𑀻𑀭	𑀻𑀮	𑀻𑀯	𑀻𑀰	𑀻𑀱	२९	𑀻𑀭	𑀻𑀮	𑀻𑀯	𑀻𑀰	𑀻𑀱
३०	𑀼𑀭	𑀼𑀮	𑀼𑀯	𑀼𑀰	𑀼𑀱	३०	𑀼𑀭	𑀼𑀮	𑀼𑀯	𑀼𑀰	𑀼𑀱

किरात सिरिजङ्गा छाब

नेपाल हेमाका नेपाल बुयाँडा ४ सय नो छाब/लिपि ची भारापा पाराडेडासेको डाटे । नेपालडा पुनी इ दर्जननोनो छाबची राडेडासेको हिडे । ला टुरेनाका छाब टुर्माटुरे रूडखा मान्यता हिडेको पातेकुमे । कतिपय मामालावा हाका छाब पाराडेको पुनी डाटेनाखै केभा लावा इटोडो छाब भारावा पाराडेको डाटे ।

नेपालडा देवनागरी छाब केभा लावा पाराडाको नाखै इकिन्डा मौलिक छाब पाराडाको डाटे । उदाहरणमो लागि तामाडचिवा साम्बोटा या तामयिग छाब पाराडे । तिस्योमुसाडो नेपाल ला अर्थात नेवारी काप्लिचिवा देवनागरी छाब हेमा रञ्जना छाब पाराडेको डाटे । छ्योमुसाडो किरात रोदुङ समुदायवा देवनागरी हेमा किरात सिरिजङ्गा छाब पाराडेको डाटे ।

छाब	छाब पाराडेको सुइसिची
देवनागरी	नेपाली
	थारू, तामाड, मगर, गुरूङ, राजवंशी हमाका किराती मामालाचिवा पुनी पिछ्छापिछ्छा देवनागरी छाब पाराडे ।
रन्जना	नेपालभाषा
मिथिलाक्षर, तिरहुत, कैथी	मैथिली
किरात सिरिजङ्गा छाब	किरात याक्थुङ लिम्बू हेमा किरात राईचिवा मिप्लिसेको ला
रोङ	लेप्चा
सम्बोटा, तामयिग	तामाङ, शेर्पा
आक्खा	मगर
खेमा	गुरूङ
रोमन	सन्थाली, गुरूङ
बंगाली	बंगाला

छाब	छाब पाराडेको सुइसिची
ओलचिकी	सन्थाली
अरबी	उर्दू
गुरुमुखी	पन्जाबी

चाम्लिङ लालै देवनागरी छाबडा छाप्सा बान्नेडासेको नाखै किरात सिरिजङ्गा छाबडा पुनी ऐटा ऐटा पाछाब्दाको । किरात सिरिजङ्गा छाब भारा किरातचिवा पाराडाको । नेपाल राज्यवा ऐतादा किरात सिरिजङ्गा छाब छाप्सा, राँमा पाईदुचैना । त्यानाका डाँसी नेपालडा ओको छाब राँमा पाछिटा । तर ओको छाब सिक्किम हेमा दार्जिलिङडा पाराडेडेसेको हिडाको । सिक्किम, दार्जिलिङडा लिम्बु समुदायडा ओको छाब पाराडाको । खुचिवा निरन्तरता पुनी पाईडा खुचिवा निरन्तरता पाईडा नाखै नेपालडा काहिङ रोडुङ्चिवा केभा डुङ्सम्म ओको छाब पाराडुचैना । नेपालडा राईक्याँ पुनी चाम्लिङ समुदायनाका ओको ३० मो दसनाका पाराडाको डाटे । ढाखाटाको तिलक चाम्लिङ्वा किरात सिरिजङ्गा छाब राडुनो चाम्लिङ लामो छाप्सा खिप्सा कसुङडो तयार मुको । इकिन्डा अरू काछाम्चिवा पुनी सिरिजङ्गा छाब राँसा मिबानाडासा तर आल्से ओको छाब केभा फ्रेसा बान्नेडासेको हिडे । किरात टुङ्मानि पालिकाचोवा पाकिकामो नुड किरात सिरिजङ्गा छाबडा पाछाब्देको हिडे । हलेसी तुवाचुङ तेम्माखारुतिम हेमा खोटेहाड टुङ्माखारुतिम पालिकामो नुड किरात सिरिजङ्गा छाबडाओ पाछाब्दाको हिडे । आल्से किरात सिरिजङ्गा छाबडा छाप्सा अभियान्डो हिडेको डाटे । चाम्लिङ लाडा पालैसेको सितिमी छाब्बा हेमाका अरू छाब्बाडानी पुनी किरात सिरिजङ्गा छाब पाराडेको डाटे ।

ε	•	˜	˘	ϣ	ϣ	˙	˘
k	ng	t	n	p	m	r	l

ˆ	ˆ	ˆ	ˆ	ˆ	ˆ	ˆ
a	i	u	e	o	E	O

ये = ya
Z = kya
क्य

वे = wa
Zv = kwa
कव

रे = ra
Zr = kra
क्र

୦	୧	୨	୩	୪	୫	୬	୭	୮	୯
୦	୧	୨	୩	୪	୫	୬	୭	୮	୯

बुयाँ	=	मोक्खा, खिमनाका बुयाँ
ला	=	मामाला, इला
खिम्मा	=	खौँसा द्योवा प्लिमा, पद्नु
इकिन्डा	=	पिछा
फ्रेमा	=	भाराडानी छुमा
खिम्मा	=	खौँसा द्योवा प्लिमा, पद्नु
छाब्ला	=	पत्रिका, किताब
तेम्माखारूतिम	=	नगरपालिका
टडमाखारूतिम	=	गाउँपालिका

त्याल्लाखा

१. हुइलो इडाको त्याल्लाचिमो बिफिउँ त्याल्ला छाब्डानी:

बुयाँ आल्से ओको भारा ऐटा

२. हुइलो इडाको कामेको त्याल्लाची पाकानिनो छाब्डानी:

(क) किरातीचिवा छाब पाराडे । (किरात सिरिजङ्गा, देवनागरि, रन्जना)

(ख) किरात सिरिजङ्गा छाब सुडसिचिवा पाराडे । (राई, मगर, तामाङ)

(ग) छाबची काका धानी हिडे । (४००, ३००, १००)

(घ) इटो छाबनाका मामालामो दिम छाम्मा चापुमे । (इटो, भारा, हाकारा)

(ङ)टुङ्माखारुतिम गाउँपालिकामो नुड किरात सिरिजङ्गा छाबडा हिडे ।
(खोटेहाड, साकेला, दिप्रुडचुइचुम्मा)

३. हुइलोको त्याल्लाचिनाका रूङ्मादिम छाब्डानी:

तेम्माखारुतिम, बुयाँ, किरात सिरिजङ्गा छाब, रोदुड :

कुड्छैमा हेमा पुमारी

१. हुइलो इडाको सैमादिम छाब्डानी:

(क) नेपाल कुयाँ हेमा बुयाँ देम्नो छाबची हिडे ?

(ख) किरात सिरिजङ्गा छाब सोसोपा पाराडे ?

(ग) दोको दोको पालिकामो नुड किरात सिरिजङ्गाडा हिडे ?

(घ) ऐटा सोपा किरात सिरिजङ्गा छाब छाम्मा पाइदिचुनाको ?

(ङ) नेपालडा राडुमेको सिम्रा छाब छाब्डानी ?

२. हुइलोको रूड्मादिम/वाक्यचिलई व्याख्या मानी:

किरात सिरिजङ्गा छाब भारा किरातचिवा पाराडाको । नेपाल राज्यवा ऐतादा किरात सिरिजङ्गा छाब छाम्मा, राँमा पाईदुचैनानो । त्यानाका डौँसी नेपालडा ओको छाब राँमा पाछिटा ।

३. नेपालडा डोस्को डोस्को छाबची डोको डोको सुडसिचिवा पाराडे ? ढालोको खामनाका छाब्डानी ।

४. हुइलोको रूड्मादिम (वाक्य)चिलई व्याख्या मानी:

किरात सिरिजङ्गा छाब भारा किरातचिवा पाराडाको । नेपाल राज्यवा ऐतादा किरात सिरिजङ्गा छाब छाम्मा, राँमा पाईदुचैनानो । त्यानाका डौँसी नेपालडा ओको छाब राँमा पाछिटा ।

५. हुइलोको इडाको त्याल्लावाचिलई किरात सिरिजङ्गा छाबडा छाब्डानी ।

आडा खिम म्हैपाको हिडे । आडा खिमडा बेरामा हिडे । आडा खिमडा ख्लिपा हिडे ।

ला-हालाम हेमा वर्णविन्यास

१. किरात सिरिजङ्गा छाबमो स्वर वर्णची छाब्डानी ।

२. हुइलोको खामलै किरात सिरिजङ्गा छाबडा छाब्डानिनो इकनाम्ना स्वलाखाम्ला छैटानिनो छाब्डानी ।

चाम्लिङ लालै देवनागरी छाबडा छाम्सा बानेडासेको नाखै किरात सिरिजङ्गा छाबडा पुनी ऐटा ऐटा पाछाब्दाको । किरात सिरिजङ्गा छाब भारा किरातचिवा पाराडाको । नेपाल राज्यवा ऐतादा किरात सिरिजङ्गा छाब छाम्मा, राँमा पाईदुचैनानो । त्यानाका डौँसी नेपालडा ओको छाब राँमा पाछिटा । तर ओको छाब सिक्किम हेमा दार्जिलिङडा पाराडेडेसेको हिडाको । सिक्किम, दार्जिलिङडा लिम्बु समुदायडा ओको छाब पाराडाको ।

३. किरात सिरिजङ्गा छाब नाका इकनामतदा खिम्मारी छाब्दानी ।

अइमारी हेमा प्लिमारी

१. अइमाखाम हेमा अइमारी खाम- इक्यू येनानिनो हुइलोको सैमादिम लिब्दानी:

- (क) चाम्लिङ ला ऐटाडा दोको छाबडा पाछाब्दाको ?
- (ख) ऐटा किरात सिरिजङ्गा छाब सोपा रामा इसे मिरिडाको ?
- (ग) नेपालनाका बुयाँडानी खोडा खोडा ओको छाब पाराडे ?
- (घ) देलोनाका ओको छाब किराँत चाम्लिङचिवा पाराडाको?
- (ङ) चाम्लिङचिवा देम्नो दसकनाका पाराडाको ?

साछाम/मुङ्छेमारी खारू

- १. किरात सिरिजङ्गा छाबनाका खैमो टुङ्माडानी मिहिडेको हानाम्पमो नुड छाब्दानी ।
- २. किरात सिरिजङ्गा छाबनाडा इटो रूङछाम (समाचार) छाब्दानी ।

हिडालाटाको

अइमारी खाम इक

आल्से केभालो मिनाची खुन्योको खारू पामेपा किनासिमाल्यो । चैभाले चैभापालोको दिमची मुसा युड्सा मिमे खारू मुमा पाइना बो डोसोसी आल्से मिनाची खालि छ्योडो मिह्योडेको हिडे । आसो ओडानी मिनाचीवा दिम् म्दै ऐना खारू पुनि अइन्योको खुन्योको साब्बोको मुमा टुरे नाखो ना इमो इला इहोसुड इसाम्हुड पुनि माखाटे कुन्यौ । आसो भारापावा कै कै मो खारू मुसा खातिये नाखो भारा इमो दिम कामेको । प्लिसा चासा मुमा बानी मिटुराकोचीलै खारू मुमा बसिनाका डो छ्यो लुमाचीनो खारू डा पोमाची टुरे । धितिमेलो कै मिनाचीवा छ्युसेको पाछ्युस्यो खारू मुमाडो टुरे खारू पामुमे नाखोना कै बूसी खैमा पाचापुमे । बूसी खैमालै कै भारा खुन्योको खारू मुमाडो टुरे । आल्सेको मिनाची इकिनी खारू मुमा केभा चामा डुड्मा म्दै मिह्युड्से ओस्को मिनाची ह्यानी ओख्यानी खोडा नाखै त्येकुचिमे । भारा खारू कामुची ढानिडो मिछुडे खारू पामुचोकोची चामाडो पातेकुचौ । कैवा इबुलिमवा चाप्योको खारूची, लेसियेको खारूची चेमा चेमा मुमे नाखो पाहौंसिमे । छ्योम्सा खारू मुमे नाखौ खारू पुनि खुन्योको टुरे । खारू मुमेपा इभुल्मालिमा इसे बुलिये नाखौ खारू खुन्योको पाटुरो । छ्योनो खारू मुमा टुरेको बेला न्योलो ट्याँ छेक्मानो खारू मुमा टुरे । ओस्योम्सा खारू मुमे नाखौ देलै दिखा पाटुरौ ।

अइमारी खाम हाका

खिमडा म्हैपा बुवा मिटाछुडाको । खुवा म्हैपाको तिम्साको बोक्लोमा कुपू । छाचामाची भ्त्याटुर- भ्त्याटुर मिटिरा मिरिडा । बोक्लोमा चान्यो बो लेमे । त्योको दिम पासेना । छाचामाचीमो दमवा खु किस्खाला । ढालोको खलिडा म्हैपा म्हैमा बोक्लोमा तिम्साको । त्योको आरू चान्योको मिरिडा । बोक्लोमा तिम्सेको चाम्मेपा लेमेको तिरे । पातिम्सोको चाम्मेपा हाते । त्योको दिम भारापा छैमा तिरे । हातेको चामा इसे । लेमेको बोक्लोमा चामा तिरे ।

अइमारी खाम सिम

आडा नुड हौँछा । खिम हलेसी तुवाचुड तेम्माखारूतिमको बुडालुडतोडा हिडे । आल्से केभा मिनाची बुडालुड खोसी मिबाने । त्योको थसुडडा हिडेको लुडटो बाटेडासेको बुडाओस्को डाटे नोम त्योको चुडलई बुडालुड रूड्सा पासुडचिवा दिम पामासोडाको । त्योसोनोम दोस्को तिरे थोलो लुडटोमो बुडा रूड्सा त्योको चुड खोसी मिनाची मिबानेको । त्योको बुडालुडडा लुडटो केभा हिडे । त्योको लुडटो खुइन्योको डाटे । त्योसोनोम ओडा मिबानेछुदेको मिनाचिवा खौँमा पालेसे । ओको दिम केभा मिनाचीवा पाछैदे । त्योसोनोम ओको बुडालुड भारा रोदुडचीवा रोदुड छैमारिमो दिम पामे । बुडालुडलई भारापा खुइन्योको मुमा तिरे । ओको खुइन्योको दिम भारालई दुम्मैमा तिरे ।

अइमारी खाम ल्यू

धनकुटा जिल्लामो हिलेनाका भोजपुर जिल्ला छुमा लाममो नुड “नारदमुनी थुलुड मार्ग” पापाकाको हिडे । ओसोम्सा लाममो नुड पाडासा नो नारदमुनि थुलुडलै सायचोड् पा पामाको हिडे । त्योसोमुसा २०५१ दुडडा “नारदमुनि थुलुड स्मृति परिसद” खाम्बातिम पामाको हिडे । ओको खाम्बातिम जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँडा दर्ता पामाको हिडे । नेपाल सरकारवा नारदमुनि थुलुडमो हुलाक टिकट पुनी प्रकासन पामाको हिडे । वि.सं. २०४७ रूप्चुड्ला २२ चेचेखाम्लेडा भोजपुरमो खुमो खिमडा नारदमुनि थुलुड धाखाटा । आल्से थुलुडमो बुलिम पाइना । त्योसो नाखै केभा खुइन्योको खारू पामानोम रोभोसुड मुपा बुसी मन्त्री थुलुड कै भारापामो कुड्कुड्डा आल्से पुनी मिहिडे ।

अइमारी खाम डा

साम्बुडः नायिमा, वापोमा हौवा है । दे तामेडासे नायिमा खाना आल्से ?

नायिमा: हौवा है आबुवा, आल्से काँडा खिम्डानिडो इडैडासै, खाना ठोलो आबुवा ?

साम्दुड: काडा पुनि खिम्डानिडो इडैडासै । आछिम्माले यलाखोमनाका टुवाँको नायिमा ।

नायिमा: ए हो नो आबुवा ! यलाखोमयानि दे डोसो ठोलो आबुवा ?

साम्दुड: त्योखानि पुनि भारालै न्योडासेकोडो हिडे नायिमा हेमा आल्से ना त्योखानि तेभाडो मिनाची मिटुराखाटानो यलाखोमयानि योहोँमा इड्मा चाइसे छै ।

नायिमा: नोमठोलो आबुवा, आल्से भारा मिनाची त्योखानिडो मिखाटे त्योडानिडो खारूची पुनि पातेके छ्योनो त्योखानिडो मिनाची किस्काल्योनो मिखाटे ।

साम्दुड: नायिमा, खाना टारासोँडो मिनाची त्योखानि तेभाडो हिडे आल्से नि त्योडानीको हियु, वा हेमा बोखामा खुन्योको पाइना नो त्योडानि इड्माडो इस्कापालो आल्सेना । छ्योनोडो काँडा टुड्मायानि टुवाँको आसो त्योखानि मिखैमा रूइको आसो ओडानिडो ईड्मानो टुड्मायानिडो चाम्सामिचाम्सा खारू मुमा रूइको नायिमा ।

नायिमा: आबुवा, ओकोना खामो काँट्युड्मा राक्काडो खुन्योको छै । आसोनाकाना इमो टुड्माडा कइडो इड्मानो कइवाडो खारू मुमानो खुन्यो टुड्मा होटोपा मुमा टुरे आबुवा । कइवाडो पामुमे नाखो सोपावा मुयोको नो आबुवा काना राक्काडो आस्काल्या है ओको खामो काट्युड्मा ।

साम्दुड: लौ नायिमा खानालै पुनि तेभा तेभा अण्छावा आले तिपाचीनो ओन्नो दिम माचीनो काँपुनि राक्काडो आस्काल्या कुन्यौ, आमिछो नायिमा ।

अइमारी खाम तुका

ओको बोखामाडा कै मिना टुरिढाईयनाका डुड सुरू टुरे । इकसेकेण्ड, हाकासेकेण्ड टुर्सा ६० सेकेण्डमो इक मिनेट टुरे । इक मिनेट हाका मिनेट डल्सा ६० मिनेटमो इकघण्टा

टुरे । इकघण्टा हाका घण्टा टुर्सा २४ घण्टामो इक्ले टुरे । इक्ले हाकाले टुर्सा सुकालेमो इक हप्ता टुरे । इकहप्ता, हाकाहप्ता टुर्सा ल्यू हप्तामो इक्माम्सुड टुरे । इक हाकामाम्सुड टुर्सा १२ माम्सुडमो इकडुड टुरे ।

इकडुड हाकाडुड टुर्सा खाटेपा कै मिनामो इबुलिम पुनि मैसा खाटे हेमाका इमो कुडबुलिम मासुड-पासुड टुर्सा खाटे त्येनाका इक्ले मिना सिखातिय, माइखातिय ढाइखातिय । ओस्योम्सा टुरीढाइयनाका लेतियलो चाम्मेको, ल्हापुमेको हेमा इडियेको डुडलै डो डुड लुदिमे । डुड डोन्हेडासेको योडा/धिवा सोस्को टुरे । तिको डुडलै ल्हाम्मा डैमा पाचापुमे । तिको डुडलै सोपावा न्हेसा खैमा चाप्यो तिको मिना डो बुसियानी म्हैपा, लेसामी, छैडामी हेमा डासामी टुरे । डुडलै न्हेसाखैमा पाचापोको मिना हेमा न्हेसा पाखाटोको मिना डौंसीडो टुरे हेमा खु दिखा त्योके । ओको दिम भारापावा छैसा मुइसा, न्हेसा, ख्योसा खैमा टुरे कुन्यौ । ऐटाको डुडलै कैवा लिम्मानो टैमा पाचापुमे तिस्योनो वारूडडुडलै आल्सेडो ओस्पाडो छैमा टौंमा पाचापुमे । छ्यो नाखै कैवा डुडलै ख्योमा चापुमे नाखौं पिछ्याकेभा मिनियसौं/हिडसियसौं टुरे ।

अइमारी खाम सुका

साल्या फेंवादाका ढन ल्युइभुतुका (४१५६ मि.) क्याचुड्वादा हिडेको सिलिचोड्दाका चियाबाल खँमा, तिम्सी चोम्सी छ्योम्सी मिनाची मक्खा-मक्खा याकाइ मिताए । सिलिचोड्मो चोड्मादाका केभा ठँसुडची तदुम्ने । भोजपुर, खोटाङ, संखुवासभा डो सोलुखुम्बुमो केभा ठँसुडची दाते । साल्या फेंवादाका सिलिचोड खेमाको लाम् राक्काडो छाप्सोपा हिडे । तिसना भाराप कामालापा ख्यामा पाचापुम्ने थल । मितिराना रकुड्मो उम्चुड्मादि मिछुउदाना सिली पामाको निन् । तिसना सोइ-सोइलइ ढक्की चुड्मादा हाप्सिपा लाए । तिप्पादँदा नाम्बासा, डुमाको कोकुडुडचा, उम्माबुत्थी खुर्माना चामा तिरे निन मिरिडे । साल्या फेंवादा खातिनेपा एमो साबाछा पाइना नाखा खाइदे निन मिरिडे । एमो द्यो पालिन्दाने नाखा साल्या फेंवादा पाकुम्नेपा द्यो लिन्दे मिरिडे । साल्या सिलिचोड कैका किराती रोडुड्मो हौंछा पुँइखा ठँसुड मिरिडे । नियादुड्दा एमो हौंछाहँ कोम्पा पिरिपा डाहडो नाकिहँ, दिल्लीहँ, नाकिहँमा मिपुत्ताना मितिरा साडाको निन् ।

अइमारी खाम नुका

कैका पालिसुचुङ्नाको छाची ऐटानाका नायुमा, नाका तुर्सा मिसाडानो दिलदुम पातेसुड, डाकोहोमा, त्रुर्सा मिसाडा हेमा तुवामा खियामा, रैछाकुले वा याकुवा पामा साडाको । त्योको दुङ्दा तुवाचुङ्दा राक्का सिकिपोरी हिडाको । सिकिपोरी लेसुङ्ने रूङ्मा तुवाचुड ठोसुङ्दा मिप्सानो मिचुईदाको नी । ओको दिम भारा चुईपाची डो मिरिडे । खाडानी आल्से ना सिकिपोरी पाईना ऐटानाकाको दुड रूपाको हिडे । होंछा मिनाची खारू लाम्सी बुड्या मिखाटे । टुङ्मादा देई खारूची पाइना, खाडानी, खारूची लाम्सी, खैपामो खैपामो टुङ्मा बुड्याडो मिप्से । ओस्को दुङ्दा नायुङ्मा हेमा तोयामा, खियामा मिरिडे डासे । कैका नाका पालिसुचुङ्नाको छाची । डारूड खारूची लाम्सी खैपामो टुङ्मानी मिप्से, ओको टुङ्मा ना खैपा लै इमाको सोडो, ओडा पाहिङ्मे खैपामो म्हैपा टुङ्मादा हुलामा टुइसी मिखाटे, मिप्से । नायुङ्मा, चिनिमा, सुम्निमा हेमा कैका मिरिडेडासे, कैका पालिसुडचुङ्नाको छाची ।

अइमारी खाम नुनाम

सिलिचोङ्मो नुङ्ला सिली रूङ्माको ल्ह मुमा डो चोड (चुचुरो) रूङ्माको रकुङ्मो उम्चुङ्मा (टुप्पो, टुप्पा, छेउ) तिरे । एमो कोक्पा-छेप्पाचिवा खलिदा छिबमा-पँवामाची पासेताना किच्हर कामापा कुडहामा मितिराना सिली मुसा ल्ह पामुवा निन् । तिको रकुङ्मो उम्चुङ्मादा मिवाडाना ल्ह पामाकोना सिलिचोड मिरिडाको निन् । खप्पो त्यात्ती सिलिचोड तयान मिलिब्दाना पासेताको छिबमा-पँवामामो टाख्लो पाडेडाकोना सिलिचोड नुड तिराको निन् । दसी मिनाचिवा सिलिचोडलई डो सिलिचुड रूङ्मा पापुसा । मेवाहाड लादाका नि शिलिचोड ड पालदे । संखुवासभादाना शिलिचोड रूङ्माको इरा गाउँपालिका डो हिडे । बान्तवा रोदुडचिवा रकुङ्मो उम्चुङ्मालई चोम्चोरि पालदे निन् । बान्तवावा सिलिचोवा रूङ्मा तिरे निन् । दे-देपा कसुङ्मो डोवा रुक्माको उम्चुङ्मालई चोम पालदे निन् । तिसनाडो पुमा रोदुडचिवा नि रकुङ्मो उम्चुङ्मालई चोड ड पालदे निन् । चाम्लिङ्वा सुङ्पुवामो उम्चुङ्मालई चुड/चुङ्मा पालदे निन् । तिलुड डो दुमी लादाका नि रकुङ्मो चुङ्मालई चोड डोवा सुङ्पुवामो उम्चुङ्मालई चुड/चुङ्मा डो पालदे निन् । कुलुङ्वा सि मो नुङ्ला

सुडपुवा, लु मो नुड्ला लुडटो डो छो वा उम्चोडलई ड पालदे निन् । तिसना खालिड्वा नि सिलिचोड डो पालदे । नाछिरिड्दा नि साल्पालई साहाल्पा डो सिलुछो (चुचुरो) पालदे । दुड्माली लादाका सिलिचोड रूड्मा तिरे निन् । साम्पाड लादा नि सिलिचोड डो पालदे निन् । आल्से केभा अस सालपालई साल्पा डो सिलिचोडलई सिलिचुड पालदेको एनुम्ने ।

अइमारी खाम इक्नाम

यलम्बर यलेखिममो बुसी हों । यलिखमडा बुसी किरातिची मिहिडाको । यलिखमडा केभा रोदुडची आल्से पुनी मिहिडे । त्योको रोदुडची त्योपालेनाका डो ओको बोखामाडा मिहिडाको । ओको बोखामामो बुसी हों यलम्बरमो छाची आल्से केभा थसुड्दानी मिछुदाको हिडे । आसो यलम्बरमो छाची यलेखिमडा मत्तै पाहिचो । खुइन्यो खुइन्योको दिम छैमा हेमा लेमालई बुयाँ पुड्मा तिरे । त्योसोनोम केभा केभा बुयाँमो दिम पाछैदे नो तोयामी मितिरे । त्योसोनोम यलम्बरमो ऐटा थसुडलई यलखोम रूड्मा तिरेको । त्योको यलेखिम नुड्नाका यलखोम तिराको मिरिडेको नि ।

अइमारी खाम इक्क

यलम्बर यलेखिममो बुसी हों । यलिखमडा बुसी किरातिची मिहिडाको । यलिखमडा केभा रोदुडची आल्से पुनी मिहिडे । त्योको रोदुडची त्योपालेनाका डो ओको बोखामाडा मिहिडाको । ओको बोखामामो बुसी हों यलम्बरमो छाची आल्से केभा थसुड्दानी मिछुदाको हिडे । आसो यलम्बरमो छाची यलेखिमडा मत्तै पाहिचो । खुइन्यो खुइन्योको दिम छैमा हेमा लेमालई बुयाँ पुड्मा तिरे । त्योसोनोम केभा केभा बुयाँमो दिम पाछैदे नो तोयामी मितिरे । त्योसोनोम यलम्बरमो ऐटा थसुडलई यलखोम रूड्मा तिरेको । त्योको यलेखिम नुड्नाका यलखोम तिराको मिरिडेको नि ।

अइमारी खाम इक्हा

साल्पा सिलिचोड खेमापा वासा, वापा, वामा, फेप्चु, भुलिमा, ठुम्बा, मैसी, बाहेरा देइ सेमा इस्से निन् । साल्पावा छिबमा, पँवामामो देइमो नि उम्स्वँ पाल्योकुनो निन् । इरूड रिलुड तोकी (मन्त्री) साल्पा मिखातापा बाहेरा पासेता निन ना तिप्पादाका साल्पामो लँलिम ना मख्यापावा भुउदिकासिना मुल्लुड, वा पर्बाला निन् । तिदाका सोइनी खँमा पाचापुइना निन् । खप्पो मिनुम्नेको दिम पौवादुइमामो खारूमुपा साल्पा सिलिचोड मिखातापा ठुम्बा पासेताना तिप्पालेँ नि मुल्लुड डो वा हुइ ताना खेमाडो पाचापुम्ने अस तिरानी । उम्सेलामाना निनाम्मा नि सुड्सयँयँ दाता निन् । फँवामो हँसाको लाबोची इराइ पाइनाको निन् । दे तिरा रूडमानो न्योलो छ्यान पामाकोना वासावाबो कुम्सा बँया खेदिना हर्सा रिफुड तिसडो डालाको पातदा निन् । असना साल्पा सिलिचोड खेमापा निनिवा ड्याल्मा, तिर्मा तिरे निन् ।

अइमारी खाम इक्सिम

मामा नाकिहोंवा लुद्यू, “त्योसो नाखो काप्पा तोडा केभा वाछुइनारि वात्योडास्योको हिडे । खु इम्सेपा काँ इटो वाच्छुइनारी कुसुइ नो खानालई इनाये । त्योको पुद्यु नो हँछालई इदिच्यू । सेलामा पापावा डाक्यो पा होंछावा इमा तिरे ।” खोसैमा मिइम्सापा नाकिहोंमावा नाकिमामो दुडस्याडा हिडाको इटो वाच्छुइनारी खुस्यु नो सिकुरिमालई इदिच्यू । सेलामा तिरा हेमा होंछा सिकुरिमा डोसी बानाछुदा । त्योपाले उम्पा नाकिहोंवा वाछुइनारि हिडेनाखो मत्तै आछा इनाय मिरिडा । त्योपाबेला सिकुरिमावा कुस्युनो इद्यूको वाच्छुइनारी हँछावा नाकिहोंलई इदिच्यू । नाकिहँवा वाच्छुइनारी त्योकु पाना उम्सकाला । त्यानाका सिकुरिमा हँछालई पाइदा । होंछा हेमा सिकुरिमामो म्हैपाको रूडरिसाका पामा । केभा केभा बुयाँनाका मिबानाको तापोपिडा तिम्मारी वासारी पामा ।

मामा नाकिहोँवा लुच्चू, “त्योसो नाखो काप्पा तोडा केभा वाच्छुइनारि वात्योडास्योको हिडे । खु इम्सेपा काँ इटो वाच्छुइनारी कुसुइ नो खानालई इनाये । त्योको पुच्चु नो हँछालई इदिच्चू । सेलामा पापावा डाक्यो पा होँछावा इमा तिरे ।”खोसैमा मिइम्सापा नाकिहोँमावा नाकिमामो दुडस्याडा हिडाको इटो वाच्छुइनारी खुस्यु नो सिकुरिमालई इदिच्चू । सेलामा तिरा हेमा होँछा सिकुरिमा डोसी बानाछुदा । त्योपाले उम्पा नाकिहोँवा वाच्छुइनारि हिडेनाखो मत्तै आछा इनाय मिरिडा । त्योपाबेला सिकुरिमावा कुस्युनो इच्चूको वाच्छुइनारी हँछावा नाकिहोँलई इदिच्चू । नाकिहँवा वाच्छुइनारी त्योकु पाना उम्सकाला । त्यानाका सिकुरिमा हँछालई पाइदा । होँछा हेमा सिकुरिमामो म्हैपाको रूडरिसाका पामा । केभा केभा बुयाँनाका मिबानाको तापोपिडा तिम्मारी वासारी पामा ।

